1 Logikánk

Azt mondja Arisztotelész: A = A, és A = non A.

Ez a matematikában föltétlenül igaz (25 = 25).

Nem tudom, vajon a fogalmilag reflektált világban is igaz-e. Vajon nem csupán fogalmainkra (nem pedig magára a valóságra is) érvényes-e ez a tétel?

Folyó = folyó. Nem is kétséges: a fogalmak, az absztrakciók, az „ideák" síkján ez csakugyan így van. A való világban (a partikularitás világában) azonban nem olyan egyszerű ez a kérdés.

Mert már régóta, már Hérakleitosztól tudjuk, hogy a világ és benne a dolgok nem változatlan, önazonos formációk. A folyó, amelybe egyszer beleléptünk, mihelyt másodszor is belelépünk, még mindig „folyó" ugyan, de már nem ugyanaz a folyó.

A világban idő működik, tehát a világ folyamat.

A konkrét dolgokban, amelyekről képzeteink vannak, amelyekből fogalmainkat absztraháljuk, szintén idő működik, tehát azok is folyamatok. Mi, amikor megalkotjuk fogalmainkat, eltekintünk a dolgokban működő időfaktortól, mintegy elvonatkoztatunk tőle. Csakis a konkrét dolgokat, a viszonylag állandó térformációkat tartjuk szem előtt, a bennük folytonosan és szükségképpen végbemenő változást, szummálódást figyelmen kívül hagyjuk. Ez annyira így van, hogy a világban (és a dolgokban) végbemenő változásokat külön absztraháljuk, azokra vonatkozólag külön fogalmaink vannak.

A fogalomalkotás: elvonatkoztatás, absztrakció; dolgok és jelenségek közös vonásait mutatja fel. Valamely fogalom, amikor megszünteti például egy konkrét dolog partikularitását, nemcsak az elvonás szempontja által, hanem az időfaktor kiiktatása folytán is deformálja, megmereviti a dolgot. Ami a logikus, fogalmi gondolkodásban A, az a valóságban sohasem A. Úgy is mondhatnám: a való világban nem létezik, vagy csak nagyon viszonylagos az önazonosság.

És az önazonosságnak erre a tételére épül fel egész logikánk.

Értsük meg jobban. A világ egyszerre idő és struktúra. A fogalomalkotás ebből vagy csak az időt, vagy csak a struktúrát tartja szem előtt — mintegy különválasztja az időt a világtól. Fogalmaink legfontosabb vonásától, tudniillik *egységétől* fosztják meg a tér-idő komplexumot. Ezért a fogalmi gondolkodásnak nem a tényleges világfolyamattal, nem a való világgal, hanem annak csak egy merev, sápadt, sematizált, racionalizált fantomképével van dolga. Az „idea" világa nem a való világ.

A = A.

Az emberi logika absztrakciókkal, azok relációival operál, s ebben a közegben föltétlenül megbízható, amit onnét tudok, hogy a matematikában és a fogalmi gondolkodásban egyazon logika érvényesül. Mihelyt a matematika érvényes — érvényes a logika is.

Csakhogy a matematikának nemcsak a logikája, hanem az absztrakciói is megbízhatóak. Nekünk viszont, mindaddig, amíg ezt a nyomorult nyelvi-fogalmi rendszert használjuk, logikánk többnyire homokot őröl.

Székely János Jenő: Labirintus

2 Utoszó egy elkészült könyvhöz

Csontom velejéig szkeptikus ember vagyok. Nemcsak a kívülről rámtukmált eszmerendszerekben, hanem már saját világképemben is kételkedem.

Kételyem oka pedig a következő:

Belátásom szerint minden emberi reflexió először is gondolkodásunk finalitásából kifolyólag (racionálisan), azután a nyelvben örökölt fogalomrendszer folytán (kulturálisan) eltorzítja, emberi vonásokkal ruházza fel a világot. Amit mi világnak vélünk, az már csak *gondolt* világ.

Valami fontosra gyanakszom itt.

Meglehet, még a végső (úgynevezett transzcendens) problémák is kizárólag abból adódnak, hogy alapkategóriáink antropomorfak. Analizátoraink szerkezete, gondolkodásunk finalitása, a hajdani nyelvalkotó emberközösség animisztikus őskultúrája folytán egész nyelvi-fogalmi rendszerünk mindmáig antropomorf. Azért nem lehet feltenni bizonyos kérdéseket, azért antinomikus rájuk a válasz, mert *csakis* fogalmi rendszerünkből (nem pedig magából a való világból) fakadnak. A valósághoz egyszerűen nincs mód közel férkőznünk — legalábbis fogalmi gondolkodással.

És eközben magam is fogalmilag gondolkodom; állandóan beszélek, írok; azt az igényt támasztom (magammal szemben), hogy amit nyelvileg megformulázok, az igaz legyen.

Miközben nagyon jól tudom, hogy a világról nem lehet emberi nyelven beszélni, mégis emberi nyelven beszélek róla; lépten-nyomon ismeretelméleti csapdákba, paradox helyzetekbe sodrom magam; ahogy mondani szokták: elszántan ostromlom a lehetetlent.

A lehetetlent azonban kár ostromolni.

Úgy kell lennie tehát, hogy valahol, mélyen, még mindig él bennem a naiv hit: igazat mondani mégsem egészen lehetetlen. Nem minden esetben, nem föltétlenül az. A nyelv bizonyos feltételek közt igenis képes valóságbeli tényállásokat modellálni, s kommunikációs eszközként működve ezért hiteles információkat is közvetíthet. Ha ez másképpen lenne, sohasem vált volna dominánssá a Földön, sőt már régen kipusztult volna az emberi faj.

A fogalmi gondolkodás következtetések útján jut el érvényeseknek vélt ítéletekhez.

A szigorúan induktív úton létrejött logikus következtetések nagy valószínűséggel igazak.

Csakhogy deduktív következtetések is vannak, sőt pusztán a nyelvhasználat folytán (a szavakban rejlő teleologigus képzetek folytán), még az induktivákba is sűrűn keverednek deduktív elemek. Az emberi nyelv úgyszólván mindenestől deduktívvá teszi a fogalmi gondolkodást.

Melyek azok a feltételek, amelyek ha teljesülnek, egy deduktív következtetés igaz lehet?

1. Pontos, hiteles fogalomrendszer.

2. Eltalált logikai út.

3. A premisszák helyessége. (Premisszákon itt a gondolkodásunkat nyíltan vagy rejtetten meghatározó axiomatikát értem.)

Mindhárom feltételt csakis a matematika teljesíti, ez tehát az egyetlen érvényes deduktív tudomány, s egyúttal a tudomány objektív nyelve. A nyelvi-fogalmi gondolkodásban egyedül az „eltalált logikai útra" lehet esély: pontos, hiteles fogalomrendszerrel, evidens premisszákkal itt egyszerűen nem rendelkezünk.

Csak az imént árultam el gyanúmat, hogy a „premisszák" helytelensége maga is fogalomrendszerünk természetéből következik. Abból, hogy alapkategóriáink mind antropomorfak. Márpedig ez nagyon fontos tény, hiszen a matematikán, geometrián kívül minden lehetséges deduktív eszmerendszer épp ezekkel az értelmeden premisszákkal (a transzcendens kérdésekre adható antinomikus válaszokkal) van nyíltan vagy rejtetten megalapozva.

Szintén csak az imént szögeztem le, hogy a nyelvhasználat még induktív ítéleteinket is gyakran deduktivákká kontaminálja.

Vagyis a fogalmi reflexió egész lehetetlensége, világidegensége végső soron egyetlenokra vezethető vissza. Ez pedig a nyelvben hagyományozott fogalomrendszer. Ez az, ami miatt nem alkothatunk érvényes axiomatikát, filozófiát, ami miatt még csak helyes következtetésekre sem juthatunk. A fogalmi gondolkodás, annál fogva, hogy fogalmi, eleve problematikusakká teszi ítéleteinket.

Én tehát, amikor ebben a könyvben mégis érvényes ítéleteket próbáltam magamból kicsikarni, tulajdonképpen egy kísérletet végeztem el.

Kísérletem magva a következő:

Hátha sikerülne kiselejtezni a nyelvből mindazokat a szavakat, vonzatokat, amelyek gondolkodásunk törvényeiből, őskultúránkból (egyszóval örökölt nyelvi-fogalmi rendszerünkből) fakadnak, a való világtól azonban idegenek? Hátha sikerülne olyan nyelvet találni, amely elkerüli ítéleteink, következtetéseink szükségszerű (fogalmi) eltorzulását? Hátha sikerülne ily módon dezantropomorfizálni magát a fogalomrendszert, magát a nyelvet?

Ha mindez sikerülne, kísérletem egyúttal azzal az eredménnyel is járna, hogy megszabadítaná rejtett premisszáitól (értelmetlen, axiomatikus megalapozásától) legalábbis az *induktív* gondolkodást.*

* A deduktív (fogalmi) gondolkodást egyszerűen nincs mód megszabadítani értelmetlen, axiomatikus megalapozásától. Minden deduktív eszmerendszer antinomikus saroktételekből indul ki, tehát szükségképp téves.

És mindezt — ismétlem — szintén emberi nyelven, szintén fogalmi gondolkodással próbáltam elérni.

Magyarán szólva mindössze egy nyelvi szelekciót végeztem el. Arra gondoltam; ha az emberi nyelv emberszabású (gondolt) világot teremt, akkor az objektív nyelvnek objektív világot kell mutatnia. Mihelyt valaki dezantropomorfizálná a nyelvet, ezzel épp világképünket dezantropomorfizálná. Nos, szavaimat jól megválogatva, minden teleologikus vonzatot, fogalmat, képzetet tőlem telhetőleg kirekesztve megpróbáltam leírni (objektív nyelven modellálni) a való világot. Megpróbáltam arra a rétegére redukálni a nyelvet, amely nem visz a világba olyan vonásokat, amelyek nincsenek benne; nem ad terét semmiféle gondolati relativizmusnak, misztifikációnak; szóval amelyen az igazság igenis kimondható. Mit próbáltam meg? Felmutatni a reflektálatlant. Kivonni a reflexióból a reflexiót.

Egyszóval végbevittem a lehetetlent, elgondoltam a gondolhatatlant, fából csináltam vaskarikát.

Hát látják, kérem, ezért kételkedem én nemcsak a kívülről rámtukmált eszmerendszerekben, hanem már tulajdon világképemben is. Könnyen lehet, hogy mindaz, amit eszméim sorozatában, ebben az egész elkészült könyvben előadtam, s amit én igaznak tartok (ezt elhihetik) — könnyen lehet, mondom, hogy mindaz hiábavaló kísérlet, merő képtelenség és illúzió. De talán még így is közelebb férkőzik a való világhoz, mint bármely koherens téveszme rendszer.

Ahogy már régebb leírtam:

„Nem tudom, gyanakszom, kételkedem."

Székely János Jenő: Dán lány

VARRÓ ILONA

Kórus

— Mi volt ma, Péter?

— Hétmillió műtét, kilencvenegy millió diáklány, a szokásos adag szülés, halálozás; öngyilkosság . . .

— Ezeket megmondtam, hogy nem hallgatod meg, Péter.

— Nem is, Uram. A veronál és a vonat, ilyesmi, nem sikerül nekik. De kitaláltak egy új módot, Uram: a Föld vonzerejével szövetkeznek.

— Hulljon habkönnyű hó, a házak homlokáig érő! Egyéb?

— A napi hadszintér-adag, sorsjegyadag, meg a szokásos nők.

— Mit vettél fel?

— Ma három nőt.

— Halljam.

Első hang:

Ima özvegységért

Jaj, nem bírom, nem bírom, nem tudom, meddig bírom.

Eszik, iszik, alszik, szeretkezik, kártyázik, sakkozik, halászik és vadászik; de pénzt nem ad haza, jó szót nem ad haza, a gondolatait nem adja haza, a vasárnapjait nem adja haza, az életét, azt nem adja haza. Utunkban van, és útjában vagyunk. Idegen köztünk. Átok rajtunk. Teher az életünkön.

Mit hívnak úgy, Uram, az élők, hogy öröm?

Jaj a reggel, amikor ő még alszik, és a szekrényajtónak nem szabad csikordulni. Jaj az este, amikor ő már alszik, és a könyvünk lapjának nem szabad elfordulni. Kelni kell és feküdni kell miatta. Kelj! Feküdj! Kelj! Feküdj! Fel! Le! Felle! Egy-kettő, egy-kettő, e-ke, e-ke . . .

Csak ő gyűlölhet úgy engem, ahogy én őt.

Jaj a reggeli és a vacsora. Jaj a karácsony és a születésnap. A meccs, az utazás, a barátok, a nők. A sáros csizmanyom, az öntelt mosoly, a műfogsor hangja, a gyomorégés . . . A mindennapi büntetőhadjárat ezért vagy azért, mindig valamiért. Jaj, bocsáss meg, Uram, és add végét.

Az özvegyasszonyoknak mind jó férjük volt.

Jaj, nem bírom, nem bírom, nem bírom.

Második hang:

Ima lányságért

Jaj, nem bírom, nem bírom, nem tudom, meddig bírom. Ezt nem lehet kibírni.

Mi vagyok én? Kenyérkereső gép, pelenkamosó gép, gyermeknevelő gép, ágytálkihordó gép?

Nekem nincs egy ruhám, nincs egy jó harisnyám, nincs egy rendes cipőm; nincs egy falat, amit nyugodtan nyelhetnék le, se egy zug, ahová a fejem lehajtsam; én csak őrzöm a házat, mint egy kutya, reggeltől estig és estétől reggelig; nekem már nem jár semmi, nekem minden tilos, én már nem számítok, velem már nem törődnek, csak nekem kell mindenkivel törődni — ez minden, csak nem élet! Ahogy az én fiam beszél velem! Ahogy a leányom beszél velem! Ahogy az unokám beszél velem! Ahogy én is beszélek már velük! Elég, Uram, elég. Add már végét, ha jó vagy. Tégy csodát, és add vissza az ifjúságomat.

Milyen ügyes lány voltam. Szép voltam, szelíd voltam. Minden lehettem volna — és mi lett belőlem? Igavonó barom, fizetetlen cseléd, mindenki kapcarongya. Ó, be bolond is voltam. Mindenem megvolt, és magamnak éltem; a magamé voltam, és minden enyém volt. S Énistenem, Uram, hová jutottam.

Jaj, nem bírom, nem bírom, nem bírom.

Harmadik hang:

Ima férfiért és gyermekért

Jaj, nem bírom, nem bírom, nem tudom, meddig bírom. Ebből elég volt.

A négy fal, a négy fal örökkön örökké: a jéghideg lakás, a süketítő csend, a légüres élet. A fagyos ágy. Jaj, fázom!

Milyen ostoba voltam, milyen tudatlan. Mekkorát vétettem önmagam ellen — és ellene is. Mért nem mentem hozzá? . . . Hogy gyűlölöm magam, hogy gyűlölöm. Ha újrakezdhetném! Mindent megtennék érte. Mennyit álmodom róla. S olyankor melegem van . . . Jaj, Uram, ha itt lenne! Reggeltől estig csak dédelgetném. Ráfonódnék, hogy soha senki ne választhasson le róla. Ha itt lenne. Ha jönne. Ő . . . Vagy valaki más. Akárki! Bárki!

Annyit álmodom a kicsiről is. Olyan jószagú, és olyan drága! Az én szememmel néz, és reám mosolyog. Én mosolygok magamra.

Térdenállva kérdezlek: hol maradt az a gyermek?!

. . . Megszüljem a halált? Olyan rég hordom. Már megérett, és kész. Kipattan majd belőlem, mint a burkából a vadgesztenye, és nem is fog fájni.

De fáj. Hisz máris fáj! Add már végét, Uram, ha irgalmas vagy! Küldj megváltást, ha tudsz: egy lelket ebbe a siralomházba! De hamar, Uram, mert nem bírom már tovább.

Jaj, nem bírom, nem bírom, nem bírom.

— Hallod őket, Uram?

— A szemére velük. Hányszor fogják még elfújni nekem ezt a három strófát?! Ezentúl csak emberi hangot halljak.

(1970—72)

Székely János Jenő: Biomorf szobor

SZŐCS ISTVÁN

A középszer csodálatos hatalma

Tegyük a szívünkre a kezünket és gondoljunk jól utána: amikor azt mondjuk, hogy *középszer*, csakis arra gondolunk, hogy *nem nagy;* vagyis, hogy kicsi... pedig a középszer éppen azt jelenti, hogy a kicsitől éppen olyan távolra van, mint a nagytól; a kicsihez képest végülis nagy!

Kazinczy költő- és íróként, gondolkodó- s politikusként, sőt, még nyelvújítóként sem nagy, de mindezeken a területeken „jelentős" és „kiemelkedő". Igen, éppen az a csodálatos benne, hogy a nagyok közé nem tartozva is képes volt *kiemelkedni.*

A nagyság: adomány. Nagyság nélkül is korszakmeghatározó jelenséggé válni — egyéni teljesítmény! Kazinczy amit tett, a saját erejéből tette, nem a múzsák kegyéből. És ezért, *éppen ezért* ünnepelték joggal annyiszor a halála után; csakis ezáltal válhat példaképpé a középszer.

* * *

A középszer fogalmához önkéntelenül hozzátársítunk ilyesmiket, hogy kompromisszum, hogy „modus vivendi" ... Vagyis, hogy a középszer a kompromisszum készsége folytán a legkritikusabb helyzetben is megtalálja a modus vivendit, a túlélés lehetőségét, az átvészelés műfogásait, sőt az önérvényesítés útját is. Ezt ma — igazán nem tudom miért — illik lenézni. Holott, szó sincs róla, hogy a kompromisszum az mindég megalkuvás lenne; hogy a túlélés tudománya, hogy az önmegtartás képessége — gyávaság volna.

A különítményes fejvadászt ledobják az őserdő bozótjába, hogy megtanulja a túlélést, felszerelés nélkül! A középszer kiemelkedő alakjai politikában, társadalomban, társadalomszervezésben, sőt kultúrateremtés közben sem kisebb feszültségeket élnek át, mint a zöldsapkások a dzsungelben.

A nagy kompromisszumok nem eszmény és valóság közt köttetnek, hanem paradoxonok között; a Kazinczy-szerű középszernek nem is dilemmák, hanem antinómiák között kellett vívódnia; nem igazság és hamisság között, hanem egymással ellentétben álló igazságok között.

Kazinczy a magyar nyelv rajongója, saját felfogása szerint egyenesen „apostola"; és mégis, amikor az egész országban körbehordozzák a véres kardot a németesítés ellen, állást vállal a jozefinus kormányzat oktatásügyi hivatalában. A német nyelv számára nem a hatalom, hanem Klopstock, Goethe és Kant nyelve. Németet tanulni az ő szemében nem annyi, mint mellőzni a magyart, hanem a német nyelven keresztül a szellem fegyvereit megkaparintani, a magyar érdekében.

Meggyőződése szerint semmi sem lehet olyan katasztrofális egy társadalomra, mint a forradalom. És mégis: forradalmi szervezkedés miatt ítélik előbb halálra, majd súlyos börtönre. És amikor szabadul, egy konzervatív társadalom tekinti őt eszményei képviselőjének, egyben a haladás, azaz a továbblépés programjának a kidolgozását várja tőle és a hasonlóktól.

„Vádlának, s még a jók is, hogy feledém kötelességemet a hazához, midőn azon nyelv tanulságát sürgetém, mely előlni készüle a miénket .S vádolják-e az atyát, ki gyermekeivel német nyelvet tanultat, mert látja, hogy arra szükség van. Nem értem vádlóimat, de nem hiszem, hogy annak nézhessenek ki hideg volt valaha a nemzet nyelvéhez. Ha kedves hivatalom teljesítése ellenkezett volna meggyőződésemmel ... úgy én nem léptem volna az iskolákhoz. Becsületes ember fizetésért nem bánik lelkiismerete ellen ..."

Csakhogy a kortársai is ismertek másfajta precedenseket; s vagdosták is a fejéhez: „Ki minél jobban tud görögül, annál semmirevalóbb": ezt mondák valaha Rómában; Kazinczy megengedi, hogy „ennek magunk közt is látjuk példáit", — de: „de az ellenkezőnek is látjuk... Tudni jónak mindent hasznos, s aki rossz akar lenni, rossz lesz, ha csak magyarul tud is. Vannak rá példáink".

A középszer okoskodása helyes és érvényes — a történelem középszerés pillanataiban. Nagy pillanatokban azonban előfordulhat, hogy a nagyság úgy tesz, mintha sohsem tudott volna görögül! Lásd majd Petőfit. A nagy pillanat azonban kevés, az átlagos sok. S a középszerre marad az a feladat is, bennük, hogy gyötrődjék a nagyság helyett is: hiba volt-e nagynak lenni, vagy csoda?

* * *

Mindenesetre, Kazinczy sokszor érezhette úgy, hogy jól lakott a paradoxonokkal, s olykor nagyon tudta önmagát másokban utálni, ha magafajtával, rokonsorsúval, nagy jelenséggé vált középszerrel találkozott. Eléggé vall erről látogatása Aranka Györgynél:

„Most *Arankát* mentem látni, kit már 1791-ben a hegyaljai szüretén láttam. Tudtam, hogy most is azt fogja tenni, amit mindig: térítgetni a nyelvrontás eretnekségéből, s elkészülve mentem hozzá. Alig öleléntk meg egymást, s hozzáfoga térítésemhez és én észre nem vehetőleg a nemzet históriájára csaltam által; mikor ott öldökle paradoxaival, a jelenkor történeteire vontam, s mikor ott untata el, a *Kant* filozófiájára, melyet szörnyen gyűlölt, s mikor ott is eluntata, az asszonyokat adám neki témául. Annyi mezőt találván nyitva, melyen kedvenc ideáján nyargalhasson, nem vette észre, hogy míg magának teljes örömöket ad, engem nagyon elgyötör. Tovább élt a sok nemes tetteket tett férfiú, mint neki kell vala s az is baj".

Rettenetes igazsága van ennek az utolsó mondatnak, mégha nem is Kazinczyra vonatkoztatható... de nem ártana egyszer módszeresen szembe nézni vele... az is csak a nagyság titkaihoz tartozik, — lásd Illyés Gyula morfondírozásait Petőfiről — hogy tudja, mikor kell távozni. A középszernek ez nem adatik meg; ő végig szenved és szenvedtet, amíg gyakran lecsúszik a középből a kicsibe.

* * *

Nemcsak a nagyság csúszhat le; nagy korszakváltásnál a középszer is; ezt lépten-nyomon ma is tapasztalni. Kazinczy azonban megúszta magát az erkölcsi lecsúszást. Felszínen maradásának mestermunkája, például, a Csokonaihoz való viszonya. A Csokonai-kultusz megalapítói közé tartozik, s ki nem állhatta Csokonait; s mégis, megértette, hogy a világnak Csokonaikra van inkább szüksége; rá elsősorban csak azért, hogy méltó ember fonhasson nagynak koszorút.

Tanulságos viszonyulás: „Különös az is előttem, hogy en egészen másként gondolkodom a Magyar Poéták felől, mint legtöbben; azokat szeretem, akiket sokan nem csudálnak, talán nem is akarnak ismerni: akiket nagyon csudálnak, azokat én nemcsak nem csudálom, hanem nem is szeretem. Az Orczy Bugaczy Csárdáját úgy admirálom, mint a Horatzius Epistolájit a deák Poézis legszebb darabjai között: ellenben Csokonait *scandalizálva* olvasom sokszor, s egynehány esztendő alatt sok Tomusra gyült verseit nem is ismerem verseknek legnagyobb részben... Ha csak kadentziát találni, prózai könnyűséggel írni s egynehány Mendikási hahotára fakasztó Witzet ejteni elég, úgy igen is igaza van Domokos Lajos úrnak, hogy nekünk főpoétánk Mátyási József. Lehet-e az Poéta, ha diarrheája van is a versek fosásában, a ki oly munkat ir, mint Mátyási írt a Magyar Nyelv dolgában? Ilyen a Debreceni s Pataki cultura s elmésség."

És mégis ő indította meg a gyűjtést Csokonai emlékoszlopára, megvívja érte az Arkádia pört, mert „Emlékezte szent lészen közöttünk; szent nekem minden esetben, nevezetesen poétai munkáira nézve..." De végül is kritikus ő; s mint azóta is minden kritikus, abba a helyzetbe került, hogy csak díszmeltatásokat vártak tőle. Ő ezt is megoldja, megfelelő diplomáciával: „Eszméljünk fel butaságunkból, nincs kinosabb érzés, mint amit a pirító magasztalás okoz".

És nincs biztosabb jele a „pirító magasztalásnál", hogy a kritikus — dilettáns.

Kazinczy egyáltalán nem dilettáns; — csak, mint minden nagy kritikusnak, vannak nagy kihagyásai.

* * *

A középszer, minden óvatossága mellett, sokkal kevésbé van bebiztosítva melléfogás vagy kihagyás ellen, mint a vakmerő nagyság. Ennek az az oka, hogy csak a középszer harcol — a szürkeség ellen. A nagyság nem fél a szürkeségtől, a kicsinység nem is veszi észre.

A harc a szürkeség ellen — ez rögtön az eredetiség keresését. Így fordul elő az a különös dolog, hogy a kritikus azokat nem szereti, akiket sokan csudálnak, mert a szürkeség forrása a konformizmus. Ezért olvassa az ember meglepődve Kazinczynál, hogy az a magyar költő, akitől a nagy fordulat, s maga a nagyság várható — *Klauzál Imre!* Soha máshol nem találkozni a nevével, azóta se, csak egy-két lábjegyzetben.

Nem ez az egyetlen furcsa eltájékozódás, s nemcsak költészetben. Majláth Jánosnak írja például Kisfaludy Sándorról: „Különben legyen szabad megvallanom Önnek gróf uram, hogy az én szememben Himfy azokhoz az autodidak a hegedűseinkhez hasonlit, akik szellemesen kezelik a vonót, de egy Gluck, Bach, sőt még csak egy Pleyel és Mozart magasabb művészete iránt süketek, sie wollen nichts als magyar tánez."

Az állítás befejező részével most ne foglalkozzunk, sokat beszél erről a zenetörténet. De Mozartot egy „még bár sem"-mel egy Pleyel mellé, sőt mögé állítani? Pedig ez is — éppen a nem átlagos tájékozottságból ered! Pleyelt a mai ember már csak a lexikonokból ismeri, onnan tudja, hogy a zseniknek is vannak kortársaik, akik csak olyan korokban válnak láthatóvá, amikor zsenik nincsenek: olyankor tucatjával lépnek be a zeneszerzők szövetségeibe. Ám nem szép-e Kazinczytól, hogy ő még akkor is zeneszerzőként tisztelte, amikor a világ már csak a sikeres zongoragyárost látta benne?

Sokszor ez a kritikus veszte: a túlságos jóltájékozottság ugyanolyan mulatságos következményekhez vezethet, mint az ellenkezője.

* * *

És mégis, Kazinczy összes művei, hatezer darabra rúgó levelezésével együtt, a legnagyobb szabású regény, amit valaha egy társadalomról írtak, mindenki benne van és mindenki feledhetetlenül él ő benne; szinte hogy az abszurdumot valósította meg: az életnagyságú tájképet.

Az ember írtózva fog neki huszonhárom vaskos kötet levelezésének, és végül képtelen abbahagyni az olvasását. Csak a középszer vállalkozhatott ilyesmire: a Regény, vagyis az Ország minden szereplőjével személyes kapcsolatba kerülni, s ráébreszteni őket, hogy hősök, akiket a történelem írt.

* * *

Milyen feledhetetlenek kislány-alakjai is! Ám, hogy nem egy *Lolita-komplexusról* van szó nála, hanem az esztéta megdicsőüléséről — — transzfigurációjáról —, arról most nincs helyem beszélni.

Befejezésül csak a kaján szívet legjobban megcsiklandó epizód: *erdélyi utazása* során beszámol róla, hogy többen is, amikor megtudták, hogy magyarországi, összecsapták a kezüket: „és hogy-hogy ilyen jól beszél magyarul?"

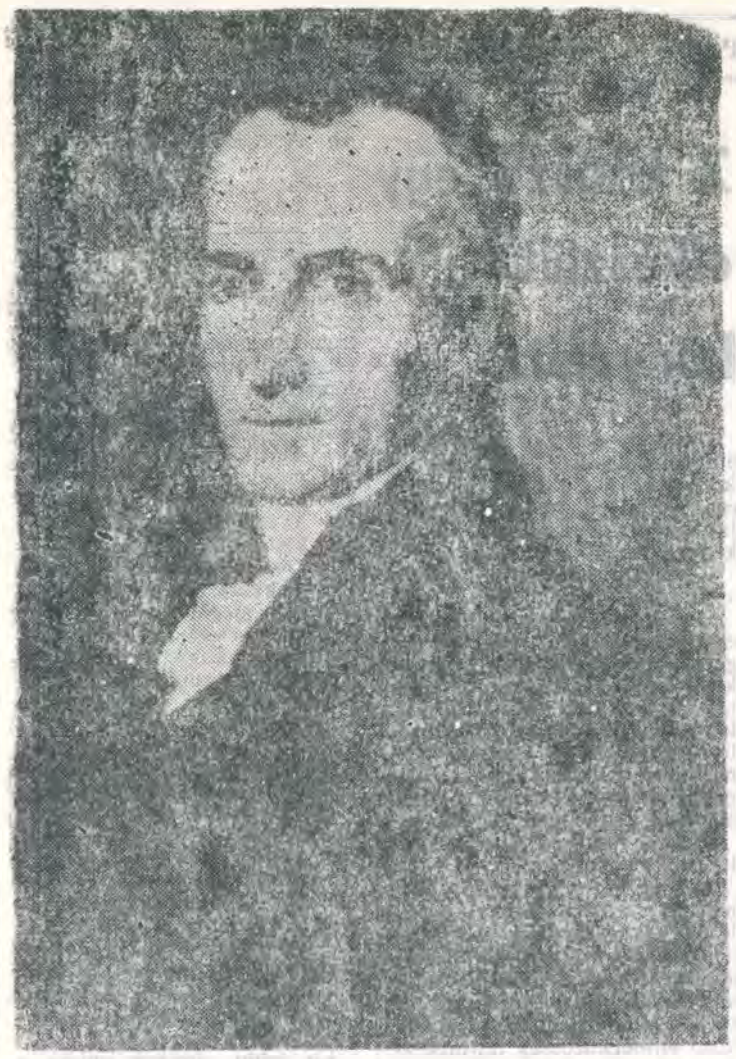

MOLNOS LAJOS

Az ablak

Mindenki tudja: ha, mondjuk, leguggolunk egy ablak előtt s az így *magasra* került ablakon kitekintünk, a magasságos messzi égboltot látjuk csupán, mely égbolt lehet épp napfényben ragyogó, lehet felhőktől elkomorított, vagy — ha éjszaka van — csillaggal, lenge holdfénnyel behintett. Ha viszont az ablak pont egymagasságban van a szemünkkel (állunk az ablak előtt), nos, akkor láthatjuk a *fentet* is, a *lentet* is .Azt, ami fölöttünk, a „levegőégen" történik, s azt is, ami alattunk, a földön (az utcán, udvaron, kertben), vagyis a mindennapokban végbemegy abban a pillanatban. A harmadik lehetőség, ha valami alkalmatosságra felállunk, s olyan *magasra* kerülünk, hogy az ablakon *lefelé* tekintve nézünk ki. Ilyenkor nem látjuk a *fentet*, csak a *lentet*: a poros utcát, szemetes udvart, giz-gazos kertet; a cseppet sem ragyogó-tündöklő mindennapiságot.

A kufsteini várbörtön azon cellájának az ablaka, mely cellában Kazinczy Ferenc úr „lakott", egy lörésnél alig nagyobb és magasan fent volt, a „lakó" feje fölött. Így hát Kazinczy Ferenc úr, valahányszor kitekintett ezen az ablakon, mindig a magasságos eget látta, mely hol napfényben fürdőző fényességes volt, hol felhőkkel terhes és komoran alacsony, hol pedig — éjjelenként persze — csillaggal bőven teleszórt, holdfényben úszó.

Idő múltával Kazinczy úr elunta mindig csak a magasságos távoli eget látni, s alkalmat kerített rá, hogy az ablakkal egymagasságba kerüljön a szeme. Vélte: így végre megpillanthatja az *alanti*, a földön létező, történő életet is, ha másként nem, hát egy virágos rét vagy búzamező képében, egy távoli erdő, kanyargó patak, szénásszekér, hazafelé baktató jobbágy alakjában. Nos, döbbenettel és csalódással (is) kellett tapasztalnia: így, ilyen magasból nézve is ki az ablakon, ismét csak az eget látja, a távoli levegőeget, amely aznap éppen mélykéken üde volt. Csodálkozott, hogyan lehetséges ez, hiszen *törvényszerűen* látnia kellene a lenti világot is. Nem tudta megmagyarázni ezt a különlegességet. Akkor tovább ügyeskedett, mígnem végül alkalmat kerített rá, hogy az ablak fölé kerülhessen, hogy lefelé tekintve nézhessen ki az ablakon, egyenesen a *lent* irányába. Most már biztos volt benne, hogy csakis azt láthatja, ami lent van; törvény szerint. Nos, még nagyobb döbbenettel kellett tapasztalnia: így, lefelé tekintve, földirányba nézvén ki az ablakon, most sem lát egyebet, mint a távoli, magasságos eget, amelyen épp lemenőben van a Nap.

Később még néhányszor próbát tett, remélvén, hogy mégis sikerül egyszer, legalább egyszer nemcsak a magasságos eget látnia. De mert ez sohasem sikerült, felhagyott a további próbálkozásokkal, s belenyugodott: akárhonnan, *bármilyen magasságból* néz is ki a cellája ablakán, már mindig az eget kell látnia. Egy idő után, mint tudjuk, ablakába szokott egy madár...

Kazinczy Ferenc úr börtönnaplójában nem tesz említést a cella ablakáról. Egyetlen szót sem szólt soha semmilyen művében (ide sorolandók a levelei is) erről a „furcsa" ablakról. De hát ez fölösleges is lett volna. Nyilvánvaló volt ugyanis — és mindig is —, hogy Kazinczy Ferenc úr bármit néz is, bármire esik is a tekintete, mindig a távoli magasságos eget látja, a *fentet*, mely olykor napfényben ragyogó,máskor vészes felhőkkel terhes, vagy csillagos, holdvilágos — és mindig messzire van. Oly messzire és magasan, s oly tiszta, hogy örök kinzó vágyakozásra, felfelé törekvésre készteti az embert, ki pedig szívesebben bóklászna a giz-gazos kertben, a hervadt réten, poros utcán, rendetlen udvaron... éppen úgy, mint annyian a boldog milliónyi-milliók teszik —

1991.

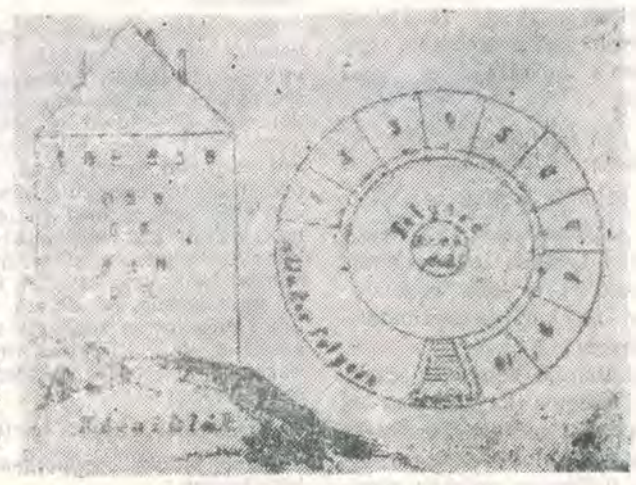

Kazinczy rajza a kufsteini várbörtönről

KAZINCZY FERENC

A kolozsvári játékszín történetei

(Elkezdé a ház épülni 1804-ben s tökéletességre vitetett 1821-ben. Nagysága, szépsége, pompássága olyan, hogy tartományainknak bármely más városában is, Bécset ki nem véve, helyt érdemelne.)

A magyar színjátszók társasága Pesten alkota magát 1790-ben, s oly szerencsével adá mutatványait, hogy a kezdet nemcsak hazafiúi, hanem művészi tekintetekből is érdemle pártfogást. Annak némely tagjai 1792-ben általjövének Kolozsvárra, s Erdélynek nagyjai (buzdítva erre leginkább báró Wesselényi Miklós által, ki, ha valaki más érzé, hogy annak a nemzeti csinosodásra mely következései lesznek) őket annyira ápolták, hogy továbbá maga az anyahon is innen vevé, s több izben sarjadzásokat.

(A segélyt játszók kötelességöknek ismerik hálájokat bizonyítani azon nagylelkű és mély belátású hazafiak iránt, kik iránt ok részvételt mutatának, s 1792-ben bejövének Erdélybe.)

A fels. kormányszék s a törvényhozó hatalom érzék a nemzet méltósága mit kiván, s arra intézék gondjaikat, hogy játékszinnek saját épülete legyen. Az 1794-diki dieta harmincezer forintot tétete össze a kezdetre, s a dolog elintézését gróf Teleki Lajos és Ferenc, gróf Bethlen Farkas, báró Wesselényi Miklós és Fricsi Feketę Ferenc urakra bizá. (A társaság azonközben bérbe vett házban adá mutatványait.)

Ezek a reform. kollégiumnak egy telkét, a Farkas utcán, ötezer forinton megvevék (s annak árát gróf Teleki Lajos és Ferenc, Wesselényi, gróf Toroczkai József és báró Bánffy József saját erszényekből fizették), s 1804-ben az építéshez hozzáfognak, a fundamentumot kirakaták. (A begyült adakozások, tizenhatezerre mentek fel, s kezdődék az építés. De a biztosságnak kihalának némely tagjai). De az idők mostohasága s a papirospénz becsének alábbszállása a munkát elakasztá. A diéta végzést hoza (1811), hogy minden nemes egy-egy parasztelke után e végre 50 krt fizessen. Ebből százezernek kelle begyülni, de azt a papirospénz megbukása (1811. márc. 15-én) húszezerre változtatá.

Wesselényi meghalt, ő, ki itt is nagy és gyakor áldozatokkal bizonyitá meg hazafiuságát, s a társaságot teljes elosztásától több izben tartóztatta, s az építés gondja 1812-ben Kolozs vármegyei főispán báró Kemény Ignác és főbiró Nagy Lázár urakra bizatott. (A kormányszék mostani elölülője, báró Jósika János excell., fát igére a valkói havasokból, mennyi kivántatni fog, s a Kolozs vármegyei nemesség magára vállalá behozatását.) Már 1814-ben az épület fedél alatt állott, de ki is fogya a tár, s a biztosság örök jusson adogatá el a lőzsikat, egyet kétszáz forintért, hogy a munkát folytathassa. Az azonban csak kétezer forintot ada. Püspök Mártonffy József excell. ezerrel, gróf Teleki László és József testvérek azt másfélezerrel tetézték. Ezenfelül a biztosság tizenkétezer forintot veve kölcsön, s Szamosujvár és Erzsébetfalva, Abrudbánya, Fehérvár, s némely más városok, ajándékképpen másfélezerrel segéllették.

Így készüle el az épület, melynek hossza huszonkét öl, szélessége tizenkettő, magassága hat. Ebből a játszó hely hat ölet veszen el. Lőzsija három sorban ötven van s ezeknek mindenikében négy néző könnyedén elfér. A gubernátori, a középben, szélesebb. (A három sor lőzsin kívül van a parterre és a paradicsom.

Dekorációi Bécsben készültek, s a szinre szekérrel is fel lehet menni. Elfér az épületben harmadfélezer néző; s ha mindnyájan ülnek, ezerhatszáz.)

Megnyittatott 1821. márc. 12-én s Zrinyi Miklóssal, melyet magok az uraságok játszottak.

ÁRNYÉK — RAJZOLAT

avagy

Kazinczy halála az öldöklő mirigy pusztításai és a pórlázadás fertelmei között

„Nincs milliók között eggy, kit a' fene . . .“
(Kazinczy — Kölcseynek)

Széchenyi, midőn Döbrenteyt értesiti, hogy náluk, Sopron megyében is kitört a járvány, gúnyosan jegyzi meg, hogy „ily szerencsétlen honban, a hol oly balgatagon parancsolnak s a hol, ha egy Cherub parancsolna is, senki sem engedelmeskedik, a hol mindenki teszen, a mint kénye tartja, ott valóban csak a Szűz Mária s a vak véletlen marad pártvédül“ . . . Mert a reformkor nemcsak csendes szembefeszülés, hogy *ahogy lehet* alapon megőrizzük, tatarozzuk az ezeréves fundust, és nem csupán szécsenyis, wesselényis, ne adj isten kossuthlajosos innováció, rebellis követelőzés, hanem további talpnyalás is. József nádor titkos levéltárából, mely azóta már nem az, csak a köztudat közönye titkosítja tovább, tudható meg, hogy például az újonc-megajánlás dolgában „az érdekközösség szülte összhangot a korona és a nemzet közt“ Napóleon hadjárata óta nem fejezték ki egyszer sem olyan lelkesen az ország rendei, mint ez alkalommal. Áradozó szavakban fogadkoznak, hogy nem engedik magukat túlszárnyaltatni őseik által, kik Mária Terézia alatt a monarchiát mentették meg, kijelentik egyszersmind, hogy „legjobb királyukkal a szeretet és hüség által feloldhatatlanul összeköttetvén, a nyolcz század óta boldogító alkotmány oltalma alatt, félelem nélkül, nyugodtan tekintik a fegyverekben és a véleményekben rejlő veszélyeket“. (Az 1830-iki Országgyűlés)

* * *

Dehát mi is a betegség, mely sokezred magával hősünket, az idős mestert is elviszi, s egy harmad évszázadnyi idővel a rebellis cselekedet évadja után, melyért majdnem a fejével fizetett Ő is, nevet ad, megkülönböztető nevet egy középkorian utolsó parasztlázadásnak? Tudjuk-e legalább azt róla, hogy két válfaja van s egyiket kimondottan otthonos latin névvel látták el? „*Kolera, európai* (cholera nostras) súlyos hányással és hasmenéssel járó . . . leginkább nyáron és ősszel szokott fellépni, de sohasem járványosan, legfeljebb tájkórilag . . . Tünetei súlyos esetekben teljesen megegyezők az ázsiai kolera tüneteivel, de halálos kimenetel ritka . . . *Kolera, ázsiai* (cholera asiatica) ázsiai hányszékelés, a Koch által (1883) felfedezett kommabacilus által okozott fertőző betegség, mely járványok alakjában szokott fellépni; Európában először 1830-ban jelent meg és 1838-ig tartott.“ (Lexikon-címszavak)

* * *

Mint mindig a történelemben: minden arányok kérdése. Vitam et sanguinem! — kiáltók lesznek többen, vagy olyanok, akikről utólag mégiscsak megilleti az időszakot a *reformkor* elnevezés. „Nem lehetetlen — írja Széchenyi Wesselényinek — sőt hihető, hogy a kolera vén pedantainkat s rozsdás rabulistáinkat felébredésre, józan látásra, concessiókra stb birandja“. És itt érdemes megállni egy pillanatra, mert a valóság „fejlődésregényét“ írja a Nagy Valami: Széchenyi, aki majd 1848 őszén a tömeghalál puszto

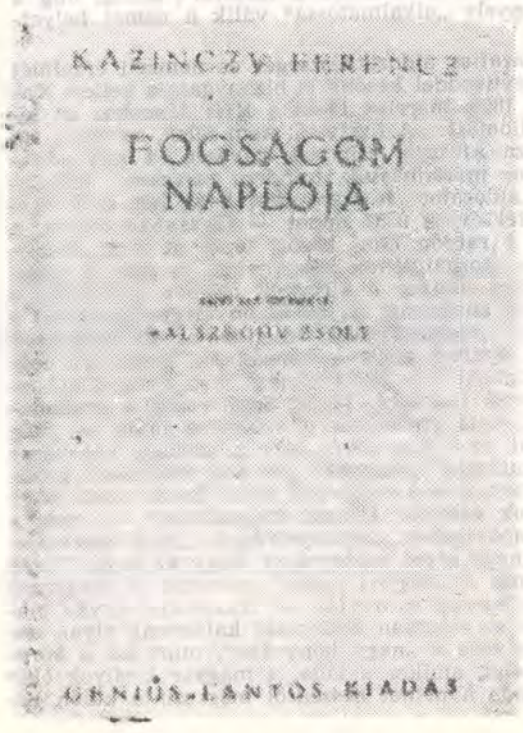

víziójától a Dunába veti magát, két évtizeddel fiatalabb ítéletében, a dolgok kezdetén, másképp gondolkozik még a történelem áráról. Csak két nappal később ama Döbrenteyhez írott levelében ez olvasható; „A régi alkotmány úgy recseg, hogy azt a legvakabb antireformátorok és időmegakasztók is hallani fogják, és ez semmi esetre ártalmas nem lehet, és ha vagy három-négy-százezer emberélettel megvásárolnók azt, hogy az idő szellemének mi jelöljük ki az utat s magyar honunknak minden lakosit elibertáljuk, akkor valóban részemről nem drágállanám a vásárt“. (Gr. Széchenyi István levelei I. 192—193.)

* * *

„Tisztelt kedves barátom, Piarista rector Tamásy úr tegnap korán reggel belépe hozzám, s kért, hogy az abaúji őröket bírjam reá, hogy magát s szekerét eresszék be Abaújba; egyszersmind kezembe adá leveledet és a Toldyét, melyet Major B. úrnál a Tekintetes Asszony teve le. Július 1-ső napja olta el lévén zárva Újhelytől és az egész világtól, csak ekkor tudtam meg a Tek. Asszony itt-létét. S minthogy így képzelhetem, mely gondokban vagy, sietek tudtodra adni a mit magam tudok. Vedd azt tiszteletem, barátságom, hálám jeleként. Igen is, itt ki vannak állítva az őrök, s oly keményparanccsal, hogy Tamásy úrnak is vissza kelle fordulni. Viczmándy prépost, Lyakovics orosz esperes mindjárt a hir első hallására, Kékedre futottak; Dókus viczeispány a szőlők alá filagóriájába vonta magát; a pataki ifjúság, kinek ma, júl 10-d volt volna examenek, félvén hogy, ha Patak elzáratik, éhen fognak meghalni, a professorok által, már júl. elsőjén széllyel mentek; azt cselekedte a Supremus Stud. Director engedelmével Tamásy is. Újhelyben halnak, de csak a Barátszeren; innen az a vélekedés, hogy az éhség öli az embereket, inkább, mint a cholera. Ezt írja nekem ma Horn patikárius úr, levelét a zemplényi őr által az abaúji őrnek adatván, s arra kérvén hogy itt fogadjak neki embert, a ki Kassáról számára gyógyszereket hozzon. Én Újhelybe nem küldhetek postára, s így élek az alkalommal, s ezen ember által Téged is tudósítalak. Dercsényi ezen nyavalya felől ezt írja: — A máramarosi sót szállítók a cholerát általvitték Ugocsába. Bejelentetvén ez a vinczeispány által, Újlak, Csetfalva s Vári azonnal bezáratott, a nyavalyát behozott emberek elszöktek, és így a nyavalyát el is terjesztették. Ez történt Bökényben is, mely Ugocsában fekszik . . . Szatmárban Csécsén, Csekén (ott a mi Kölcseynk) és Koródban, Szabolcsban Kis-Varsányban. Tisza-Újlakon néhány megholtat felbontottak, s reá ismertek az indiai cholera jeleire. Azonban a Bécsből-e vagy Pestről Újhelybe lejött orvosok közzül a bajt csak egyik ismeri cholerának; neve ennek Tamásy rector úr szerint Castiglioni formán hangzik, s rendes hogy éppen ez betegedett meg; Mecznernél fekszik; a többi egészséges.“ (Kazinczy levele Bártfay Lászlóhoz, Széphalom, július 10-ikén.

* * *

A rettentő csapást, melynek a hivatalos közlemények szerint nem egészen három hónap alatt 56 008 ember esik áldozatul, a felvidéken még a járvány okozta zendülés is tetézi. Abaújban, amint a megyének a nádorhoz intézett hivatalos jelentésében olvasható: Nagyszalánczon és környékén kezdődnek a zavargások. A nép az útlevelek és kordonok megvizsgálására kirendelt biztost, valamint a zsidó kocsmárosokat elfogja, megkötözi és kegyetlenül megkínozza. Itt és a többi megyében rögtönítélő bíróságokat szerveznek azonnal és a három fő gonosztevőt kivégeztetik, de a rend nehezen áll helyre. A műveletlen népség bizalmatlanul nézte eleve a hatóság erőfeszítéseit a járvány megfékezésére és mikor azt tapasztalja, hogy az intelligencia, nemesség, polgárság, zsidóság közt sokkal ritkább a megbetegedés és kevesebb a halálos áldozatok száma, korlátoltan reagál: nem jön rá, hogy ez a kedvezőbb életkörülmények, a nagyobb tisztaság s egyáltalán a csekélyebb létszám folyománya, hanem borzasztó gyanú vesz rajta erőt, hogy nem is a kolera, hanem az urak s a zsidók gonoszsága az oka a paraszt pusztulásának, azok mérgezik meg a kutakat, azok osztanak ki orvosság címén is mérget, hogy kiirtsák a népet. A szenvedélytől elvakítva ugyan bosszút állnak, de ellenségeiknek nemcsak életére, hanem együttal vagyonára is ráteszik a kezüket, ennyiből a mozgalom szociális színezetet is ölt. A zendülés központja Zemplén megyében Terebes, innen terjed el a megye minden részébe. Zámutón Klobusiczky Józsefet, ki pedig úgy érezte: jobbágyainak mindenkor valóságos atyjuk volt, kirabolják, tiszttartóját agyonverik. Egy Hunyor nevű ügyvédet is megkínoznak, sőt elevenen akarják eltemetni, de megérkezik a katonaság. Itt történt, hogy egy zugprókátor, midőn a csőcselék Klobusiczky udvarházát ostromolta, ott találván az asztalon Széchenyi Hitel című munkájának egy példányát, annak egyes helyeit szlovákul magyarázgatta, hogy feltüzelje a parasztokat. Mernyén a legnagyobb kegyetlenséggel kilenc embert vernek agyon egyszerre, köztük Reviczky János főszolgabirót, Draveczky nótáriust, a luteránus papot és egy tizenöt éves kisasszonyt, kinek előbb emlőit vágják le, azután egy karót szúrnak át a testén. Csáklyón báró Meskónét rabolják ki, vejét kínzás után főbelövik. (A magyar nemzet története, 1897.)

* * *

„Tisztelt kedves barátom. Amit ma vettem Barthos majornétól, illő tudnod, bár borzasztó. Azért küldöm neked; készítsd el a hirekhez a Tek. Asszonyt. Talán már ezeknek az irtózatosságoknak majd végek lesz“ . . . Szulyovszky József ama Szulyovszky Menyhértnek, Kazinczy rabtársának fia volt: „Szulyovszky József, naturális leánya, Reviczky János a volt viceispán Szirmay veje, a luth. pap és papné vacsoránál támadtattak meg. Szulyovszky lőtt sokakat, az utolsó töltést gyilkosának adta, hogy lője agyon, de ne kínozza.“ (Kazinczy levele, 1831. augusztus 15.)

* * *

Zemplén megyében Dókus László alispánt csak lélekjelenléte menti meg, hogy Mihályiban agyon nem verik s ugyancsak öneki számos helységben útját állják s meghiúsítják intézkedéseit. Itt is, valamint a többi megyében, eleinte a kisszámú katonasággal szembeszáll a tömeg. Szepes megyében Zsedényi megyei alügyész alig tud megmenekülni a helyszínről, ahova a rendet helyreállítni küldik ki, hiszen ugyanott egy katonai őrjáratot vezető tisztnek előbb a szemét szúrják ki, aztán orrát-fülét vágják le s testét darabokra kaszabolva szórják szét az utca porába, Csáky Károly főispánt a lováról húzzák le s csak egy polgár furfangja menti meg a lincselőktől.

* * *

„Tisztelt kedves barátom. Tegnap késő estve az vala nálam, aki szemmel látott tanuja volt a viceispán Dókus úrral történt mihályi dolognak, és aki mindennap forog Esküdt Köröskényivel. Közlöm tehát veled a mit beszéle, hogy ne hamisan tudd a dolgokat. Dókus v. ispán nem azért hagyja el Velejtét, mert elijeszté a hír, hogy rá akarnak törni, hanem azért, mert Velejtére is átméne a cholera, Újhelyen pedig fogytán volt már. A deputációnak Mihályiban kelle összegyülni Batta Pál barátunknál s a viceispány kiméne oda. A mihályi férfiak és asszonyok csoportosan várák vasvillákkal, botokkal, fejszékkel, lapátokkal, pemetékkel, s kiáltottak neki, hogy őtet ők tették viceispánnyá és mégis öldösni akarja (őket). Bé ne jöjön, mert össze koncolják. Batta is kiment, néhány eszesekkel, s ezek közt vala az én vendégem is, Székely József, kérték a feldühülteket, de nem használt. Így Batta is kérte, forduljon vissza s ne tegye ki magát a veszedelemnek. Legénye kifutott a faluból az alsó útra, hol a viceispánnyak el kelle menni, s fenyegetésekkel ereszté el. Ez történt Kis-Toronyán is. Ekkor Csörgőre hajtatott éjszakára. — A mihályiak látván most mint fogdostatnak másutt a hozzájuk hasonlók, de gyilkosságig menők, szepegnek. Azt mondja Székely, hogy Reviczky Jánosnak előbb lábát, azután karját csapták el, s elevenen vették a gödörbe. A szegény Szulyovszkynak is előbb a karját. Egyike a megfogottaknak bona fide elmondá, hogy ő vonta tőkére a fejét s fejszével ő csapta el. Annyi a fogoly, hogy Újhelyben és Terebesen el nem férnek, hanem most a pataki vár tömlöcét ürítik ki nekik. Székely meg nem tudá mondani hol történt, de a katonaság egy helyt száznál több embert löve le, egy más helyt közel százat. Barátom, borzadás ezeket csak hallani is.“ (Kazinczy Bártfayhoz, 19-d Aug. 1831.)

* * *

Eötvös Ignác királyi biztos e közben serényen végzi megbizatását. A zendülésnek csakhamar végét veti a katonaság segélyével, s a büntető törvény oly szigorú alkalmazásával, hogy a vérontástól iszonyodó király egyenesen megtiltja a parasztok tömeges kivégeztetését, annyival is inkább, mert ennek olyan színezete van, mintha a nemesség a tagjain elkövetett brutalitásokért akarna bosszút állni — állapitja meg egy, a Habsburg kormányzatnak még emlékiratában is (ösztönösen?) hizelgő öregúr (W. L. Élményeim, 1860.)

* * *

A munkácsi görög katolikus egyházi egylet bejegyzései szerint 1831-ben Alsó-Verecke és Valóc között összesen 200 ember halálozott el, közülük 75 lett a járvány áldozata. Érdekes viszont, hogy az említett terület közepetáján fekvő Felső-Verecke faluban elhunyt 60 személy közül egy sem szenvedett az ominózus fertőzésben. (Ungvári kalendárium, 1991.)

* * *

„A nagy gyűlése az akadémiának elhalada, s örvendek annak; én most ott nem leheték vala . . .“ (Kazinczy levele, 1831. augusztus 19.)

* * *

„Mély bánattal kell jelentenem a szegény atyám halálát, melly Augusztus 23-dikán nekünk nagy szomorúságunkra történt, a rettenetes cholera betegségbe esett 21-dikén s harmadnap múlva elhagyott bennünket örökre az áldott; pecsételetlenül találtuk ezt a levelet, ez volt az utolsó, mellyel írt életébe. A legmélyebb tisztelettel maradok alázatos szolgálója, Kazinczy Eugénia. (Razinczy Mocsáry Antalhoz írt aug. 20.-án keltezett levelének végén).

* * *

„Az antik világ embere, midőn szülőföldje elpusztíttatek: ha háziisteneinek szent szobrait megmenthette, kitörlé a könyűt szemeiből s új erővel, új reménynyel látott dologhoz . . . Az a kor, mit a Kazinczy neve képvisel, sziklára épité a házát, min a pokol kapui diadalt nem vesznek soha . . . Akarjuk hinni, hogy immár megérkezett. Vagy legalább, ne mulasszunk el semmit, hogy megérkezzék . . . Kor, viszonyok, szenvedelmek sorait söprik el a vívóknak, híveknek — hagyján! a zászló magasan leng a hős és bölcs vezér kezében, s az ürülő nyomokban új meg új hatalmas társak sorakoznak. (Kazinczy Gábor, 1860).

* * *

Visszhang valahonnan a szövegek, árnyak és rajzolatok felől: „. . . Azon egyéniségek egyike, mik szögletek és ellenzetek, lobogás és hullámzás nélkül, zajtalan hűséggel haladnak szerény ösvényükön, mit sem a diadal nem keres fel, sem annak szülője: a szenvedély . . .“

LÁSZLÓFFY ALADÁR

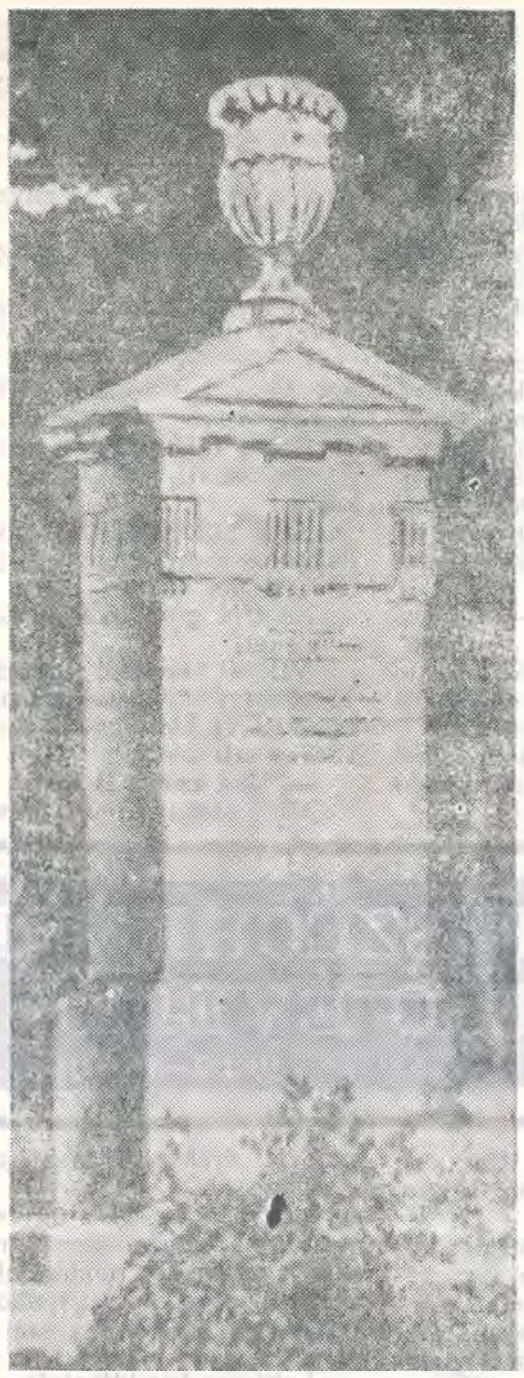

Kazinczy Ferenc síremléke

KECSKEMÉTHY AURÉL

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN UTOLSÓ ÉVEI ÉS HALÁLA

(1849—1860)

1860. MÁRCIUS 3-A. RENDŐRI HÁZMOTOZÁS SZÉCHENYINÉL S MÁSOKNÁL; S E RENDŐRI HŐSTETT EGYES EPIZÓDJAI

1860. március 3-án reggel fél hétkor, ugyanazon órában, rendőri házmotozás történt gróf Széchenyinél és dr. Görgennél Döblingben — az ifjú Széchenyi grófok városi lakában, gróf Zichy Gézánál, Falk Miksánál, a véletlenül előtte való este ideérkezett Hollán Ernőnél és e sorok írójánál.

Ez a rendőri nyelven úgynevezett „razzia" volt, mely minden egészséges rendőri hivatalnok szívére emelőleg hatott, olyformán, mint midőn egy rég garázdálkodó zsebtolvajbandát végre föl- és becsípnek.

Mondják, negyven fiakker és kétannyi hivatalnok volt azon reggel mozgásban; s az államfinanciák állapotát eléggé megmagyarázó körülmény, hogy otromba légyárak hajhászatára ily nagymérvű landpartie-kat rendezhetni az állam költségén!

A döblingi intézetet — házat és kertet — egy sereg „bizalmas" (Vertrauter) és rendőrkatona vette körül; természetesen, hogy az öreg és beteg gróf meg ne szökjék! Vagy — ha fegyveresen ellenáll — csatakészen találja a sokat emlegetett nagyhatalmasságot.

És Széchenyi egyszerre csak szobáiban a híres rendőrtanácsos Felsenthal által, két biztos kíséretében lepetett meg.

Ezt mellékesen megjegyezve, meg kell még említenünk, hogy Felsenthal úr lehetőleg tisztességesen viselé magát hivatalos cselekménye alatt, s mint félhivatalos lapok írták: „a házmotozás a legnagyobb kiméllyel" foganatosíttatott.

Házmotozás és kímély, általában miként férjenek meg együtt? — azt az enyimnél szubtilebb képzelődésre bízom.

Mit talált a rendőrség Széchenyinél?

Semmit.

Tekintve a kormány nagyszerű gyanúit s a házmotozás látható célját — mondhatni, hogy *semmit*.

Amennyire én tudom, találhatott papírjai közt egy vagy két röpirattöredéket, melyek nem érték a papírt, melyre írva voltak.

Hát a többi tisztelt hazánkfiánál mit találtak?

Hollánnál? Térképeket, s gondolom, vasúti ábrákat.

Falk Miksánál? Makulatúrát; mert ez nem szokta ládájába zárni, hanem a posta szárnyaira bízni szellemgyermekeit.

Az *ifjú grófoknál* — föl lehet tenni — szerelmesleveleket.

Nálam? Mindjárt elmondom.

Hanem mindössze azt hiszem, hogy átnézve a nagy hűhóval és költséggel behajtott kincseit, báró Thierry is fölsóhajthatott:

— Non meritá la spesa!

Mint mondám, ama nevezetes március 3-i reggelen nél házmotozást kell tartanom — mondá röviden és hidegen.

— O, méltóztassék — viszonzám én. — Tessék ide bejönni, ez dolgozószobám. Itt íróasztalom kulcsa.

Weber úr lesújtó szemekkel meredt reám, mintha csak azt mondaná: „ön Mazzininál és Garibaldinál is elvetemedtebb". Kinyitá sorban asztalfiókjaimat, s az azokban csomagokba kötözött, vagy húsz év óta összegyűlt, öt-hat nyelven írott apai, testvéri, baráti levelek halmazában bámulatos nyugalommal s következetességgel kezdett turkálni és olvasgatni.

A magyar leveleket, miket sem ő, sem segéde nem értett — félrerakta; néhánynak alján Kemény Zsigmond vagy Danielik és más, akkoriban nagyon polizeiwidrig neveket vőn észre; ezeket okvetlen fontos corpus delictiknek tartá; pedig a politikáról egy árva szó sem volt bennök; nehány emlékül tartogatott Kossuth-bankót szerencsésen fölfedezve kegyetlenül a konfiskáltak közé fektetett; de amin különösen soká törte fejét, egy porcelán-írótábla volt, melyen naponkint a barometrum jeleit szoktam volt számmal jegyezgetni. — Ismételve kezébe vevé azt, valami kabalának vagy titkos összeesküvési jeleknek tarthatá, de csak megint letevé.

Így tartott ez három óra folyásig; bútoraim, könyvtáram, sőt nőm ruhaszekrényei is kikeresgéltettek.. Természetesen mit sem talált Weber úr, minden buzgalma dacára — mert nem volt mit találjon nálam, kivéve Széchenyinek egy csomagban volt leveleit, miket a ház geniusa, ki efféle malőrökben rendszerint a férfinál több lélekjelenléttel szokott bírni, módot talált keblébe rejteni. Node bizony Széchenyi e levelei is nagyon ártatlanok voltak, mint olvasónk láthatta; azonban reám nézve akkoriban nagy baj leendett, ha megtalálják vala.

Végre bepakolta az udvari tanácsos úr konfiskált kincseit, mikre Rotschild egy garast sem előlegezett volna a statusnak; de miket én máig is sajnálok, mert többi közt rég elhunyt kedveseim, ifjúkori barátaim és szegény apám levele is voltak közöttök, miket soha vissza nem kaptam.

A rendőrigazgató ugyanazon kegyetlen jégarccal távozott, amellyel jött. Ausztria nagyhatalmi állása meg volt mentve.

Ittléte alatt annyira ügyeltetett reám, hogy amint egy illetlenség nélkül nem említhető, de nélkülözhetetlen helyiségre akartam távozni, a rendőrbiztosnak intett, hogy kövessen. És úgy lőn. Én is „rendbiztos" valék; ez volt aztán a kollegialitás!

Amint egyedül valék megszentségtelenített idegen kezektől szétdúlt asztalomnál, eszembe jött, hogy mégis mily jó hozzám az Isten! Tegnapelőtt Széchenyi egy kéziratot adott át nekem átolvasás végett és azért, hogy ítélném meg, érdemes volna-e azt kiadni?

Jószándékú, de nem jó helyen és tapintatlanul sértő irat volt. Mondhatom, mintha égett volna kezemben; mindjárt másnap, tudniillik tegnap este visszavittem; s azon véleményezéssel adtam át, hogy az a kinyomtatásra nem méltó.

Ha tegnap jőnek a házmotozó rendőrök és nem ma, nálam találják azon iratot — s abból valóban komoly bonyodalom következhetek, pedig akkor is csak ártatlanul sújtott volna a balsors.

Említésre érdemes, hogy előtte való napon — pénteken, március 2-án — esti 11 óráig még Széchenyinél voltam. Egyedül voltunk, s igen komoly társalgásba mélyedve, s ami még nevezetesebb, alig néhány órával az ausztriai kormány rendőri kutatása előtt *Ausztria fönnállásának szükségéről* beszélgettünk. Kifejté, mit gyakran tőn, hogy nemzeti fönnmaradásunk csak az ausztriai birodalom szilárd fönnállásában van

Amennyit e házmotozásról tudunk, annak igen „csípős" vagyis „pikant" epizódjai voltak; hanem, sajnos, el nem mondhatók . . .

Elég az hozzá, a gróf, kinek néha apró meglepetések is nagy idegrendülést okoztak, kit midőn az ismeretes kolozsvári tósztot táviratozták neki, majd megütött a szél, s kit, mint maga mondá, ha azon tószt távirata véletlenül éjjel érkezik, ijedtében kétségtelenül szélhűdés ért volna; ezen ismert idegbeteg állapota dacára meglehetős „contenance"-szal fogadá a rendőrhivatalnokokat; és az első meglepetés után fesztelen nagyúri modorban szivarokkal kínálta meg, s jobbrabalra szórta az alkalmi élceket, miknek némelyikét utólag kétségtelenül jegyzőkönyvbe vőn Felsenthal úr — s csakugyan tán ildomosb is leendett nem mondani.

Szóval Széchenyi annak tekinté e fontos hivatalbeli cselekményt, ami volt; tudniillik farce-nak; komolyan játszott bohózatnak; s aszerint viselte magát irányában.

Azonban valamint azon pillanatban reá nézve nem lehetett közönyös — úgy a nemzetre nézve máig is és tán mindörökre veszteség leend, hogy Széchenyinek minden papírjai s különösen évtizedek óta pontosan vitt *naplója* a rendőrség által elvitetett; s újabb kori történetünknek ezen bizonyosan nagy érdekű kiegészítő részei, s nagy hazánkfia életét és jellemét teljesen megvilágosító ezen becses adatok elkoboztattak, s vissza sem adattak. Ámbár a legparányibb józan ész is elegendő belátni, hogy az ausztriai birodalom mai állapotát azok ugyan — ha jobbra fordítani nem képesek is, de — fenyegetni még kevésbé fognák!

hetedfél órakor én is megtiszteltettem a kora rendőri látogatással.

Hogy én az egész ügyben jelentékeny személynek tartattam, megdöbbenésemre következtetnem kellett abból, mivel két rendőrszolga s egy rendőrbiztos kíséretében maga a becsi rendőrigazgató, Weber udvari tanácsos úr őméltósága volt kegyes magát hozzám lealázni.

Lakásom két kijárását oly szigorúan állták el, hogy még a szolgálóknak sem volt szabad tejért vagy vízért ki-be járni, mit korán reggel kávéjokat leső gyermekeim nem kevéssé aprehendáltak.

Magam még ágyban fekvém, midőn a szolgálók egyike jelenti, hogy két úr akar velem beszélni.

— Jöjjenek később — mondám ártatlanul.

A leány elment, visszajött, s azt mondá, hogy:

— A két úr nem hagyja magát elutasíttatni, hanem azt üzenik, öltözzem föl.

De már erre lángra gyúlt rossz sejtelmem mécse. Föllkaptam otthonkámat, s kisiettem. Már a mellékszobában találtam az udvari tanácsos urat, egész nagyságában.

Mintaképe volt ez a cseh-német rendőrhivatalnoknak. Arca sima, puszta és sivár; senki azon egy röpülő gondolat vagy egy változó érzés nyomát sem láthatá; szemei a fényes pápaszemen körösztül mint gyémánt, oly metszőn és oly hidegen tekintettek, de szintoly semmitmondón, mint arca. Modora a legudvariasabb tudott lenni fölfelé — a legdurvább az alsóbbak vagy pláne inquisitusok ellen.

— A rendőrminiszter őexcellenciája parancsára ön-

SZABÓ GYULA

Két század egy buborék? 14.

A rendiség „nemesi-nemzeti" mozgalmának ágán a hazafias tűz csak addig lobogott, amíg a józsefi reformokat — a rendi jogok megsértésének tüskés „csipkebokrát" — megégették, s azzal együtt egy „megholt" nyelv hamujába halt a nemzeti nyelvvel való tüntetés szalmalángja is. Keresztesi József a rendi hazafiság „buborékjának" szétpattanása után újabb kesergéssel hajolt naplója fölé: „a magyar ezután is csak azon sárban marad, a melyben volt, *panaszkodó, boldogtalan nemzet leszen*".

Lesz-e Magyarország, lesz-e magyar nemzet, miképpen „készül meg a haza boldogsága"? — a századvégnek, szinte „egybeidőzítve" Széchenyi születésével, egyre kiterjedtebben ez lett a feltörő kérdése, s a kérdésben „első rangú nemzeti érdekként" merült fel a magyar nyelv ügye, mint az „öntudatos nemzeti törekvés" ágának választétele a nemzeti sorskérdésre. Ha a rendi világban „az 1790-ik évben a nemzeti érzület fellobbanása inkább tüntetés volt, mint mély átalakulás eredménye", itt, Kazinczyék, Péczelyék, Bessenyeiék világában olyan tartós tüze gyúlt a nemzeti érzületnek, amelyben már benne volt a mélyebb átalakulás eredményét igérő kilátás fénye. Ha a vármegyék „mind csak azt kérték, hogy ismét a deák nyelv jöjjön be", a „szerencsésebb fátum" azzal jött be a „tetszhalott" nemzet életébe, hogy a felvilágosodás eszméköréből „feltámadt" és megindult a jozefinista értelmiség mozgalma, s ez annak a felismerésnek a világosságával járt, hogy nem egy holt nyelv megmaradásától függ a „testi s lelki boldogság", hanem az „elhagyatott" s a „hamvából feltámadott" magyar nyelvvel van összecsatolva a „szerencsésebb állapot". A magyar korona Budán volt, a magyar nyelv ügyének tűzcsóvára — a Pannóniai Péniksz — Bécsben, s az igazi hazafias mozgalom kevésbé látványosan-díszesen-kardosan a Józsefet is elsiratá nyelvmozgalom volt, amely a „hazai nyelvet" tarotta kulcskérdésnek a nemzeti boldogulás „ládájának" nyitásához, azt forgatta-csiszolta a koronánál nagyobb fontosságú eszközként, nem azon az anekdotikus szintjén a hazafiságnak, hogy milyen nyelvre hallgat a korona ládája, hanem „a nemzeti nyelv öntudatos érvényesítésének" a szintjén. Mintegy a mozgalom marokköpő szólalása volt a „ládánál" Révai Miklósnak az a szava, hogy „nohát a nyelvet kell előbb is alkalmatossá tenni", amikor Bessenyei Györgynek a tudományos irodalom megalapítására irányuló tervét — a *Jámbor szándékot* — a maga előbeszédével együtt napvilágra segítette a becsi műhelyben, „a magyar irodalmi mozgalom középpontjában" a nevezetes 1790-ik esztendőben, legfőbb „társasági" cél lévén „a magyar nyelv tudományos művelése s a szellemi erők egyesítése". Kalauzunk egyik helyen — ugyancsak az „összecsatolódásról" beszélve — azt írta: „A nyelv a nemzet géniuszának alkotása; az irodalom a nemzet szellemi munkájának eredménye. Mind a kettő annál fejlettebb, minél fejlettebb a nemzet egyénisége." Széchenyi meg Kölcsey születése idején még minden fejletlen volt, s miután az összecsatolódás voltaképpen kölcsönhatás, Révaiék-Kazinczyék azt a „kulcsot" találták meg a boldoguláshoz, hogy a magyar nyelv és irodalom fejlesztésével kell a nemzet egyéniségét kifejleszteni. Kalauzunk ennek a nyelvi-irodalmi mozgalomnak a fontosságát mármár szűkítve nagyítja: „Nem annak van nagy jelentősége, a mit írtak, de hogy magyarul írtak."

Az eszmét legtisztábban Kazinczy látta: „A nyelv és irodalom kifejtésével ki kellett fejteni s megerősíteni a nemzet egyéniségét." Ő volt a kor „legnagyobb alakja", a szellemi mozgalom vezéregyénisége, „legnémetebb s legmagyarabb emberként" fő vonásaiban Széchenyi szellemi előképe. Az olyan eszme, miszerint — kalauzunk szavával — „a magyart művelni kell, hogy igazán magyar lehessen", Széchenyi száján lesz majd „új eszme" ismét, de az eszme első hajnali-reggeli pillanatait s utána a robotos hétköznapjait Kazinczy „társaságában" lehet közelebbről látni.

•

Utoljára akkor „láttuk" őt, amikor egy megyei hivatalban örömmel hivatalnokoskodott német s latin nyelven. Pályájának erre a szakaszára emlékezve örömmel idézte fel azt is, hogy a nemzeti ügy mezején kezdtek akkor — 1787-ben — szaporábban szárnyalni az új írói nevek: „Íróink s olvasóink száma mind inkább szaporodik, és ha az ügynek új munkás barátja tűne fel, kicsinységgel ugyan talán, talán csak egy alkalmi verssel, de a mely lelket mutata . . . mely öröm vala minden felé! mint repüle az új név egy szájról más szájra! — Új ars felkeresé a régibbeket s a régibbek kiterjesztett karral jövének az új elibe . . . Jobb lélek kezde szárnyallani a közügy mezején s most közelíte igazán a várva várt reggel: az az előbbi hajnalgással derengés volt." József halála után alább szállt az öröm Kazinczyban, miután a császár halála az ő életébe azt a változást hozta, hogy elbocsátották hivatalából, s még vádolták is azért, hogy a császárt szolgálta: „Vádlanak s még a jók is, hogy feledém kötelességemet a házához, midőn azon nyelv tanulását sürgetém, mely elölni készüle a miénket. S vádoljak-e atyát, ki gyermekeivel németnyelvet tanultat, mert látja, hogy arra szükség van? Nem értem vádlóimat, de nem hiszem, hogy annak nézhessenek, ki hidegvolt valaha nemzete nyelvéhez . . . Becsületes ember fizetésért nem bánik lelkiismerete ellen . . . s így nyugalomban hallom a vádat." Akkor volt ez a vád, amikor az országgyűlés forró heteiben magyar hévvel lobogott a németellenesség, de Kazinczy a vádra — mellyel „még a jók is" illeték — a rómaiak üzes rómaiságából vett példával is tettre nyugodt lelkiismeretű választ: „Ki minél jobban tud görögül, annál semmire valóbb — azt mondták valaha Rómában s ennek magunk közt is látjuk példáit, de az ellenkezőnek is látjuk . . . Tudni jónak mindent hasznos s aki rossz akar lenni, rossz lesz, ha csak magyarul tud is. Vannak rá példáink."

O maga arra volt a példa, hogy a magyar nyelv és általában a magyar nemzet kiművelésében kizárólagosság nélkül ötvözte-egyeztette a németet a magyarral, a német nyelvet és műveltséget jó és hasznos, sőt szükséges eszköznek tartotta a nemzeti szellem és művelődés fejlesztésében, s így ő testesítette meg leginkább a „mélyebb okot" annak a már-már „érthetetlen" jelenségnek a magyarázataként, hogy „a nemzet leglelkesebb fiai" nem voltak „ellenségei" sem Józsefnek, sem a német nyelvnek, s a kettőnek együtt sem, miután a császár nyelvi nézeteiben olyan rokon eszmékre találtak, miszerint a latin nyelv „a felvilágosodás nagy gyalázata", viszont „egy nemzetnek élő nyelvének kell lenni". Ők Józsefnél mélyebben és jobban tudták és látták, hogy a rendi latinságban a nemzet élő nyelve romlott állapotba süllyedt, a hosszú mellőzés után alkalmatlanná vált arra, hogy tudományt műveljenek, műveltséget terjesszenek vele — csaknem másfél százados hamu fedte akkor már Apáczai Csere Jánosnak azt a tüzét, amellyel a legmagasabb szintű európai eszméket és tudományokat átültette hazai nyelvre, s életét szentelte arra, hogy élő anyanyelven tanítsák azokat —, s végül is Kazinczyék hazafisága, igazi nemzeti szelleme többek közt akkor látott tovább a német nyelv ellen latinul tiltakozó nemesi hazafiságnál, amikor „a német nyelvet a nemzeti nevelés eszközének tartotta", addig, míg a kiművelt magyar nyelv „alkalmatossá" válik a német helyettesítésére.

Mindamellett hazafias áldozatkészségét és nemzeti érzelmét még csaknem két évtizeddel később is bizonygatnia kellett Kazinczynak, amikor 1808. március 14-én a Kiss Jánoshoz írt levelében tette a vallomást: „A fizetéstől nem félek, szívesen, ha áldozatomat a haza kívánja, mindazt szívesen, a mit adhatok . . . csak magyar maradhassak, mindent szívesen." Időközben még azt az „áldozatot" is szenvedte, hogy hét szűk esztendőt — hat és fél évnyi 2387 napot — fogságban töltött, a századküszöböt is a rabság falai között lépte át mint Martinovicsék jakobinus mozgalmának résztvevője, és már a negyven éven is túl járt, amikor a küszöböt átlépve szabadult, s megkezdhette újabb küzdelmét az irodalom megteremtéséért s még inkább a nyelv megújításáért, amellyel az új században alkalmassá újított nyelvet adott a nemzetnek, bizonyára legnevesebb „áldozatáért". S ha csaknem két évtizeddel azelőtt — a húsz évvel fiatalabb Török Sophie-nak, a szabadulás után feleségül vett grófnőnek a születése táján — még nem tudta vádolni az olyan atyát, aki a szükség kényszere alatt németül „tanultatta" gyermekét — ami különösen grófi-főnemesi családokban arra a szükségen felüli fokra jutott, hogy „a magyar gyermek németül kezdett megszólalni" —, most a maga nyelvújító apaságában, anyanyelvének „bohó szeretőjeként" attól érzett nagy atyai boldogságot, hogy az anya, Török Sophie álmában már a „negyed napos" csecsemő is magyarul vallotta meg, hogy szereti az anyját. A Kazinczy-leányka magyar megszólalását az álomban Grünwald kalauzunk olyan nevezetességként írta bele a „nagy könyvébe", mint azt a koronaláda-nyitó jelenetet, amikor a láda, a magyar királyok ékét magába záró vasláda a német beszédtől még szinte külön be-

biztosítva. Ha Ausztria megingattatik — több-kevesebb hosszabb-rövidebb átmeneti stadiumok után —, Oroszország zsákmányává lennének a Duna menti tartományok. Kiemeltük a különbséget, amely még elnyomási rendszer tekintetében is Ausztria és Oroszország közt létezik. Az nádpálca, ez vasvessző. — Ausztria alatt nemzetiségünk még a nyomásnak következtében is fejlődik, de a hatvan milliónyi orosznak anyagi és szellemi nyomása alatt hirtelen végünk volna. Vajha ezt méltányolnák hazánkfiai?

Így szólt, így aggódott azon férfiú, kinél pár óra múlva betört a rendőrség, s kit rendőri kímélytelenség kora sírba erőszakolt.

Március 3-a életem fordulópontja lön. Érzém, hogy hivatalnoki pályámat befejeztem. Fölöltözém, s egyenesen báró Thierryhez, a rendőrminiszterhez mentem.

Őexcellenciája alacsony, vastag, szőke úr volt, kevés értelmiségre mutató arccal, ámbár nagy, kopasz homlokkal; s oly triviális fölfogással és beszédmoddal, minőt egy volt külügyéri tanácsosnál föl sem tettem volna.

Elmondám, mennyire meglepett s mily méltatlanság vala reám nézve, ki mindig nyílt utakon szokott járni ez életben, a mai házmotozás; kértem őexcellenciáját, hogy a nyomozást erélyesen űzni, de siettetni méltóztassék; mert mint meg fogja engedni őexcellenciája is, a mai bizalmatlansági szavazat után hivatalomat tovább nem folytathatom.

Őexcellenciája roppant komolysággal és feddő szemrehányásokkal válaszolt. Ő azon beamter világnézettel bírt, mely szerint a hivatalnok testtel-lélekkel a kormány tulajdona, melytől fizetést húz.

Hogy az ember ezen kívül még mint állampolgár is érezheti magát, sőt hogy még oppozíciót is képezhet, és tollával agitálhat egy, az állam létét veszélyeztető kormány ellen — ilyesmit blaszfémiának nevezett volna. Természetes tehát, hogy én az ő, mint minden beamter szemeiben rettentő bűnös perfid ember valék, ki a kormány bizalmával csúfosan visszaélt, s azt kijátszotta.

— Ön igen súlyosan kompromittálta magát — mondá mázsányi súlyt fektetve szavaiba.

— Valóban nem értem, mi által, miniszter úr!

— Önnek okvetlenül jelentést kell vala tennie. (Sie hätten die Sache anzeigen sollen.)

— Mit jelentettem volna? Hogy Széchenyi a *Blick*-et írta? Hisz ezt ma minden gyermek tudja, s aki tőle valaha valamit olvasott mindjárt az első lapról megismerhette. Nem tudom tehát, mit kellett volna jelentenem?

— Önnek jelentenie kell vala, hogy ön oly házba jár, mint gróf Széchenyiéi! És mindazt, ami Döblingben történt, tudomásomra hozni; én azt vártam is, mert régen kísértettem Önt figyelemmel. Ön azonban nemcsak nem teljesíté kötelességét, hanem ellenkezőleg, részt vett az ottani gonosz célú konventikulumokban.

— Bocsánatot kérek, Excellenciád — mondám —, az én kötelességem volt környveket vizsgálni, nem *denunciálni;* s egyébiránt nem is lett volna a legjobb akarattal is mit *denunciálni;* én Döblingben mindig tisztességes társaságban voltam; és titkot abból, hogy oda járok, nem csináltam, sőt arra büszke vagyok, mert utóvégre adná az Isten, hogy Ausztriának kétszáz olyan férfia volna, minő Széchenyi István.

A miniszter kissé meg volt lepetve a hevesség által, mellyel szóltam; homályosan látszék sejteni, hogy nem bolondság, amit mondok; mindazonáltal gyanús kifejezést adott fénytelen szemeinek, s azon ígérettel, hogy siettetni fogja a vizsgálatot, s azalatt hivatalomtól fölment, elbocsátott.

Így szűntem meg hivatalnok lenni, s értem ismét oda 1860-ban, ahol egy évtizeddel előbb valék — azon különbséggel, hogy azóta a jövővel kevesebbet törődni, s alkotmányos kormányzat közelségében hinni és remélni tanultam.

A LEGNAGYOBB MAGYAR HALÁLA ÉS TEMETÉSE

Széchenyi Istvánt március 2-a óta nem láttam.

A házmotozások után kétségen kívül speciális rendőri fölügyelet alá helyezve, s minden léptem még inkább, mint eddig lesve levén, ha meglátogatom, azzal vádolhatnak vala, hogy a nyomozás kijátszására összebeszélünk; s ezzel tán a gróf helyzetét, de ügyünket mindenesetre rontottam volna.

Azon öt hét alatt azonban, mely a házmotozás és Széchenyi halála közt fekszik, rendesen értesültem — családja által — hogylétéről s minden körülményeiről.

Amit hallék, aggodalmat költő és a legrosszabbra előkészíteni képes volt. Mégis, mintha teljesen váratlan dolog volt volna, annyira meglepett s megrázott midőn április 8-án, húsvétvasárnap reggel gróf Széchenyi Bélához jövén, lakában baljóslatú izgatottságot, jövést-menést tapasztalék, s a szobába lépve, a gróf mély komolysággal mondá:

— Ön még nem tudja? Atyám az éjjel *meghalt*.

Nem valék képes tovább gondolni, s szó szerint véve e hírt, hogy a gróf meghalt, igen természetesnek találtam, hogy az oly veszélyesen idegbeteg férfiút az utolsó hetek izgalmai teljesen megtörték, s azokba — belehalt.

— Megölték — mondanám fölháborodva.

Csak a további beszélgetés alatt értettem meg a szörnyű valót, hogy Széchenyi István reggel halva találtatott zsöllyeszékében, szétzúzott *koponyával, ölében* a pisztollyal, mellyel maga vetett véget életének.

Ily nagy esemény első lezúzó hatása alatt az emberben homályos káosszá futnak össze az érzelmek és gondolatok, mert amiket nagyságánál fogva költhet, mind egyszerre zúdulnak föl a szívben és velőben, hogy nem képes egynek is tiszta kifejezést adni. Összefüggés nélküli észrevételek, töredékes panaszszavak, sóhajók és férfikönnyek szakonkint váltak fel egymást, amint jöttek-mentek hazánkfiai, kik a hír hallatára siettek a grófi család körébe, szánó részvétöket kifejezni.

Béla gróf, kire mint legidősb fiára súlyosodott a pillanat gondja; ifjabb fia, Ödön; cím szerint mostoha, de kedvelt fiai, a Zichy grófok: Henrik, Géza, Rezső és Miklós, osztoztak a teendők halmazában; jó geniusa, neje, lesújtva, teljesen szenvedőleg engedé át magát bánatának.

Április 10-én reggeli tíz órakor a grófi családnak s a magas főarisztokráciának Bécsben levő tagjaival a válogatott úri fogatok hosszú sora hajtatott végig a währingi és nussdorfi utcán, az egyszerű kis döblingi templomhoz, melyben egyszerű fekete ravatalon, kereszttel jelölt, egyszerű koporsóban feküdt a magyar arisztokrácia előkelő és leghíresebb tagja — gróf Széchenyi István.

A pap elmondá áldását, s a hatvan-hetvenre menő jelenlevők imába mélyedtek. Vagy negyedóra múlva az egyszerű koporsó kocsira emeltetett, és megindult, hogy Cenkre vigye örök nyugalomra a földön soha nyugtot nem lelt nagy lélek sártetemét.

A hazafi és ember szemébe pedig keserű könnyek küzdék föl magukat a szív legmélyebb rejtekéből a sors azon borzasztó iróniája fölött, mely a legnemesb, a leghatalmasabb szellemek egyikét, egy büszke nemzetnek legbüszkébb fiát, egy fejedelmi küldetésű férfiút, a „legnagyobb magyart" tébolydában hagyja elveszni.

(Folytatjuk)

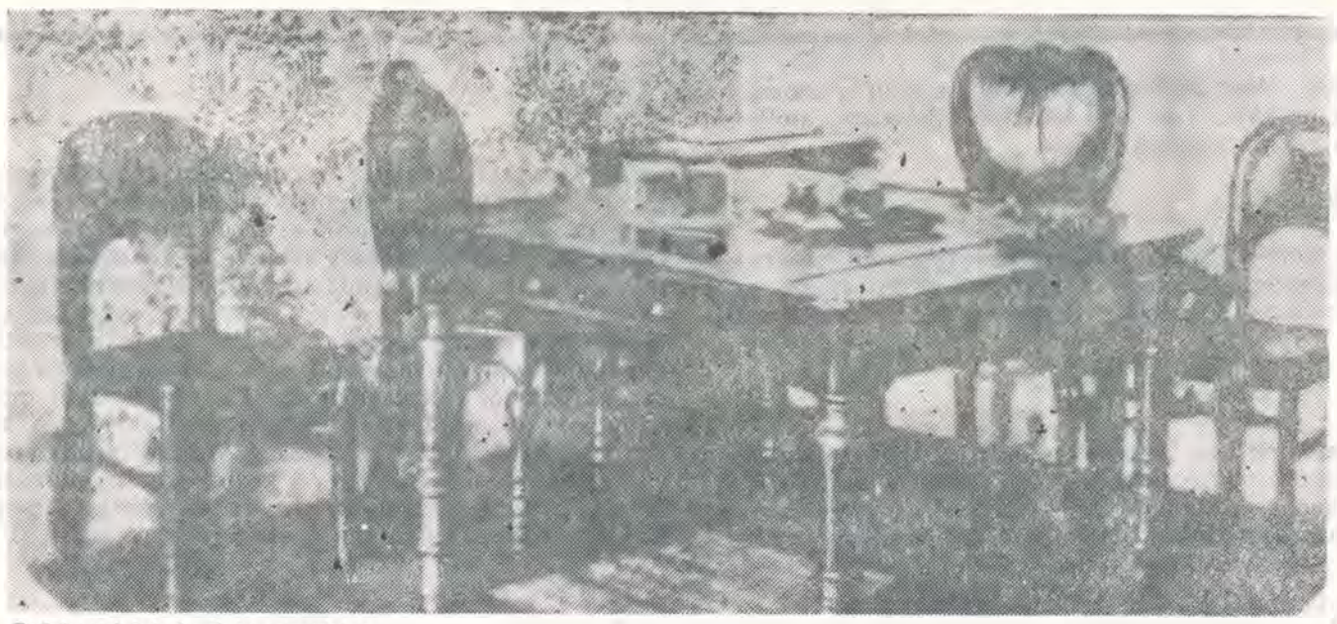

Széchenyi István dolgozószobája

Jegyzetek

landpartie — kirándulás

az ismeretlen kolozsvári tósztot — Az Erdélyi Múzeum Egylet megnyitásakor elhangzott pohárköszöntőt táviratozták meg, amelyet Széchenyi valójában éppen éjszaka kapott meg (1859. november 23-án)

contenance — hidegvér, önuralom

farce — bohózat

minden papírjai — Az összes iratot csak öngyilkossága után kobozta el a rendőrség, s egy részét visszaadta a családnak; ekkor csak 1848-as és 1859—1860-as naplója került a rendőrség kezére; a rendőrségen maradt iratok 1920-ban kerültek elő

subtil — subtilis: finom

Mit talált a rendőrség Széchenyinél? — Valóban keveset, arra viszont bizonyítékot, hogy ő a „felségsértő" *Blick* szerzője

makulatúra — kéziratpapír

Non meritá la spesa! — Nem érte meg a fáradságot! (Valójában több személynél volt még házkutatás, s Kiss Mártonnál megtalálták az úgynevezett *Nagy Magyar Szatirát*, amelynek a létezéséről Kecskeméthy nem tudott)

aprehendálták — haraggal fogadtak

inquisitus — vizsgálat alá vetett

corpus delicti — bűnjel

emlékül tartogatott Kossuth-bankó — megőrzésük tilos volt

genius — védangyal

Széchenyi egy kézirata — Die Presse in Österreich (A sajtó Ausztriában) című, 1859-ben készült kézirat

konventikulum — (titkos) összejövetel

záródott, s csak magyarul értve nyílt meg a magyar nemzetnek. „Gróf Török Sophiet németül kéri meg — kezdte itt is az elnémetesedés jelenségével a szót a kalauz —, s ez németül igéri oda a kezét, de azért mily meghatón nyilatkozik Kazinczynál a magyar nyelv szeretete! »Fizsi még csak negyed napos gyermek volt — írja Kiss Jánosnak — s Sophie reggel magához szólít: Kazinczy, mondta, halld csak, mit álmodtam. A leányod már járt, már beszélt. Kérdém tőle: szeretsz engem? s azt felelte, szeretem mamácskát. S nevesd a boldog atyát s nyelve bohó szeretőjét, tudakoztam Sophiet, mely nyelven mondta azt Fizsi s képzeld, magyarul«."

Méltó álomlátás volt ez a nyelvújító mozgalom atyjának házában, jövőbe „tekintő" reggeledés, amikor a pár napos csecsemő korát „meghaladva", sietve indul neki a járásnak és beszédnek, hogy mielőbb magyarul szólhasson.

A valóság azonban kevésbé sietett a magyar szó, a magyarul szóló irodalom irányába. A századküszöb előtt a valóság tere még olyan keskeny mező volt, és az új nevek repülése meg a jobb lélek szárnyalása ellenére annyira lehúzta a tenyérnyi hely piacán „egy halottnak", a latin nyelvnek az uralma a repülő lelkesedést, hogy Kármán József 1795-ben a jövőbe néző álmodozásából éber szomorúságra józanodott tőle: „Hazai nyelvünkön készült tudományainknak csak a két haza lehet piacza, és mely keskeny mező ez a tehetetlen becsület szomjúságának. Minden nagyra született író egy Sándor, a ki világokat szeretne hódítani és sír, hogy a holdba nem viheti győzedelmes zászlóit. Elvész az a magas repülése az enthusiasmusnak, ha nevének egy tenyérnyi hely jutalma és piacza .... Vagy lesz-e Pannóniából valaha Albion? Támadnak-e Newton, Locke, Shakespeare és Miltonok itt is közöttünk, — a kik... Félre vakmerő álom... Itt ezen keskeny határit is szülötte földének hány osztályosokkal kénytelen feldarabolni szegény nyelvünk. Nem vitta meg csak azt a nagy diadalt is, hogy egy halotton diadalmat vett volna és ti csalfa képzetek annyira ragadtok! Ha szép téreinkről fel hat édes nyelvünk a havasok tetőire és a völgyekbe, melyeket azok fedeznek, ha népes utczáin és magas palotáiban városainknak ez a hang fog hallatni, ha az élet a halálon győz és a közországló székek a hazának nyelvén szólnak, akkor a kik azt érik, álmodjanak olyszépen, mint én kezdettem, én addig — ébren szomorkodom!"

Akkoriban írta Édes Gergely is Kazinczynak a már idézett szavakat: „Mert kinek írunk?... az uraknak, nemeseknek izes a sertés, agár, kopó, kancza, paszomány, tehetetlenség, álom, káromkodás, harag, embermarás, csizmavonók mesèjek, hizelkedők, iszományok sat.", ami tizenháromra menő sora volt a nem „valódi gyönyörűségeknek", s akkor is csak „sat."-tal szakadt félbe.

Ez volt az az életen már-már halálként győző rendi világ, amelyben az éppen megszületett csecsemő géniusz is már-már dadoghatott attól, hogy milyen nyelven kezdje a szólalást, miután a visszás viszonyok kuszaságában támadt olyan „komplikáltság", hogy ugyanannak a nyelvi-irodalmi nemzeti mozgalomnak az ágán, ahol a jozefinista Kazinczy a magyar nyelvet „elölni" készülő német tanulását szükségnek ítélte, a hasonlóképpen jozefinista — s a császár halálakor nagy gyásszal kesergő — Péczely József a német nyelvnek a behozatalát látta a legnagyobb veszedelemnek, bizonyára nem utolsósorban azért, mert már a gyermekek is németül kezdtek megszólalni, s bár a nyelvrendeletet kiadó felvilágosult uralkodóról hittel vallotta, hogy nem ellensége a magyar nyelvnek, a nyelvrendeletet olyan örömmel temette el az elsiratott császárral, mint amikor a legnagyobb veszedelem távozik a nemzet életéből: „ha a korona Bécsben maradt volna is, ha földjeink felmérettek volna is, ha a nemesség adó alá vettetett volna is stb., mégis csak megmaradott volna a mi magyar nemzetünk, de ha az oskolák németül taníttattak s a törvényszékek németül folytattattak volna, úgy a magyarság ez európai nemzeteknek lajstromjokból végképpen kitöröltetett volna"... A jozefinista-nemzeti mozgalomnak ezen a végén Péczely a maga német nyelv ellen tüzelő hazafiságával a legtávolabbi ponton állt attól a németellenesen tüntető magyar rendiségtől, amely kiváltságainak sértéseit-korlátozásait ítélte legnagyobb nemzeti veszedelemnek, s miközben ő minden rendiségellenes reformintézkedésnél nagyobb veszélynek látta a német nyelvűséget, ugyanazzal a látásával a nemzeti nyelvet tekintette a legfőbb nemzeti érdeknek a nemesi kiváltságokkal szemben, minek folytán volt oka a nemességet külön kárhoztatni azért is, hogy ha „a polgári dolgok nem magyarul folynak" Magyarországon, annak „egyedül magok a magyarok" az okai. És miután József halálával csak a német nyelvűség veszélye kisebbedett veszélytelenebbé, de a másik veszély a nemesség oldaláról ismét megnőtt a „deák nyelv bejövésével", még akkor mindjárt, 1790-ben, a királyhalált követő hetek melegében azzal az egy tűzről gyúlt másik lánggal „lángostorozta" a nemességet, amelynek fényénél a saját nyelvvel nem élő nemzet képe sötétült elenyészővé Európa nemzetei között.

Az értelmezve-summázva kalauzoló ezúttal is elvezet az egy — illetve számunkra két — évszázados idő távolán át az akkori nemzeti lét eleven szavú valóságába, amint Péczely József *Mindenes Gyűjteményének* 1790-ik évi folyamából szólaltatja meg a magyar nyelvért küzdők igazságait: „A magyar nyelv felemelésének s virágoztatásának kell most minden magyar főczéljának lenni. Nem abban áll a nemzet dicsősége, hogy házainkon számok ne legyenek, földeink meg ne méressenek, a nemesség szabadon nyulászhasson stb., hanem abban, hogy a mi nyelvünk legyen a maga hazájában az első s a mi literaturánkat megesmérjék... becsüljék is az idegen nemzetek; úgy hogy ha a magyar haza minden jussait visszanyeri is, de ha a magyar nyelvét az itélőszékekben s iskolákban uralkodó nyelvvé nem teszi, olybá tartsa, mintha semmit sem nyert volna; mert a mi legfőbb lett volna, azt mulatta el... A mely népnek nyelve nincs, olybá tartozik, mintha nem is volna, nem érdemel helyet Európa nemzeti között: hogy pedig valamely nemzetnek nyelve van, csak az által mutathatja meg, ha a közönséges dolgokat azon folytatja."

Péczely kiesik hamar a magyar nyelv szenvedélyes harcosainak sorából, mert mihelyt elsiratta József császárt, távozott ő is a holt nyelv országából 1792 decemberében, de a magyar nyelv ügyének éltető melege akkorra már ólomolvasztó forrósággal, könyv- és hírlapbetűk seregét formázó műhelyek melegeként sugárzott szét a birodalmi császárvárosból: „A magyar nyelv védelmére a magyar társadalom ellen írja meg Báróczi *Védelmeztetett magyar nyelvét*... Bessenyei már 1781-ben megírja *a magyar tudós társaság iránt való jámbor szándékát*, melyet Révai ad ki 1790-ben. E kérdésekről egy kis irodalom keletkezik. Gáti István és Vedres István: *a magyar nyelvnek a Hazában való szükséges voltát tárgyazó hazafiúi elmélkedései*, Detsi Sámuel *Pannoniai fényksze* (mind e hazafias munkák Bécsben jelennek meg 1790-ben)... Rát Mátyás *Magyar Hirmondó* czim alatt megindítja az első magyar hirlapot, mely 1787-ig egyedül áll. 1787-ben keletkezik a *Magyar Kurir*, *Magyar Múzsa* gyüjteménynyel együtt... 1789-ben Görög Demeter és Kerekes Sámuel *Hadi és más nevezetes történetek* című heti lapot kezd kiadni, melynek címe 1792-ben *Magyar Hirmondóra* változik. 1793-ban Pánczél Dániel a bécsi *Magyar Merkuriust* indítja meg. Mind e lapok Bécsben jelennek meg." Az első-ség dicsőségére méltó első Hírmondó — a Rát Mátyásé — még Pozsonyt tisztelte szülőhelyéül, miként a Kurirnak is az első száma Pozsonyban futárkodott 1786-ban, de a tartós műhely Bécs lett, „bécsi dicsőség" volt a magyar nyelvű és szellemű műhely akkor is, ha egyik-másik lap működése nem volt tartós, minek folytán többek közt az egyik Hírmondót is egy másik követte; a hírmondás maga azonban mindenképp megindult és folyt, szinte a királyi korona mozgásának útján jártak a betűk, amint Pozsony és Bécs mellett a magyar fővárosban is műhelyt kaptak a magyar nyelven szóláló betűládák — „Pesten 1788-ban indul meg az első magyar hirlap *Magyar Merkurius* czim alatt" —, és mindez a betűmozgás összességében a „főcélt" szolgálta: a magyar nyelv felemelését és virágoztatását.

●

Bessenyei György *Jámbor szándékát* már többször emlegette kalauzunk, mint ahogy az — magával Bessenyeivel együtt — többszörösen méltó az emlegetésre. Többek közt magával hozza az emlegetés azt a gondolatot is, hogy az akadémiateremtő Széchenyi István születésekor már ott volt az eszme kész tervként a bölcsőnél, javában tevékenykedett az eszme és a terv szülőatyja, aki csaknem másfél századdal az anyanyelvű tanítás iskoláiért-akadémiáiért küzdő Apáczai után ismét „felfedezi" azt a gondolatot, hogy „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem", s aki 1803-ban, amikor újból szót emel az akadémiáért, olyan célját jelöli meg az intézménynek, hogy általa „tanulóházzá és akadémiává" változzék az egész ország. S ehhez a tanulóházhoz olyan gondolatai is voltak, miszerint: „... aki csak egy nemzetnek dolgait érti, látja, talán a nagy mindenre való nézve semmit sem tud, sem nem lát... Terjesszétek ki hát, Uraim, elméinket, hogy e földnek egyéb golyóbisa felett régi és mái erkölcsökön, hiteken, törvényeken... okoskodván, megláthassuk hazánknak is e nagy tükörbe mind erejét, mind gyengeségét, egyszóval, cselekedjétek, hogy az ember mint ember úgy ismertessék."

Egy ilyen — kalauzunk mellől félrelépő — emlékező passzus annál inkább helyénvaló, mivel a többi jubilálás között előmelegedhetnek olyan „hírmondó" betűk is, amelyek „elújságolják": idén februárban múlt 180 esztendeje, hogy Bessenyei kilépett az élők — s az akadémiáért küzdők — sorából.

„Kis lap áll a nagy duma mentében"

szempont

szerkeszti Jakabffy Tamás

JAKABFFY TAMÁS

Processus vermicularis

(FÉREGNYÚLVANY)

1.

„Kelet- és Közép-Európa kortárs irodalma minden bizonnyal kulcsszerepet fog játszani a világirodalom megújulásában", állítja a fiatal esszéíró. Tegnapelőtt óta mélységében látom át, mennyire lehet kelet-európaian kulcsszerepet játszani. Tartok tőle, hogy a lakáskulcsom, amit tegnapelőtt óta egyre hisztérikusabban keresek, a kulcsszerep legspecifikusabb formáját választotta. Nincs *kizárva* (megint a *kulcs!*), hogy a közép- és kelet-európai irodalmaknak (Ká und ká jurop) az a vonulata, amelyet szívünk szerint a világirodalmiság nagyakojában látnánk, tulajdonképp és általánosságban értve — ahogy a fiatal esszéíró is érti — csak annyiban különbözik a földgömb maradékának irodalmaitól, hogy Közép- és Kelet-Európában készült. Egy rockfesztiválon, amelyet az Egyesült Államokban rendeztek, az egyik amerikai menő értetlenül jegyezte meg: a magyar együttesek átlagosnál jobban játszanak amerikai rockot. De mikor játszanak akkor magyart?

Elveszett a kulcsunk.

2.

S ekkor, Hölgyeim és Uraim, ekkor előugrott a romániai magyar pagonyból a transzilvanizmus. Nem megmondtam?, mondta, s kifityegett hónalja alól a hagyomaany.

A lóláb.

2. a

A hagyomaany mint lóláb e „bizáncias tébolynak" — ahogyan Hamvas látta az erdélyi létezést — egyidőben orvossága és ajzószere. A hagyomaany burka: két fél kupakból álló kapszula. Az egyik fele az, ahogyan a hagyomaany fogyasztói történelmi hivatásukat látni akarják. A másik fele az, ahogyan saját nézőpontjukat és álmaikat minden valóságosnak és lehetségesnek fölébe rendelik. A kapszulába semmiképp sem fér bele az, ami van és ami lesz. Csak a hagyomaany. A hagyomaany fogyasztói múltban szenvednek vagy múlttal kezelik magukat.

3.

„Csak úgy halkan Káromkodni, Szitkozódni, veszettül — Önmagamnak kezdtem: — Menjetek csak, menjetek csak, Honfitársak a Nemzethez! Menjetek csak ahhoz a szent és alighanem elátkozott Nemzethez! Térjetek meg ahhoz a Sötét szt. Teremtményhez, ki századok óta folyvást csak döglődik, de megdögleni nem tud! Térjetek meg ahhoz a szt. Csudabogárhoz, akit a Természet is átkoz, ki folyvást csak születik, de Megszületni nem tud! Menjetek csak, menjetek, hogy titeket se Élni, se Megdögleni ne engedjen, hanem csak a Lét és Nemlét közé mindörökre felfeszítsen. Menjetek csak a szt. Nyámnyilához, hogy titeket újfent Összenyálkásitson! (...) Menjetek csak ahhoz a szt. és alighanem Átkozott Őrülthöz, Bolondhoz, hogy ugrándozásával, őrjöngésével titeket Kinozzon, Gyötörjön, hogy titeket vérbe borítson, hogy Üvöltéssel üvöltsön és üvöltözzön rátok, hogy keserves Kinokkal kinozzon benneteket, Gyermekeiteket, Asszonyaitokat, Őrületének haldoklásában ő maga is haldokolva Halálnak Halálával őrjítsen, Megőrjítsen benneteket!" (W. Gombrowicz)]

4.

Gombrowicznak, lehet, kulcsa volt a világirodalomhoz. (Kulcsa nyugat-európai technológiával, kelet-európai anyagból készült.) A világirodalomnak csak akkor van hagyománya, ha már megírták. A még meg nem írt világirodalom (is) meg fogja próbálni a hagyományt félretenni, legalább addig, amíg íródik. Közép- és Kelet-Európa irodalmainak sem kell egyebet tenniük. Talán esélyük is lenne rá. Csakhogy akkorra teljesen egyedül maradnának a könyveikkel. Irodalmaink még lehetnek világirodalmiak, de olvasóink beláthatatlan ideig — nem. Az író, mihelyst megkapta honoráriumát, olvasókat fog bérelni. Együtt fog üldögélni velük egy nagy teremben, időnként elsétál a terem végéig és jóindulatú biccentéssel buzdítja a lankadókat.

Láttak már Önök, Hölgyeim, Uraim, berkenyén varjút ülni?

KEDVES CSABA

Mondatok egy maréknyi hóról nyár közepén

1.

Kelet- és Közép-Európa kortárs irodalma minden bizonnyal kulcsszerepet fog játszani a világirodalom megújulásában. Mert nagy a tét, nálunk az irodalom távolról sem az esztétikai formák puszta megvalósulása, nem kísérletekről van szó, hanem a kísérletek megvalósulásának folyamatáról. Nem novellák, regények, versek vagy drámák jönnek létre, hanem katalógusok az individuum alapvető élményeiről, egy statikus történelem abszurd realitásában. És, hangsúlyozom, ez nem játék. A bemutatás, a tálalás sem: az eszközök, a megmutatás eszközei igen széles skálán mozognak, a szenzuális, szuggesztív átéléstől a tudományos okfejtés átéléséig. S mindez Kafka és Ady (hogy csak két nagy „látnokot" említsünk) vízióinak árnyékában. (S ha a hatásoknál tartunk, illik Latin-Amerikára is odafigyelnünk).

2.

A determinálható idő mindig csalóka képzet, annak is, aki belülről nézi, annak is, aki kívülről; ha látni, érezni, érteni akarjuk az időt, együtt kell haladnunk vele, vállalva az időtlenséget. Ezért van, hogy az igazán jó írókra alig hatott látványosan a politika, különösképpen a napi politika. (Pedig ezt a kívülről és a belülről szemlélők egyaránt meghatározó tényezőnek tartják, látják és érzik, legfönnebb annyi különbséggel, hogy ami az egyik csoportnak izgalmas egzotikum, az a másiknak kézzelfogható valóság. A helyszín — ne feledjük! — Közép- és Kelet-Európa.)

A politika mulandó és ellenőrizhetetlen, s ráadásul még veszélyes is lehet, az irodalomnak a politikum *fölött* kell állnia.

3. a

Fiktív szöveg, „csak úgy" gépbe írva, önmagamat ellenőrizendő, mit gondolok e térség irodalmának jellegzetességeiről: a levelek fellapozásának pillanatai egységes világot kívánnak, statikus időben, valós helyszínnel, a történelem szerves részeként, csakhogy egy levelezés mindig lezáratlan, a szereplők eltűnnek az időben, a mai vallomás már nem azonos a tegnapival, állandó igazság-hazugság játék az egész, s így a válasz is csak egy pillanatra szóló, amely azonban már a múltban van . . .

Vagy: Most felhőszakadás van, átcsap a szoba falán az özönvíz, s én egy bárkáról álmodom, amilyent Noé is készített annak idején . . .

3. b

A jólnevelt olvasó ezen már fel sem háborodik, csak egyszerűen leteszi a könyvet, pedig éppen saját önéletrajzáról van szó. (Ki mer szembenézni önmagával?)

4.

Mondatok egy maréknyi hóról, egy igazi, kánikulás nyár közepén, egy virággal égő csipkebokor talmi árnyékában . . . (Éppúgy lehet giccs és nagyrealizmus.) Mondjuk a méltóság bölcsessége, a bölcsesség méltósága.

5. a

Csak az arányok számítanak. Az egyetlen mondatba sűrített, s a tudat legmélyebb fiókjába rejtett világtörténelem *pillanatnyi* kibontásáért, a kibontás gyönyörűségéért.

Akit megfosztanak valamitől, csak az képes igazán beszélni róla, lényegretörően, a tulajdonos gőgje nélkül. Ez a fikciónak azonban csak kezdetleges formája. A magasabbrendű formák, a bonyolult kompozíciók: fikció-téglákból épült fikciókastély, talán az egyedüli helység, ahol *megtörténhet* a valóság. A többi csak látszat, a maroknyi hó káprázata a júliusi verőfényben.

5. b

A történelem megnevezése valódinak álcázott délibábállomásokon: a valóra váltott történelem.

A szavak boszorkánykonyháján sürgölődő, fontoskodó, álmokat szövő, homlokráncolva nevető író képe *itt* ma már a múlté. Tudom, cserében most egy *új* íróportrét kellene rajzolnom, csakhogy ez most nem létezik.

Az irodalom valósága mára már kézzelfoghatóbb, a fikció és a valóság kapcsolata (a mindenkori kulcsfogalom) még érvényes.

6.

Pl.:

A fikció olyan hamisítvány, amely bepillantást enged a hamisítványok egész rendszerébe, amely alapján értelmezhetővé válik a világ hamisítványként létező fele, jobbára az, amit mi igaznak, valódinak, sérthetetlennek éreztünk, amely (köz)tiszteletünknek örvendett s örvend továbbra is.

Nem arról van szó, hogy a megváltás hamisítvány, hanem hogy hajlamosak vagyunk a hamisított megváltást elfogadni. És a játék itt még nem ért véget, most kezd veszélyessé válni (gondoljunk csak Mario és a varázsló kapcsolatára, s az ő zuhanásuk okozta káosz kiterjedésére).

Ellenőrizhetetlen és törvényszerű belső folyamatok zajlanak, legtöbbjük éppen irracionális tulajdonságainak köszönhetően törvényszerű. Mert *ez nem történhet meg*, hajtogatják kórusban, de talán éppen *ez* ad okot arra, hogy megtörténjen.

7.

Hajlamosak vagyunk ellentétekben gondolkodni, kizárni vagy befogadni valamit, misztifikálni a világ evidenciáit. Ebben gyökerezik az irodalom látszólagos abszurditása is. S a színhely (Kelet- és Közép-Európa) a maga sajátos, konfúz mítoszaival még megkettőzi ezt az abszurditást, amely csak a művészet nyelvére lefordítva tűnik ijesztőnek és befogadhatatlannak, a hétköznapoknak éppen a valóságát jelenti. A tárgyak és jelenségek funkciói felcserélődnek, alig észrevehető módon vállalnak át mindenféle, a természettől idegen feladatot, a hatás így a hétköznapi valóság rendszerében észrevehetetlen, legfönnebb a korhangulatra nyomja rá bélyegét. Az író ezt a korhangulatot mintázza meg és tárja az olvasó elé. Rémítő és/vagy nevetséges.

8.

A helyükre kellene rakosgatni a tárgyakat, de ez aligha megvalósítható itt fenn. Mélyen, nagyon mélyen kellene elkezdeni a műveletet, a tárgyak szellemi gyökerénél. Esélytelen.

Az élők enciklopédiáját nem írja senki, a holtakét is csak Danilo Kis, de azt már-már gyilkos aprólékossággal, sőt minden halottat megajándékoz életük metaforájával. Mi ez, ha nem gyilkosság? Tudtom nélkül fejti meg (?) valaki életem legrejtettebb metaforáját!

9.

A Kelet- és Közép-Európa irodalmának kulcsszerepéről szóló jövendölés és annak megvalósulása talán nem „rózsaszín" prófécia. Mert hiszen az emberiség titkainak kutatása a legkellemetlenebb feladat, amit ember elvállalhat.

10.

Talán tévedek abban, hogy egyes dolgokat etikai kérdésként taglalok. A művészet az esztétikum eszközeivel hat, mégsem az eszközök, hanem a reflexió tárgyai a fontosak. („Kelet" és „nyugat" irodalmának különbözősége elsősorban a reflexió tárgyának különbözőségében áll. Míg „nálunk" az individuum alapvető élményeiről van szó, a nyugati irodalom nagyobbik része a különböző léthelyzetekről, s a léthelyzetek kiváltotta viszonyulásformákról szól.)

Utóirat

Álmomban tudtam repülni, mert tériszonyom volt. Hatalmas torony tetejéről szédültem le, zuhanás közben kétségbeesetten vergődtem, a félelem teljesen elnémított, de végül puhán landoltam a földön.

A valóságban soha nem volt tériszonyom, ezért sem tudok repülni.

Ez a vallomás, úgy érzem, valahogy idetartozik. Az emberi cselekedetek nagyobbik része pótcselekvés.

Kényszerképzet? S e kényszerképzet elaltatva-igazolására (is) használ az irodalom?

A maréknyi hó méltósága nyár közepén.

PALOCSAY ZSIGMOND

TORNÁCOMON ÜLDÖGÉLVE SZAMARAMMAL

IBOLYÁLLÓ NYÁRI ESTVEL

Németi Rudinak

AZ ELLUSTULT GONDOLAT METABÓLIAJA[2]

Tornácomon üldögél,
és csöndpelyhet foszt VÉN SZAMARAM
kajlafülű, bölcselmes félfelem
Jómagam a locsolóval cserepesszépeim élesztgetem,
s ceruzával kapálom a dúsan szirmolt,
göcsörtös muskátlitöveket

Innen fentről, a folytonnyíló,
vadon tengő kertre látunk,
s a katánghunnyasztó est hűsét már igen várjuk;
eső nem lesz ——— csillaglás se ———
——— egünk ibolyáll ——— komorú ——— beborult

— Fülem kipállott ——————— kedvem peshed;
Vén Szamarad koppad, GAZDÁM;
illatkoktélt kevergető,
leheletnyi fuvallat se szeplet

— Ha az ájer gyengén pezseg ———————
——— a gondolat se fedelezget titoklépet lézerkéssel;
megtelepszik orrod előtt valamin,
és otthonosan gonddá lustul

— Úgy hiszem, a bágyadozó virágokon mássá lustul —
——————— idő-nullás porrá lustul;
szúlisztsűrű bú hamvazza a fuksziák bibéjét
——— püspöklila alsószoknyáját

— S a lelked párkányát! ———————
——————— azon bábozol ———
hámlasz ——— vedlesz;
borús időben
sennyedsz — tespedsz

TŰZ-SERKÉS ÉLŐ-DRÓTOK — KOSZLOTT ANTENNAHUZALOK

— Kapálsz, Gazdám? ——— cserepesvirágot, ceruzával?
A líra pelyhe, lézengő ökörnyála
nem ragad ma tubarózsás, holdezüstös fellegekbe

— Ökörlánc tart fogva, NEGÉLYES SZAMARAM ———
——————— szemem, bőröm furán viszket;
idegzetem kusza,
mengannyi túlajzott s plöttyedt szála
előre-hátra — összevissza rángat

— A koszlott huzalok ——————— álhurkok, vakbogok
——— tűz-serkés a hálózatod!
szikrázik több helyen ——— füstölög, serceg;
szakállszőrnyi drótod se volt eleddig szigetelt
— veszélyesen ingadozó áramoktól mentes
——— biztosítékod rég kiverted
——————— és a központod?
——————— sokféle vírusát én is szenvedem

— A láz ——————— a láz ——————— a kotlás láza
——— meg az antennám fenntartása
——— költséges ——— kínos.
Magam koszlattam, hámoztam csupaszra
minden huzalom: idegszálam;
hivén, hogy a csóré drótot
a titkok rezgése könnyebben átaljárja;
s így foghatom AZ ŰR havazó,
ritmusos és zagyván zajgó
zenegését, pityegését
——— megszeppent poszáták pisszegését,
meg az ember dünnyögését
— dohogását, noszogását
——— viseltesebb porcikái
nyiszorgását — roszogását

— Szép ——————— szép ——————— bár túl kacúros[3],
zsurló-érdes sorokat mondasz

— Antennámat árvaszúnyog — s makacs zöngőlégy dongja

KÉNYSZERŰ IBOLYÁLLÁS

— Dúdolna, ha szúnyog lenne ———————
——— döglégy lába csöndet fenne;
Gazdám! ——————— a levegő!
szennyezett ——————— terhes;
sunyi szer könnyeztet — cefetül viszkettet
——— pókos lábam puffad — duzzad
——— fiadzik rút gümöm — francúros egerem

— Kínjában ibolyáll a ránk boruló kora este ———
——————— valamit megint felszedett;
savas eső, kéngőz, gáz, füst
——— szén vagy ólom származéka,
tüdőnknek egykutya — manapság szinte egyre megy
——— csak EGYÉB ne legyen;
Korunk Dzsinnje ne leheljen,
ne tüsszentsen, ne szellentsen
sehol se a levegőbe!

— Hiába zárjuk vasbetonba ———————
kuktakriptába ——— ólomerődbe

— A Régi Dzsinnek ——————— bezzeg
hasas palackban szenderegtek
s hívó szóra — szárnyalóra —,
titkot pergő versikóra
azon nyomban felbolydultak
——————— üldözőiddel végeztek
——— kristálycsengő palotákat építettek

— És egy se hagyott maga után ———————
——— SUGÁRZÓ ———
——————— GYILKOS SZEMETET

— Visszahunnyadt palackjába azonnal a Régi Dzsinn —
——— a faragatlan pajkos szellem,
ha visszafelé fújtad el
a titkot pergő verset

KÍSÉRTŐ PISZTRÁNGPETTYEK

— Szomjúhozom, Édes Gazdám Taplóvá száradok! ———
— Ásványvizünk is elfogyott ——— A csap szörcsög,
pisszeg és szuszog
— éjfél után megtöltjük a csebret
— Meg a vedret! ——————— s a mosófazakat.
A tó széle már algásodik — szintje naponta apad
— Alig gyűjt valamit ———————
——— pedig a hegyeket meglyuggatták ———
alagúton hozzák át a szomszéd völgyek patakjait ———
——————— szörnyű az elhagyott, elnémult meder
——— pisztrángpetty-fároszok százezere kísért benned,
ha ott mászkálsz a porosodó
behemót köveken

— És a források? ——— Mit suttognak, mint csevegnek?
Hánynak csinált fenyőhéj-ereszt?

— Hú, az rég volt! ——————— A hegy farából
a'helyt csak magzatvíz csepeg

— A ZÖLD! ——— AZ ERDŐ, A VÍZ GAZDÁJA!

— És A FÖLD KÜSZKÖDŐ, SUSLOGÓ TÜDEJE ———
NEM EGÉSZEN SZÁZ ÉV ALATT TÜNT EL
AZ ŐSERDŐK FELE!!

— Magunk tettük hamuvá, papirossá ——— ezzé-azzá.
Bolygónk csodás élőszervét
mohó gépekkel amputáljuk!

— Fogyó vizünket feldúsítjuk ——————— vegymézzel,
gyárlével, mosóporral
Hova lett, fiú, a megcifrázott,
csínnal faragott sulykolófa?!

— Csapnék vele a szép menyecskék gyöngypohos ülepére
——————— Addsza a locsolót!
A maradékot kiiszom belőle

ESTI HÍREK

— Mit majszolsz, brúder?

— Szamárkenyeret, papsajtot ——— s pár szál léhácskát
félérett vadzabot.
Hallod a rádiót?

— Megint! ——————— ma is ———————
a Föld kilikadt ózonpajzsát fódozgatja;
meg a freon károsságát ossza-bossza
——— s közben? ——— mégis!
tonnaszámra szuszogtatja magára a világ
a rafinált, szagevő permetet

— Bezzeg ——————— —nemrég ——————— a rozmaring
s a bazsalikom is megtette!

— Kakukkfűvel, csomborral is lehetne! ———————

— Pszt! ———————

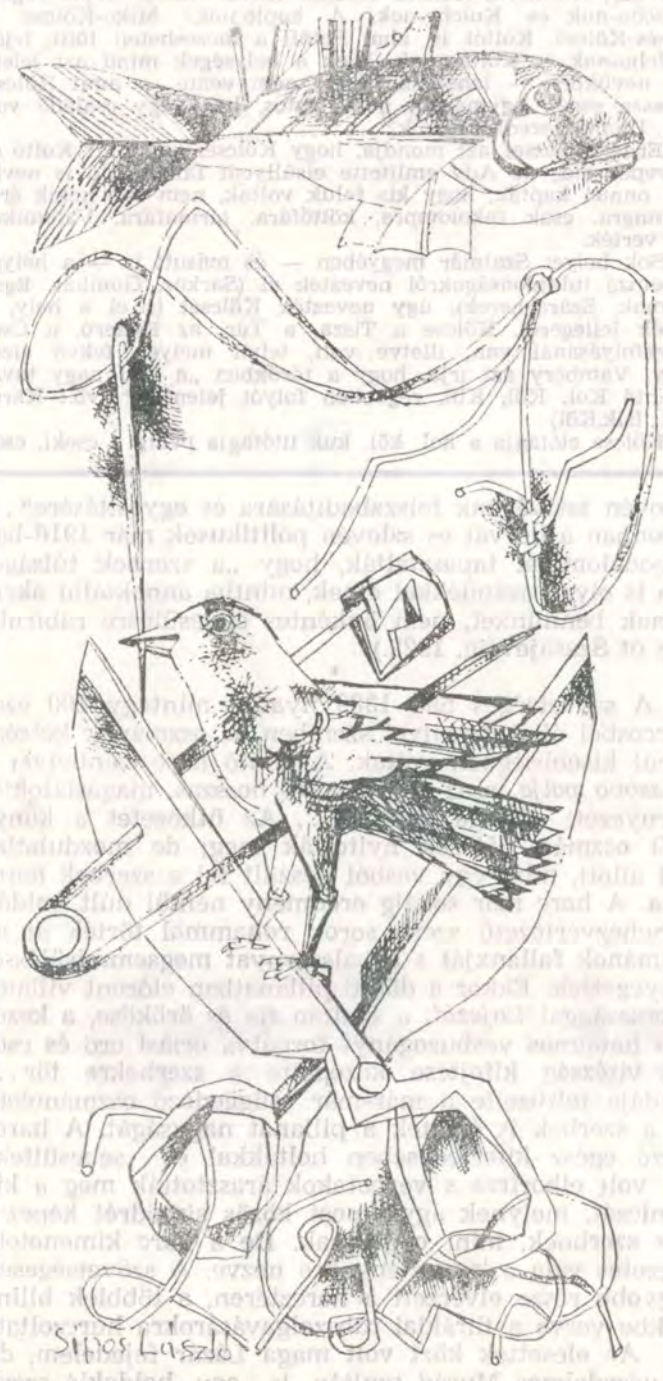

Sipos László rajza

„Az ADRIA algásodik! ———————
——— Üdülni vágyók, figyelem!
A déli partokra ne menjenek ———
——— olaj ——— olaj ——— olaj ——— olaj
——— Elkocsonyásodnak nemsokára
a beltengerek ——— Az újabban el-
süllyedt atom-tengeralattjáró le-
génységének felét ma kimentették
——————— Egy sugár-
szennyezett falu határában száz-
val hullnak az állatok, és tenyér-
nagyra nőnek az akácfalevelek ———
——————— Meghízik a tűlevél is
——————— Tízszer hosszabb!
Feketén bólingat, majd leszakad
a fenyőfák csuklyája"

— Hm! ——————— a gondolat mindig elöl jár!
Hirosima óta nem mese AZ ISTENEK ELEDELE[4]!
— Kontinensről kontinensre szállítják-lopják a hajók
a rákkeltő mérgeket,
s a kovártélyért — nagy suttyomban —
nehéz pénzeket fizetnek!

Ilyesmire Verne se ———
a gyepmesterek istene se gondolt

— Ki tudja, csillag-e az a holtsápadt bolygó pont
a fejünk felett?

——— Egy okos ürge AZ ÜRBE LŐNÉ,
S KONTENERBEN KERINGTETNÉ KÖRÖTTÜNK
A SUGÁRZÓ KONZERV-SZEMETET

SZELLŐ SZEPLET

— Eltűnt a csillag ——— a holtsápadt bolygó pont.
Azt hiszem, Gazdám,
az csak egy elfáradt, battyogó műhold volt

— Hírt visz? ——————— Hírt hoz?

— Houston tudja ——— Megpezsdül az ájer mindjárt!
A szél hónalját vadzabpelyva
s repítőszőrös magocska csiklandja — szúrja

— S a gondolat?

— Már fedelezi szamármód a titoklépet ———————
kése ——— juharfa lependékje!

Szagsüket orrod mit se érez?

— Animát említi az estikeillat ———————
A szepletó szél nem tudja, hogy zugaimban,
féltve őrzött líra-pelyhet bolygat

— Anima? Anima ——————— légmozgást, levegőt,
szellőt, szelet,
lélegzetet, leheletet
és illatot jelent!

— Umbra, a nővére ———————

— Ő, az árnyék ——————— a szellem, a lélek;
valaminek látszata, képmása, ürügye, színe

— Örökös kísérőd ——————— hívatlan vendéged

— Mindketten tündérek! ——————— Hívom máris!

Tűzzel, tánccal — égő zsúppal megidézem őket!
Leheletük felfrissíti,
felüdíti azonnal a levegőnket.
Fátylaikon átszűrhetik vegyszerhabos,
algásodó vizeinket.
Tekintetük elhamvaszt-pusztít
salakot, mérget, szemetet.
Kicserélik huzalaid!
Központodba ma éjszaka
tartós biztosítékot tesznek.
Gyere velem! — gyere, gyere;
Ami kell, azt összeszedjük azonnal
a vadon tengő kertben

FÉLFELEM ROMLÁSA

Szamaram bezsongott ——————— bogarat szedegett!
Pléhcsuprát ha megtöltötte,
gunnyaszt a tornácon.
Vadzabbal, papsajttal hiába kínálom
——— konnyadt füle tapsog-csattog ———
ősz fejét időnként tagadón megrázza

Ökörfarkkórót, somkórót szárít ———————
——— felgyöngyözi estére a fuksziákat zöld világgal:
szentjánosbogárral,
és éjféltájban ropja, járja
a Szent Iván-napi táncot

Égő zsúpot ——————— csóvát csóvál;
a tejoltó galaj[5] füstje beszivárog hozzám
——— kesereg, kóválygog — ácsorog szobámban

Szamaram már hetednapja várja
Umbra és Anima érkezését

Lehervaszt, lelomboz engem is e késés ———————
——— szülisztel sóz, púderozget szorgosan a kétség;
aggaszt félelem rohamos romlása

Orvosunk a lázmérőt már le se rázza ———————
annyit mond: NEM MÚLÓ SZIVÁRVÁNYBETEGSÉG!

Mit tehetünk? ——— várunk ——— várunk;
katángmód hunyogunk — meditálunk
Beletörhet egy illatba is
az értelem bicskája — lézerkése

Rettegve kérdezem ——————— Anima él-e?

[1] *estvel: esti időben.*
[2] *metabóliája: alakváltoztatása.*
[3] *kacúros: némely növény levelének görbe fodrozata; kacor pengéjére emlékeztető csipkézete.*
[4] *AZ ISTENEK ELEDELE: H. G. Wells híres tudományos-fantasztikus regénye.*
[5] *tejoltó galaj: növény; más nevén: szentiván seprűje (Galium verum)*

SZABÓ MÁTYÁS

A régi írógép

Valahányszor abba a helyzetbe kerülök, hogy egy sokat használt tárgyat ki szeretnék cserélni egy jobbra, vagy megajándékoznak egy újjal, mindig furcsán érzem magam, mintha attól tartanék, hogy a régi megsértődik. Tudom, túl nagy fontosságot tulajdonítok a dolognak, elvégre semmiség az egész, s ha jól meggondolom, legutóbb már nem is viselkedtem olyan nevetségesen. Megpróbáltam kissé józanabbul felfogni az egészet; közben arra is rájöttem, hogy ez a gyerekes magatartás tulajdonképpen egy tőről fakad egy másik, ugyancsak szokatlan érzésemmel: sokkal inkább örülök, és sokkal inkább becsülöm az olyan ajándékokat, melyekről tudom, hogy valakié voltak, mint azokat, melyek vadonatújan kerülnek hozzám. Mert az előbbiekben, az örömszerzés, a szokás, esetleg a látszat mögött ott van a lemondás. Miután mindezek tudatosodtak bennem, meg voltam győződve, hogy sikerült megszabadulnom ettől az egésztől, vagy egyszerűen végleg elmúlt, mint ahogy idővel minden gyerekes érzésnek el kellene múlnia.

Most azonban, minden erőfeszitésem és elhatározásom ellenére sem tudok kellően természetesen, különösebb érzelmek nélkül viszonyulni a tényekhez. Persze, ha mindenáron magyarázatokba szeretnék kapaszkodni, mondhatnám azt is, hogy a mostani eset egyedi a maga nemében, össze sem lehet hasonlítani az eddigiekkel: kaptam egy új írógépet.

Soha nem gondoltam arra, hogy valaha is kicseréljem az írógépemet, erre komoly okaim voltak. Emlékszem, volt egy olyan elképzelésem, miszerint az írógép, mint manapság szinte elválaszthatatlan eszköze az irodalomnak, sohasem fog igazán megváltozni, kisebb-nagyobb módosítások ellenére ugyanaz marad, s így fejlődésről nem beszélhetünk, akárcsak az irodalomban. Ehhez az általános és kissé elrugaszkodott elképzeléshez egy sokkal konkrétabb — kizárólag csak az én írógépemre vonatkozó — is társult: írógépemet mindig úgy fogtam fel, mint gondolataim legutolsó és egyetlen kézzelfogható szűrőjét. Billentyűi előtt minden mondat megtorpant egy pillanatra, mintha bejárathoz érkező nő lenne, aki gondosan kisimítja ruháján a ráncokat, és egy utolsót igazít frizuráján, mielőtt belépne, s a rá váró társaság megörökítené megjelenése pillanatát. Írásaim bábaasszonya volt az írógépem, átvirrasztott éjszakáimban az egyetlen társ. Ujjbegyeim annyira ismerték minden szögletét, hogy egy alkalommal, egy áramszünet idején, amikor kénytelen voltam teljes sötétben dolgozni tovább, egyetlen hiba nélkül legépeltem egy egész oldalt. Talán ez az eset erősítette meg leginkább a hozzá fűző szálakat.

Mindezek miatt elnéző voltam az idővel megjelenő hibáival szemben: mostanában az *i* betűt egy kicsit fennebb ütötte a többinél; ezzel önkényesen bevezetett egy bizonyos hullámzást az olvasásba, amely nem mindig volt a szöveg hasznára. A csengője is elromlott, így sohasem figyelmeztetett a sor végén, és emiatt gyakran megtörtént, hogy a sor végére egymásra ütött betűkből rétegződő, „függőleges" szavak kerültek; ezek bármennyire is egyéniek voltak, mégiscsak hibának számítottak.

Kaptam egy új írógépet, s ahelyett, hogy örülnék, folyton azon jár az eszem, mit tegyek a régivel. Mert félretéve minden nosztalgiát, végül is nyilván be kellett látnom, hogy az új sokkal modernebb és praktikusabb, össze sem lehet hasonlítani a régivel. A kényelemtől és a biztonságérzettől, hogy most egy ideig nem lesz bajom az írógéppel, nem foszthatom meg magam, csak azért, mert egy régi (különös, szinte azt mondtam, hogy ócska) makacsul tiltakozik. Megtarthatnám mindkettőt, de ez semmit sem old meg: a régin éppúgy nem fogok dolgozni, mintha eldobnám. Ott porosodna a szobám egyik sarkában, s ezzel el is volna felejtve. Ha, mondjuk, valami egészen másról lenne szó, az ember odaadná valakinek, de valahogy úgy érzem, egy írógéppel szemben még ez is elég barbár megoldás. Mindegy, ezen még gondolkozom. Mindenesetre meg szeretném adni a kellő tiszteletet az elválásnak.

Új írógépem az egyik legrangosabb cég nemrég tervezett termékeinek egy példánya, azt mondják, nagyon megbízható és közismerten igényes. Betűi nagyjából ugyanolyanok, mint a régin, egy kicsit kisebbek és szögletesebbek, kattogása elviselhetőbb, ami tömbházlakásban nem elhanyagolható előny. A billentyűkkel feltűnően finomabban kell bánni, sokkal érzékenyebb, s még néhány ilyen apró eltérést meg kell szoknom. Az utóbbi napokban ezért többnyire gépeltem, nem számított, hogy mit, csak a gyakorlat kedvéért. Hiányzott valaki, aki „gépbe mondja" a szöveget, hogy ne kényszerüljek folyton félrepillantani a billentyűzetről, mert annyira még nem ismerhetem, hogy az ujjbegyeimmel „lássam". Mérgelődtem is, amiért pont most nem tud itt lenni. Egyébként, ezt már megfigyeltem, mindig olyankor érnek váratlan dolgok, amikor ő nincs itthon. Most talán nem is baj, hogy így történt, úgysem tudott volna segíteni, sőt, azt hiszem, ki is gúnyolt volna, amiért megint akkora dolgot csinálok egy „vacak ócskavas" miatt.

Néhány perc múlva meg kell érkeznie. Biztos, megint sokat fog mesélni. Távollétében egészen furcsa dolgok történnek vele, ezeket aztán óriási odaadással szokta előadni. Ilyenkor nem szabad egy szót sem szólni, nem szabad őt megszakítani, s ha véletlenül hunyorításomból észreveszi, hogy elfojtottam egy ásítást, dühbe jön, és rögtön abbahagyja a mesélést, amit csak hosszas kérlelés után, némi haragot és kevesebb lendületet színlelve, hajlandó ismét folytatni. Gesztikulálását és utánozhatatlan mimikáját figyelve gyakran elgondolkoztam azon, mi lenne, ha ezt a mesélőkedvet egy szürke magánélet tenné meddővé. Rájöttem azonban, hogy ez egyszerűen lehetetlen, mert ő *azért* él, hogy mesélhessen, és *úgy* él, hogy legyen mondanivalója. A vele kialakult helyzetekről előre tudja, hogy valamikor el fogja ezeket mesélni, ezért a majdani történet érdekessége kedvéért már az átélés pillanatában különösen viselkedik.

Ha megjön, és elkezd mesélni, mindent le fogok gépelni, amit mond. Mással ezt nem tehetném meg, de ő határozottan örülni fog. Befűzöm a papírt a gépbe, előre megnézek magamnak néhány betűt, melyekről úgy gondolom, legelőször kerülnek majd papírra. Eszembe jut, ehhez hasonlóan cselekedtem már kisiskolás koromban is, amikor tudtam, hogy én következem a névsorban, biztos lehettem abban, hogy a következő mondatot nekem kell felolvasnom, így mire elhangzott a nevem, az első szót már ki is betűztem, s ha a többit nem is, de azt legalább gyorsan és folyékonyan mondtam ki.

Első szava az lesz, hogy *szervusz* — hacsak ki nem talál valami egyebet. Mert számára az közhely, ha valaki egyhetes távollét után ilyen agyoncsépelt szóval érkezik; ezzel a mindenki által használt köszönéssel kezdeni újra azt, ami ezelőtt néhány hónappal még annyira egyedi volt, véleménye szerint egyenesen felháborító, és minden bizonnyal a betokosodás, az unottság jele.

Már hallom is, amint zörgeti a kulcsokat a kezében. Órámra pillantok: a vonat ezek szerint nem késett. Nyílik az ajtó, a széket kicsit közelebb húzom az asztalhoz, s mivel mostanában elég gyakran izzadok, tenyeremet végighúzom a szék kárpitján.

miért nem jöttél ki az állomásra úgy gondolod ha nem egyeztünk meg akkor nem kell kijönnöd magadtól ez meg sem fordul az agyadban lehetnél egy kicsit kedvesebb mi a fenét gépelsz megnémultál gyere segits már ezt levenni nem hallod mi van veled jé egy új írógép mikor vetted te mit csinálsz gépeled amit én mondok szép kis szórakozás nem mondom pont mint az óvodások sokat gondolkoztál rajta hogy hogyan fogadj pedig hoztam neked valamit várj megkeresem vigyük már be innen ezeket a csomagokat látom virágokat nem öntöztél de gépelni azt tudsz nem hagynád már abba ezt a hülyeséget te most az idegeimet teszed próbára vagy megint valamit kiagyaltál hát jól van felőlem ülj ott és gépelj estig azt sem bánom mi lenne ha nem szólnék egy szót sem akkor mit gépelnél mi na ide figyelj ha nem hagyod abba ne mind vigyorogj jó lehet hogy te élvezed ezt a játékot én nem nem elég hogy nem jössz ki az állomásra és hagyod hogy hazacipeljem ezt a három csomagot ráadásul az egyiket neked küldik még arra sem méltatsz hogy üdvözölj elvégre egy hete nem találkoztunk vagy azt akarod hogy könyörögjek haragszol rám nem úgy nézel ki egyfolytában somolyogsz a bajuszod alatt te le vagy barnulva hol napoztál gyere na ne légy ilyen szótlan mondd már el mit jelent ez a játék foglalkozz egy kicsit velem aztán játszunk tovább ha akarod különben azt hiszem tudom hogy mit csinálsz gyakorolod a gépelést elég jól megy az biztos na igazam van kérlek szólj már egy szót olyan fáradt vagyok annyi minden történt velem le szeretnék dőlni minél hamarabb csak előbb még el kell mesélnem neked valamit aztán kapcsold be a rádiót és gépeld azt amit ott beszélnek ha mindenáron gyakorolni akarsz most komolyan beszélek kérlek nézz már ide utoljára mondom fordulj ide fordulj fel ha ilyen makacs vagy mindig ilyen hülye játékaid vannak az embert sirba teszed ferde ötleteidet ne rajtam próbáld ki igen mert én megértő vagyok csakhogy számodra ez azt jelenti hogy úgy kezelhetsz mint egy bábut persze tudom tudom neked témára van szükséged amit megírhass viszont nekem elegem van ebből nem bírom érted egy életen keresztül nem fogom tűrni hogy ezt csináld velem soha nem vagy őszinte hozzám uralkodsz rajtam semmibe veszel hát mi vagyok én az élet minden pillanatából ki kell szűrni fel kell nagyítani azt ami megírható ilyesmit szoktál mondani de miért csattan az ostor mindig rajtam megtelt a pohár fel kell rúgni mielőtt kiömlik ezt már rég meg akartam mondani neked meguntalak ezért is utaztam el egy hétre hiányoztál de valósággal féltem visszajönni féltem hogy továbbra sem fogsz velem úgy bánni ahogy egy évvel ezelőtt most már tudom hogy ez végleges belőlem már mindent kiszívtál ami a műveidhez kellett remélem ez az utolsó alkotásod is jól fog sikerülni az új írógépeddel majd feldolgozhatsz másokból kipréselt témát szervusz

Távolodó lépteket hallok a lépcsőházban; a cipősarkok úgy kopognak, mint az írógép hengerének ütődő betűk, talán egy kicsit szaporábban.

Kölcse és Kölcsey nevéről

Szirmay Antal Szatmár vármegye monográfiájában Kölcséről és a Kölcsey nemzetségről a következőket írja: „Régentén Kulchnak neveztetett, és még a Magyarok Pannoniába lett utolsó béjöveteletől mostanig virágzó Kulchey nemzetség birta, Szarmazik ez édes hazánkat elfoglaló Ónud Vezértől, az Ete attyától, kitől / a' mint Béla Királynak nevetlen iró Deákja 6 Részben irja / jön-le a Kulchey nemzetség."

A falu kapta-e a nevet a nemes irtúl, vagy fordítva: a nemes úr kapta-e a nevet a faluról? Legtöbb esetben az utóbbi történt.

Kölcse Szatmár megye északi részében fekszik. De mit jelenthet Kölcse neve? Mielőtt ezt megválaszolnánk, érdemes még egyszer idézni Szirmayból. Kölcse határát így írja le: „Kölcse falú, szigeth formára, mivel a' Túr folyo vize, és abból ki — szakadó Eszteró körül follyák, a' Kölchei Uradalomnak fő helye. A' határa elég tágas, nagyobb része sárga agyagos, kevés része homokos, buzát, kétszerest, tengerit, zabot jól terem. Réttyei sással, 's vadabb füvekkel elegyes szénát adnak, mivel azokat az árvizek ellepik, mind tüzi, mind épületre való fája böven van. Erdeje Nagy — Szeg nevezetü, makkot termő tölgyfát nevel.)

Kölcse szomszéd-községei Cseke, Nagy-Ar és Kis-Ar. Neve mindegyiknek a vízzel függ össze. Az ar szó nyúlványt, ágat jelent. Nagy-Ar és Kis-Ar a Tisza nagy és kis ágait jelenti. Cseke nevét meg Kölcsey úgy magyarázza Szemere Pálhoz 1815. október 24-én írt levelében: „Gáz és gázolni vadere, és így gáz vadum." Én az *Emlékezzünk régiekről*-ben (Zolnay László) is a Cseke szót vadumnak gondolom. A Csekén ők csekőnek. Azaz a gázlón gázlának.

Szatmár megyében nyolc Kölcse nevezetü helység van. Magát Kölcsét az okmányok írják Kulche-nek, Kevvlche-nek. Ezzel a helységnévvel egyezik a Kis-Kolcs és Nagy-Kolcs neve. Kis-Kolcsot írják a történelem folyamán Kulch-nek és Kolch-nak.

Van egy avasi község Kolcsér, régebbi nevei: Kolchua, Kolcher, Kolthera, Kolche. Azután Kővár-Kölcse. Írják régen: Kulcha-nak és Kolche-nek. A kaploniaké Mike-Kölcse és Illyés-Kölcse. Koltót is, ahol Petőfi a mézesheteit tölti, írják Kolcho-nak és Koltho-nak. Ezek a helységek mind azt jelentik nevükben — lehetetlen észre nem venni — amit Kölcse. Messze esnek egymástól, nem biztos, hogy egy családé voltak. Honnan eredt a nevük?

Erdélyi József azt mondja, hogy Kölcse, valamint Koltó és Kerepes meg az Ady említette elsüllyedt falu, Kótó is nevüket onnan kapták, hogy kis faluk voltak, nem telt nekik ércharangra, csak fakolompra, költőfára, lármafára. Valamikor ezt verték.

Sok helyet Szatmár megyében — és másutt is — a helyre jellemző tulajdonságokról neveztek el (Sárköz, Gombás, Egri, Homok, Szárazberek), úgy nevezték Kölcsét is el a hely, a vidék jellegéről. Kölcse a Tisza, a Túr, az Eszteró, a Cser összefolyásánál van, illetve volt, tehát mélyen fekvő vizes hely. Vámbéry azt írja, hogy a törökben „a mai nagy tavat jelentő Kol, Köl, Kül, régebben folyót jelentett" (vö.: Kara-Köl, Isik,Köl).

Kölcse előtagja a kol, köl, kul, utótagja pedig a cseki, cseg ami szélt, véget, határt, végsősoron szeget, zugot jelent. Azonban a Vámbéry idézet ne vigyen bennünket tévedésbe. Kölcse és Kölcsey neve nem a törökből származhat. Hanem úgy a török kol, köl, kul és a cseki, cseg szavaknak, valamint magyar megfelelőiknek ősképük a szumirban van. Úgy az egyik, mint a másik szumir nap-név. A gal (= Nap) egyik fogalmi jegye, az örök mozgás vált önállóvá a víz jelentésű kol, köl, kul (magyarban: vö.: kul-acs) szavakban. Összemlélet. Az viszont már ősi felfogás, hogy a Nap a világ széle, vége, határa.

Kölcsek = Vizes szeg, vizes zug. Kölcsek csonkult alakjában: Kölcse. Ebből a Kölcsey név.

Kölcse utótagja teljes alakjában megvan Cseke nevében. Ott lehetett Ond vezér megszálló törzsének határa, a „gyepű"-határ.

Ezekután valamit a Kölcsey nemzetségről. 1181-ben már Kölcsey Istvánról van említés. Anonymus azt írja, hogy a „Calan és a Colsoy" nemzetség Ond vezértől, a hét vezér egyikétől származik. Van-e összefüggés a Kalán és a Kölcsey név közt? Van-e összefüggés a Kalán és a Finnugor (osztyák) kalen közt, ami szarvast jelent? A családi hagyomány szerint (ezt én Dajka bácsitól, egy öreg ismerősömtől hallottam Szatmáron), a csekei nemesek mind Old vezér népének mondják magukat. A Kölcsey család őse, Ond vezér, a harcban lova fejére szarvasagancsot erősített.

A Kölcseyek zöld sárkánnyal övezett kék pajzsában az ezüst félhold és a hatágú aranycsillag közt egy páncélos jobbkéz, amelyik három szál liliomot tart. A paizsot övező zöld sárkány az ősök-megszállta vizes, mocsaras helyre utal; a vizes-mocsaras helyek jellemző állatfajta volt valamikor a sárkány, a nagyfarkú kígyó, vagy gyík. A hold és a napot szimbolizáló aranycsillag a keletiségüket mutatja. A kar erőt jelent, a liliom meg úgy kerülhetett és akkor a címerükbe, hogy Nagy Lajos király megerősítette őket a birtokukban 1344-ben. A liliom az Anjouk címeréből van.

Az ősökre vonatkozó családi hagyományt megerősíti még az, amit Kölcsey Ferenc ír magáról és nemzetiségéről a Kölcsey című vers-töredékben.

Büszke magyar vagyok én, keleten nőtt törzsöke fámnak,
Nyugati ég forró keblem nem tette hideggé.
Kölcsey nemzetség, Ete hü maradéka, kit egykor
Don hullámi körül, a hét magyar egyike, hős Ond
Lángölelés zálogja gyanánt neje karjairól vőn.
Vigan laktanak ők rohanó Tisza partjai mellett
S hol vadon árnyak alatt barnán viszi habjait a Tur.

(Cseke, 1831)

Luby Margit *A paraszt élet rendje* című könyvében Csekéről szólva ezt írja: „Nincs már árviz, szabályozták a Tiszát, a Turt, a Csert. A késő utódok hiába keresik már a szomszédos Nagyar határában a kanyargó Tiszánál a helyet «hol a kis Tur siet beléje, mint a gyermek anyja kebelére». Jó pár kilométerrel eltolták a Tur torkolatát. Kölcsey Ferenc ha feltámadna, nem lelné a rohanó Tisza partjai mellett a ligetet hol setét lombok alatt barnán viszi habjait a Tur."

Lám, Kölcse, Cseke és Nagy-Ar neve is hogyan vall a Kölcsey-név eredetéről.

GELLÉRT SÁNDOR

Az 1991. augusztus 25-én Szatmárnémetiben felállítandó Kölcsey-szobor ünnepére közreadja Gellért Ákos.

Balkán—dosszié 7.

ARGOSZTÓL — ZÁGRÁBIG

A keletrómai birodalom fennállása óta igen sok támadást vészelt át, a legkülönbözőbb népek rontottak rá, de egyetlen betörésnek sem volt akkora jelentősége, mint a szlávokénak. Más népek vagy törzsek csak éppen megjelentek, rövid idő múltán elvonultak s csupán jelentéktelen töredékeik maradtak a rhomaioszok földjén. A szlávok azonban letelepedtek a Balkán-félszigeten s nemcsak államszervezeteik legelsőit hozták ott létre, hanem egyszersmind a keletrómai birodalom sok részében a lakosság fontos etnikai rétegévé váltak, lényeges befolyással a jövőre nézve is. Az évszázadok alatt kialakult újgörög nép és újgörög nyelv mindenképpen magán hordja jegyüket. (A görög kultúra az új korban, 1912.)

Az 1912—13. évi Balkán-háborúkban Szerbia jelentős sikereket ért el; úgyszólván kiszorította Törökországot Európából az a szövetség, mely a Balkán-államok között 1912 őszére kialakult; Szerbia így közel kétszeresére növelte területét. A második Balkán-háborúban a szerb fegyverek ismét győzelmet arattak, amit a Monarchiának tehetetlenül kellett végignéznie, mert szövetségese, Németország még nem látta elérkezettnek az időt a nagy európai összecsapásra. A Monarchia tekintélye a Balkánon és saját délszláv lakossága körében a mélypontra süllyedt ... Ilyen előzmények után, az első világháború kezdetén a szerb kormány, 1914. december 6-án háborús céljainak megfogalmazásaképpen kijelenthette, hogy „harc minden szerb, horvát és szlovén testvérünk felszabadítására és egyesítésére" ... Azonban a horvát és szlovén politikusok már 1916-ban aggodalommal tapasztalták, hogy „a szerbek túlságosan is olyan szándékkal élnek, mintha annektálni akarnának bennünket, nem önkéntes egyesülésre rábírni." (Az út Szarajevóig, 1922.)

*

A szövetséges had 1389 nyarán mintegy 200 ezer harcosból állott, mellyel szemben az oszmánok kétségkívül kisebbségben voltak. A döntő harc színhelyét a *Kossovo polje*, azaz a *Rigómező* hosszas, magaslatoktól környezett síksága képezte ... Az ütközetet a könnyű oszmán íjjászok nyitották meg; de mozdulatlanul állott, mint egy vasból készült fal a szerbek harcsora. A harc már sokáig eredmény nélkül dúlt, midőn a nehézvértezetű szerb sorok rohammal törték át az oszmánok fallanxját s a balszárnyat megsemmisüléssel fenyegették. Ekkor a döntő pillanatban előront villámgyorsasággal *Bajezid*, a szultán fia és örököse, a kezében hatalmas vasbuzogányt forgatva óriási erő és csodás vitézség kifejtése közepette a szerbekre tör ... Példája feltüzelte a már-már csüggedező oszmánokat, de a szerbek is érezték a pillanat nagyságát. A harcmező egész kiterjedésében holtakkal és sebesültekkel volt elborítva s vérpatakok árasztották meg a kis Sitniczát, melynek ágya most közös sírgödrét képezte úgy szerbnek, mint ozmánnak. De a harc kimenetele végzetes vala a keresztényekre nézve. A szövetségesek nagyobb része elvérzett a harcztéren, a többiek bilincsekbe verve a thrákiai rabszolgavásárokra hurczoltattak. Az elesettek közt volt maga Lázár fejedelem, de a győzedelmes Murád szultán is, egy haldokló szerb harcos bosszuló tőrétől leterítve. A megbosszuló Kobilovics Milos volt, ki tettének végrehajtása után a dühöngő oszmánoktól felapróztatott ... A Rigómezőnek több tekintetben nagy következései voltak. Kimenetele szüntette meg a szerbek önállóságát s adta kezébe az ozmánoknak ama nagy kiterjedésű tartományokat, melyek az Adria és a Fekete Tenger közt éjszakra egész a Dunáig terjednek. (A török birodalom története, 1890)

*

A törökök mindenesetre ezen utolsó bulgáriai hódító hadjáratukon olyan irtozatos kegyetlenséggel bántak a bolgár lakossággal, amit aligha érthetnénk meg, ha a lakosság engedelmességet tanúsított volna. 1393-ban megostromolják és elfoglalják Tirnovót. A várost kirabolják, a lakosság szörnyű napokat él át. Az emberek egy részét kardélre hányják, Sismán cár elmenekül, azonban 1395-ben Szófiától délre fogságba esik, Bulgária török tartománnyá süllyed. Ugyanebben az esztendőben Rovinánál ütközetre kerül sor a magyarok és Öreg Mircsa román vajda egyesült seregei és a törökök között. A török oldalán harcolt Lázár fia Stefán, Marko Kralevics és Konstantin Dejanovics, Kelet-Makedónia ura, Stefan Dusan unokaöccse. A török-szerb csapatok nagy veszteségeket szenvedtek, Marko és Konstantin elesett. Mircsa és a magyarok mégsem tudnak döntő győzelmet aratni. A vajda kénytelen a további küzdelemre s adófizető vazallusa lesz a szultánnak. Dobrudzsa, melyet csak néhány évvel ezelőtt foglalt el Mircsa, török uralom alá kerül, s a törökök helyőrséget állítanak a Duna menti városokba és erődökbe. Viddin ura is elismeri hűbérurának a szultánt. Bizánc császára, Manuel nyugatra utazik s felkínálja a vallási uniót; Zsigmond magyar király megretten, hogy határain megjelenik a török s a rovinai csata után segélykéréssel fordul a pápához. (Bizánc rövid története, 1961.)

A SZENT GRÁL FÖLKUTATÁSA

LANCELOT KALANDJAI

A SZENDERGŐ ÉS A FÖLSERKENT, SERÉNYEN SZERÉNY ERÉNYEK

És Lancelot (1) a Lovagi Keresés útjára lépett.

Az erdőn keresztül haladt anélkül, hogy valamely utat vagy ösvényt követett volna, mindig arra, amerre a jószerencse, a Kaland (2) hajtotta.

Nagy bajban volt ebben a föllöttébb bakacsinsznű éjjelben nem látván sem távolról, sem közelebbről azt, aminek az irányába mennie kellett volna.

Végtére mégis eljutott egy *kőkereszthez*, mely két út kereszteződésénél, találkozásánál, egy homokos síkság kellős közepén állott.

Amint a kereszt közelében volt, egy márványlépcsőt vett észre, és ezen egy föliratot vélt földerengeni. De a homályban képtelen volt elolvasni azt.

Ekkor, miközben a kereszt felé sandított, egy régesrégi kápolnát pillantott meg. Arra indult, mivel azt gondolta, ott találhat valakit.

Leszállt a nyeregből, lovát egy tölgyfához kötötte, pajzsát levette nyakából, és a fára akasztotta.

A kápolna elhagyatott volt, és a bejáratot egy olyan szoros vasrács zárta el, hogy lehetetlenség volt csak úgy egykönnyen áthatolni rajta.

Belül, a rácson túl, egy selyemleplekkel gazdagon díszített oltár volt elhelyezve egyéb ékítményekkel egyetemben; egy hatalmas ezüst gyertyatartóban *hat* meggyújtott gyertya égett éles fényt árasztván körös-körül.

Lancelot-ban égett a vágy, hogy bemehessen, s megtudhassa, ki *el* ott, hisz korántsem várt arra, hogy ennyi szép dolgot lásson emígy összegyűjtve egy ily különös helyen.

De a rácsot megvizsgálván jól látta, hogy nem férhet át.

Elszomorodván visszatért lovához, elvezette azt a keresztig, s nyerget és zablát levéve róla legelni hagyta az állatot.

Levetette sisakját, letette a földre, le*old*ozta kardját, s a kereszt lábánál a pajzsára feküdt, s elég hamar el is *szen*deredett, mert valami lázas fáradság vett rajta erőt.

Ahogy fölébredt, egy két paripa által húzott hordágyon fekvő, beteg lovagot látott közeledni, aki fájdalmasan siránkozott. Némán megnézte Lancelot-t, és azt hitte, hogy amaz alszik.

Lancelot mozdulatlanul, *csend*ben maradt, mint az olyan ember, aki nem is alszik, de ébren sincs, csak *szundit*.

A kereszt előtt megállván a hordágyos Lovag eképp panaszkodott:

— Ó, Isten! Megszűnik-e valaha ez a szenvedés? Ó, Isten! Mikor jövend már el a Szent Edény, amely által meg kell enyhülnie ennek a fájdalomnak (3)? Ó, Isten! Kínlódott-e valaki valaha még úgy, ahogy én egy ilyen apró vétekért?

Hosszú ideig *kesergett* Istennek az ő bajai miatt.

És Lancelot mindvégig mozdulatlan és hallgatag maradt, mintha élet s halál közt lenne, noha jól látott mindent, s a Lovag szavait is jól hallotta.

Végül is körülnéz Lancelot, s a kápolna felől azt a hat gyertyás gyertyatartót látja közeledni, amelyet már annakelőtte is szemügyre *vételezett*. Azt ugyan látta, hogy a gyertyatartó a kereszt felé jön, de azt már nem láthatta, hogy kicsoda is hordozta a gyertyatartót, és ez különös volt.

A gyertyatartót követően egy ezüstasz*tal*on az a Szent Edény haladt, amelyet Lancelot hajdan a *Halász*-Királynál (4) látott, s amelyet úgy hívtak: a Szent Grál.

Ahogy a beteg lovag megpillantotta, hogy a Szent Grál közeledik, letétette magát a földre, összetette kezeit s így szólt:

— Szépséges Úristen, aki ebből a Szent Edényből, melyet most látok jönni, annyi szép csodát műveltél ebben az országban és másokban is, végy engem a Te irgalmas kegyelmedbe, és add nekem, Atya, e bajból való mielőbbi kilábalásomat acélból, hogy mentül hamarabb a Kutatás ama ösvényére léphessek, amelyre a többi *nemes* rátért.

Aztán karjai erejével ama lépcsőfokig *húzta* magát a földön, amelyen a Szent Edényt hordozó asztal állt.

Kezeivel felvonta magát eláddig, hogy megcsókolhassa az ezüst asztalt, és ezután a szemeit is hozzáérintette az asztalhoz.

Azon nyomban érezte, hogy fájdalmaitól megkönnyebült, és fölkiáltott:

— Ó, Isten! Meggyógyultam.

Ezután nemsokára el is aludt.

Az Edély időzött még egy keveset, aztán a gyertyatartóval együtt visszavonult a kápolnába anélkül, hogy Lancelot a visszatérésnél inkább megtudta volna, mint aki jövetelnél, hogy kicsoda is hozta ide az *Edény*t.

Mindazonáltal — vagy abból kifolyólag, hogy túl nehézkessé vált a feje a fáradságtól, vagy azért, mert a bűn meglepte (5) — nem volt képes összeszedni magát a Szent Grál megérkeztekor, s úgy tett mintha mi sem történt volna.

Később a Lovagi Kutatás során ezért sok szégyent kellett elszenvednie, sok helyen pedig a balszerencse *kísér*te útját.

1 — A Grál-monda egyik főhőse. Nevének (Lancelot, ejtsd: Lanszöló) több értelmezése is lehetséges. A francia *lancé* lándzsát jelent, a *lancer* ige pedig annyit tesz, mint dobni, hajítani, vetni, szórni. A *l'ange* angyalt, az *en ciel* kifejezést pedig égben lévőt jelent. Az a lehetőség sincs kizárva, hogy a magyar *lánggal* és *lánccal* is kapcsolatban ne lehessen e név. Vö. még fr. croix *ansée*, füleskereszt, ami az egyiptomi mitológia szerint a föltámadás jelképe. Egyéb francia anyanyelvű számára elmaradhatatlan társítások: *l'angle*, sarok, szög; *lac* (Lancelot teljes neve egyébként Lancelot du Lac); *celer*, titkolni, elrejtőzni, lezárni; *ciel*, égbolt; *sel*, só; *sol*, talaj; *seul*, egyedül; *seuil*, küszöb; *soleil*, Nap; *lot*, rész, tétel, csapat, és argóban: vérbaj. Mi mindehhez, ha nem is a *csellót*, de legalább a *lány*, a *csel* és a *ló* szót tehetnők hozzá.

2 — Mint Aeneászt a *vis*, az erő, a Grált kereső lovagokat az *aventure*, egy bizonyos kedvező szél (fr. *vent*, szél) vagy szélesend *(a-ven'-ure)*, egyfajta bizonytalanul biztos Jövő (fr. *avenir*, jövő), s a Lóval (rom. *cal*, ló) s a Hővel (rom. *cald*, meleg; lat. *calor*, hő, lásd hős) is kapcsolatban álló *Kaland* vezeti.

3 — Nem mehetünk el ama egybeesés mellett szótlanul, mely a Kereszt *fája* és a Kereszt *fájdalma* között fennáll.

4 — Le Roi Pêcheur. A fr. *pêcheur* halászt, a *pécheur* viszont — éles ékezettel — bűnöst jelent. Kérdés marad persze, hogy *pákász* (vö. rom. *păcat*, bűn) volt-e a halász vagy sem.

5 — Lépre ment volna-e Lancelot? Valószínűleg. Tény, hogy a *lépés*, *lépték*, *lepel*, *lepény*, *lépcső*, stb szavak tematikusan visszatérő motívumok gyanánt jelentkeznek a Szent Grál-mondakörben.

Fordította BRÉDA FERENC

JANCSÓ MIKLÓS

A bili

(SZOMORÚ TRÉFA EGY KÉPBEN)

Szín: Bejárás hátul. Balra a konyhaajtó, jobbra a fürdőszoba-ajtó. Időpont: 1989. december 29., dél. 40—45 éves Férfi pizsamában hallgatózik a lesötétített ablaknál. Foglalkozása, mondjuk, újságíró. A Nő a Férfi házikabátját viseli. A szoba sarkába letakart televízió áll.

Nő: (nem túl kíváncsian) Ma sem öltözöl fel?

Férfi: Nem. Amíg nincs vége a cirkusznak, addig nem öltözöm fel. A pizsamámmal biztosítom lojalitásomat.

Nő: Gondolod, hogy ez a pizsama-figura beválik, ha netán jönnének?

Férfi: Biztos vagyok benne. Te, el is próbálom a szerepemet, ahogy szokás a színháznál. Kezdem. Kedves elvtársak! (Hirtelen elsápad, kisiet a fürdőbe)

Nő: Mondtam, hogy ne igyál kávét. Napok óta tart ez a szörnyű hasmenésed, és te mégis állandóan kávézol.

Férfi: (a fürdőszobából) Ez a hasmenés nem a kávétól van. Félek. Attól van ez a hasmenés. Félek, hogy jönnek. De legalább tudnám, kik jönnek: a régiek vagy az újak? Hogy felkészülhessek arra, mit a legokosabb mondani nekik az én forradalmi szerepemről. (Szünet) Gyere ide, édes, itt a budin is félek, ha egyedül vagyok. Fogd be ügyesen az orrocskádat és gyere be ide.

Nő: (tréfának szánja) Inkább hozz ki te egy bilit. Ülj azon addig, amíg vége nem lesz a lövöldözésnek. Legalább nem kell rohangálj állandóan. Átbilized a forradalmat.

Férfi: (a fürdőből) Gondolod, hogy jó lesz?

Nő: Persze. Legfeljebb gyakran szellőztetünk.

Férfi: (még mindig a fürdőből) És ha bárkik jönnek, látni fogják, hogy én nem vagyok rendfelforgató elem. Én békésen ülök a csóré fenekemen. És én minden politikai változásra .... (lehúzza a WC-t kijön a fürdőből, bilit hoz magával. Kiemeli egy szék ülőkéjét, alá teszi a bilit, letolja a pizsamanadrágot magáról és kényelmesen elhelyezkedik.) Most be vagyok biztosítva. (Szünet) Mit szólsz a találmányomhoz? Szabadalmaztatni kellene „forradalmi ülőke" elnevezéssel. Biztos nagy sikere lenne a világpiacon. Főleg Keleten.

Nő: Csak nem humorizálsz?

Férfi: De igen, kínomban. Na lássuk a főpróbát — következik tehát: főpróba: elvtársaknak. Kedves elvtársak! Íme, én még így is, ilyen súlyos betegen, a Pártért harcoltam. (A Nőhöz) Készíts ide, légy szíves, egy-két hazafias verset, amit a tegnap írtam elővigyázatosságból. Köszönöm. (Folytatja, a képzeletbeli elvtársak felé) Foglaljanak helyet, elvtársak. Sajnos, nem tudom Önöket megkínálni semmivel, mi napok óta ki sem mozdulunk, elfogyott az enni- és innivaló. Esetleg egy üres teát szervírozhatok, addig is, amíg átolvassák legújabb verseimet ... mert én írtam, miközben kinn dörögtek a fegyverek ... Önök kinn dörögtek, én itt benn dörögtem ...

Nő: (durván felnevet)

Férfi: Elnézésüket kérem, hogy a jelenlévő hölgyet nem mutattam be eddig: ő az én titkárnőm, barátnőm, mindenesen. Ő az én életemben a Nő — a maga hűtlenségével egyetemben. Tudom, azonnal megcsal az első jöttmenttel, ahogy alkalma nyílik rá. De hogy ne legyen nagyon alkalma megcsalni engem, magamhoz vettem. Kényelmesebb így nekem, na meg talán addig nem hűtlenkedik, amíg az én ágyamban tölti fiatal éveit. Kicsit főnöke is vagyok, lehetséges tehát, hogy látszólagos ragaszkodása szerény személyemhez ezzel magyarázható ...

Nő: Hülye vagy ...

Férfi: Ne szakíts félbe. Lehet, hogy hülye vagyok, de amit rólad mondtam, az nem hülyeség. Kedves elvtársak, ne haragudjanak ezért a jelentéktelen intermezzóért — nézzenek rám, láthatják, pizsamában vagyok ... Én itthon ültem pizsamában ... Láthatják, elvtársaim, én a szó szoros értelmében szarok a forradalomra. (Leül újra a bilire) Na, milyen voltam? Illetve milyen leszek?

Nő: (ahogy színdarabokban szokás mondani: hosszas szünet után) Nem féltél mindig úgy az államvédelemtől. Mikor megírtad a novelládat ... a történelmi novelládat ... emlékszel? Mi is volt a címe?

Férfi: A Dákok.

Nő: Igen, a Dákok. Egyetlen bátor írásod.

Férfi: Tévedsz. Az az írásom sem bátor. Úgy látszik, a bátorságot nem nekem találták ki. A novellámban, ha emlékszel, a dák harcos leszúr egy, őshazánk területi integritására törő római katonát. Izmos lábát a római hasára teszi és ősi dák csatakiáltást hallat: Éljen a Román Kommunista Párt!

Nő: Emlékszem, mennyien gratuláltak neked. Ilyeneket mondtak, hogy félreismertek meg efféléket ... Még nekem is gratuláltak a Dákokért — akkor már hónapok óta együtt voltunk. Emlékszem a sokatmondó, néma kézszorításokra, amik mind neked szóltak.

Férfi: Nevetni fogsz. Az a csatakiáltás, amivel némi elismerést szereztem magamnak — elírás volt. Azokban az években, mikor a Dákok megszülettek — pártverseket gyártottam mások épülésére és a magam biztonságáért. Majd mindegyik versem azzal végződött hogy, Éljen a Román Kommunista Párt. Így történt, hogy szórakozottságból beleírtam egy dák harcos szájába, hogy éljen a párt.

Megölte a területi integritásra törő római katonát,
Rálépett hasára és elkiáltotta magát:
Soká éljen, kit szeretek, a Román Kommunista Párt!

Nő: Te most viccelsz? Tényleg így volt? Véletlen volt?

Férfi: Persze. De Szabad Európa ennek ellenére bátor ellenállónak nevezett. Meg is volt az eredménye.

Nő: Micsoda?

Férfi: Házkutatás. Felforgatták az egész lakást, még a kazánból is kiengedték a vizet, hátha ott dugdosom titkos írásaimat. Mérgükben, hogy nem találtak semmit, magukkal vitték a Mariora és János szerelme című népi ihletésű balladámat.

Nő: Nagy veszteségére a hazai költészetnek ...

Férfi: Ne gúnyolodj. A Traktoros álma című eposzomból vettem egy pár cipőt neked, a Kékszemű Párttitkárnak hála, nyaralni mehettünk az Alkotók Házába. Ingyen.

Nő: Tudom, ne sorold tovább ... (Csengetnek)

Férfi: Maradj csendben. (Szünet, újra csengetnek) Ki lehet az?

Nő: (szintén suttogva) Fogalma sincs.

Férfi: Ők nem csengetnek. Ők berúgják az ajtót. Ők éjszaka jönnek ...

Nő: Ne hisztériázz!! (Az ajtóhoz megy, megnyitja, amíg a biztosítólánc engedi) Ki az?

Fiatalember: (kintről) Kezitcsókolom. Én vagyok. Nem tetszik megismerni? A levelezési rovattól ...

Nő: Hogyne ... igen ... csak egy pillanat. (A Férfihez, aki a biliszkéken ül) A fiatal kolléga a levélváltástól. Beengedjem?

Férfi: (rémülten) Ne! A fiatalok a legveszélyesebbek. Ők nem féltek még eleget ahhoz hogy megértsék, mi a félelem. (Gondolkodik) Nézz ki, ha egyedül van, jöjjön. Talán így az okosabb ...

Nő: (visszamegy az ajtóhoz, kiszól a résen) Egyedül jött?

Fiatalember: Igen, egyedül.

Nő: Akkor jöjjön be. (beengedi)

Férfi: Üdvözlöm, fiatalember, kerüljön beljebb.

Fiatalember: (nagy-nagy tisztelettel) Jó napot, Mester. Bocsánat, milyen szag van itt?

Nő: (komolyan) Forradalom-szag.

Fiatalember: (nem érti) Nahát ... érdekes.

Férfi: Miben állhatok rendelkezésére, fiatal barátom?

Fiatalember: A Város küld, Mester. A Mestert bevá-lasztották a vezetőségbe mint régi ellenállót. Engem ért az a megtiszteltetés, hogy én értesítek sorjában minden régi ellenállót. Sajnos mind pizsamában vannak, mind haragusznak rám azért, hogy zavarok, de mit csináljak? Nekem utasításom van. És listám. (Bizalmasan) A Mestert a Dákok miatt választották be a vezetésbe. Tetszik emlékezni, ugye? Amikor a dák harcos azt mondja a rómainak ...

Nő: Az egy véletlen volt.

Férfi: (élénken) Persze, hogy véletlen volt. Véletlen volt, hogy átcsúszott a cenzúrán. Mondja csak, fiatal barátom, mi újság ott kinn?

Fiatalember: Nem tetszik tudni, mi újság? (Észreveszi a letakart televíziót) Rossz a televízió, ugye?

Férfi: Igen, valami baja van napok óta.

Fiatalember: Hát akkor röviden: a régi rendszernek lőttek. Ők lőttek és mégis nekik lőttek. Jó szójáték, nem?

Férfi: Szörnyű. De mondja a lényeget.

Fiatalember: Új vezetőket választunk, minden vonalon. Ellenállókat. Olyanokat, mint a Mester. Akik titokban harcoltak ...

Nő: Na, szegény új rendszer, ha mind ilyenek lesznek a vezetői ...

Fiatalember: (döbbenten) Tessék?

Férfi: Viccel a kedves. Amióta eljegyeztük egymást, állandóan viccel.

Nő: Nafene. Feleségül veszel?

Férfi: Boldogan. Eljövendő munkámban egy ilyen társ aranyat ér.

Fiatalember: (örömmel) Akkor ... el tetszik vállalni ...

Férfi: (közbevág) Mindent. Természetesen valami vezetői beosztásra gondoltak?

Fiatalember: Természetesen. Én előremegyek a jó hírrel. Tessék nyugodtan felöltözni.

Férfi: Ne menjen előre, várjon meg lenn, a ház előtt. (Fiatalember kimegy) Majd bolond leszek egyedül sétálgatni az utcán. (A Nőhöz) Kérem a ruhámat, cipőmet ...

Nő: Te ... te tényleg el akarsz venni feleségül?

Férfi: Tényleg. Mert imádlak. Imádom, ahogy törülközöl, ahogy jársz, ahogy beszélsz ...

Nő: És ahogy hallgatok ... ha kell ... ugye?

Férfi: Drága. (Megöleli a Nőt) De munkára fel! A hazafias verseimet hagyd kinn. Legyenek kéznél. Kicsit átpofozom őket és enyhén módosított változatban újra bekerülnek majd a tankönyveinkbe a tanulóifjúság legnagyobb örömére.

Nő: Gondolod, hogy az új rendszernek is kell még hazafias vers? Nem volt elegük belőle?

Férfi: Kedvesem: hazánknak hazafiságból sose elég. Minden eljövendő kormánynak szüksége lesz olyan szólamokra, mint: ősi föld, jogfolytonosság, hajnalhasadás, örök-től fogva itt minden a mienk. Meglátod rövidesen a Bibliába is belejavítanak: Isten teremté a Földet, a Világosságot, a Napot — és aztán rögtön megcsinált négy-öt hazánkfiát, hogy legyen majd kikre hivatkozni a későbbiekben. Hogy még a Paradicsomban is ... na, milyen nyelven beszéltek a Paradicsomban? Háromból eltalálod?

Nő: Ilyeneket csak nekem mondj. A feleségednek.

Férfi: Bravó. Bár ha egy tanulmányt írnék arról, hogy Nyelvjárások a Paradicsomban, és véletlenül kifelejteném hazánk hivatalos nyelvét, képzelheted, milyen idegesek lennének a történészek.

Nő: A fiatalember lenn vár.

Férfi: Igaz. A pártkönyvet dugd el, de ne égesd el. Sose lehet tudni. A történelem gyakran visszafelé is szokott tekeredni ... A bilit viszont dobd ki.

Nő: Nem dobom ki.

Férfi: Miért?

Nő: Tudod, szívem ... jöhet egy újabb forradalom ... és akkor újra szükség lesz a bilire.

Fiatalember: (kintről) Tessék már jönni, Önökre vár az új rendszer!

Férfi, Nő: Megyünk. (Kimennek)

A szín lassan elsötétül, csak a bilin marad egy fénycsóva, nagyon hosszú ideig. Aztán leereszkedik a függöny.

FORDULJON BIZALOMMAL A KÉZDIVÁSÁRHELYI MUNKÁS KISIPARI TERMELŐSZÖVETKEZET

alábbi egységeihez

— cipészet
— kötöde
— bőrdíszműves
— látszerészet
— gépkocsiszerelés
— asztalos
— gyapjúfésülő és -fonoda
— öngyújtójavító
— köszörűs részleg
— rádió-, tévéjavító
— bőrkabátkészítő részleg
— különböző régi típusú személygépkocsi alkatrészeket árusítunk

Kitűnő szakképzett munkásokkal rendelkezünk, kiknek szorgalmas keze alól jó minőségű ipari termékek kerülnek ki.

Cím: MUNKÁS KISIPARI TERMELŐ SZÖVETKEZET
Wesselényi út 2 szám
Telefon 923/6 11 79
Kovászna megye

HOL—

● A *Magyar Napló* augusztusi számában többek között Király László és Kovács András Ferenc versei, Bogdán László búcsúja Baász Imrétől, valamint budai Székely János *Mórok* című előadásának elemzése olvasható.

● *A Hét* 31. számában Mag Péter készít interjút Andrei Pleşu művelődési miniszterrel *(Ne ragadjunk meg a XIX. században!)*. Cikket, tanulmányt közöl egyebek mellett Molnár Tibor *(Ciuleі és a fiatalok)*, Láng Zsolt *(Egy elképzelt monográfia kérdései)*, Lászlóffy Aladár *(Erasmus ernyője)*, Zappe László *(Profetikus példázatok* — Székely János drámájának bemutatója a gyulai Várszínházban) és Balázs Sándor *(Rejtély)*. Verset olvashatunk Markó Bélától és Bogdán Lászlótól. A lap utolsó oldalán Szász János hagyományos *Napló*ja.

● A *Tiszatáj* 8-as számában Bogdán László versei és Sylvester Lajos *Apám cserefaarca* című írása olvasható. A számban Tüskés Tibor elemzi Sütő András *Egy csupor zsír* című novelláját.

● A *Keresztény Szó* augusztus 18-i számának első oldalán István király Imre herceghez intézett intelmei olvashatók Nagy Gyula fordításában. Cikket közöl egyebek mellett Jakó Klára *(Szent István jobbja)*, Jelenits István *(Kalazanci Szent József, az első ingyenes népiskola s a piarista rend alapítója)* és Balaton Zoltán *(Természettudományok és vallásos nevelés)*. A lap megemlékezik az 1988-ban elhunyt Endre Károlyról s hozza a költő két versét. II. János Pál pápa *A védtelenek védelmében* című levelét Ipacs Katalin tolmácsolásában olvashatjuk.

● A 22 32-es számában Borsi-Kálmán Béla *Două zile în România* című, Irina Vainovski fordította írása olvasható.

● A *Romániai Magyar Szó* augusztus 10—11-i számának költői: Cs. Szabó László, Magyari Lajos és Burján-Gál Emil, Gy. Szabó Gyula *Az erdélyi magyar településnevek golgotája* címmel közöl tanulmányt. A lap közli Gellért Sándor *A helsinki egyetem magyar intézetében* című írását.

● A marosvásárhelyi *Vatra* Miholcsa József, Gergely Erika és Bálint Károly egy-egy munkájának repróját közli.

● A *Luceafărul* 33. számában Balogh József *Urma ii lui Goebbels* című cikke olvasható.

● Az ismert színész-rendező, Mel Brooks *Kutyaélet* címmel készített nagysikerű filmet, amelyben ismét megcsillantja fanyar humorát. Brooks szerint a film témája bennefoglaltatik a címben.

● *Stelio Vitale Modica-díjjal* tüntették ki a világhírű olasz írónőt, Oriana Fallacit a *Corriere della Sera*ban közölt cikkeiért, amelyeket az Öböl-háborúról írt. Fallacit nemrégiben *Insciallah* című regényéért is kitüntették a *Bancarella 1991* nevű díjjal.

● A *Vienna's English Theater* színpadán, a szerző rendezésében került bemutatásra Edward Albee *Three Tall Women* című színműve. A világhírű amerikai drámaíró ez alkalommal nyilatkozta a *Die Presse*nek: „Ritka az az eset, amikor a Broadway-n komoly darabot mutatnak be. A színpadra állítás összege őrültül magas. A közönség a kritika nyomán középszerű igényű. A Broadway-n nem játszanak Szophoklészt, Racine-t, Brechtet, Pirandellót vagy Beckettet. A komoly darabokat egyetemi színpadokon adják elő, vagy pedig kísérleti színházakban. Én nem írok a középszerű igényű nézőnek, vagy a kritikusoknak." Pedig Albee igazán nem mondhatja, hogy hátrányos helyzetben lenne az Egyesült Államokban, ugyanis évente körülbelül tizenöt darabját játsszák a különböző színházak. Huston város felkérésére most García Lorcáról készül színművet írni, amelynek a rendezője is lesz egyben.

—MI

Szeptemberi évfordulók

1 — 190 éve halt meg Robert Bage angol író
2 — 130 éve született Mircea Demetriade román író
3 — 70 éve halt meg Mario Pratesi olasz író
4 — 110 éve született George Bacovia román költő
90 éve született Paul Osborne amerikai drámaíró
5 — 70 éve született Adrian Marino román kritikus
75 éve született Frank Yerbi amerikai író
6 — 70 éve született Carmen Laforet spanyol írónő
7 — 125 éve született Tristan Bernard francia író
110 éve született Guido da Verona olasz író
110 éve halt meg Sidney Lanier amerikai költő
160 éve született Victorien Sardou francia drámaíró
8 — 120 éve született Franz Karl Ginzkey osztrák költő
100 éve született Franz Hellens belga író
160 éve született Wilhelm Raabe német író
9 — 20 éve halt meg José Condé brazil író
125 éve halt meg Czuczor Gergely
10 — 200 éve született Giuseppe Belli olasz költő
275 éve halt meg Pápai Páriz Ferenc
120 éve született Marcel Proust francia regényíró
11 — 130 éve született Juhani Aho finn író
110 éve született Dutka Ákos
30 éve halt meg Szántó György
12 — 170 éve halt meg Hokinoicsi Hanava japán író
70 éve született Stanislaw Lem lengyel író
10 éve halt meg Eugenio Montale olasz író
13 — 670 éve született Dante Alighieri olasz költő
60 éve született Borisz Harcsuk ukrán író
14 — 140 éve halt meg James Fenimore Cooper amerikai író
75 éve halt meg José Echegaray spanyol drámaíró
15 — 100 éve született Agatha Christie angol írónő
100 éve halt meg Ivan Alekszandrovics Goncsarov orosz író
140 éve született Emilia de Pardo Bazán spanyol írónő
16 — 80 éve született Wilfried Graham Burchett ausztrál író
175 éve született Theodore Martin skót költő
17 — 180 éve született August Theodor Blanche svéd író
200 éve halt meg Tomás de Iriarte y Oropesa spanyol költő
150 éve született Benjamin Sulte kanadai író
18 — 130 éve halt meg Antoni Gorecki lengyel költő
270 éve halt meg Matthew Prior angol költő
19 — 80 éve született William Golding angol író
1125 éve született Bölcs Leó bizánci író
20 — 75 éve halt meg Simon Samuel Frug héber költő
170 éve született Luigi Mercantini olasz költő
220 éve halt meg Tobias Smolett angol író
10 éve halt meg Jorgosz Szeferisz görög költő
21 — 75 éve halt meg Ágai Adolf
70 éve halt meg Eugen Karl Dühring német filozófus
200 éve született Széchenyi István
2010 éve született Publius Vergilius Maro római költő
125 éve született Herbert George Wells angol regényíró
22 — 90 éve született Csuka Zoltán
130 éve született Sebők Zsigmond
750 éve halt meg Snorri Sturluson izlandi író
70 éve halt meg Ivan Vazov bolgár költő
23 — 200 éve született Theodor Körner német költő
190 éve halt meg Pray György
24 — 450 éve halt meg Theophrastus Bombastus Paracelsus német humanista
26 — 125 éve halt meg Carl Jonas Love Almquist svéd költő
27 — 425 éve halt meg Marco Girolamo Vida olasz költő
28 — 100 éve halt meg Herman Melville amerikai író
29 — 125 éve született Hermann Löns német író
30 — 130 éve született Szaboleska Mihály

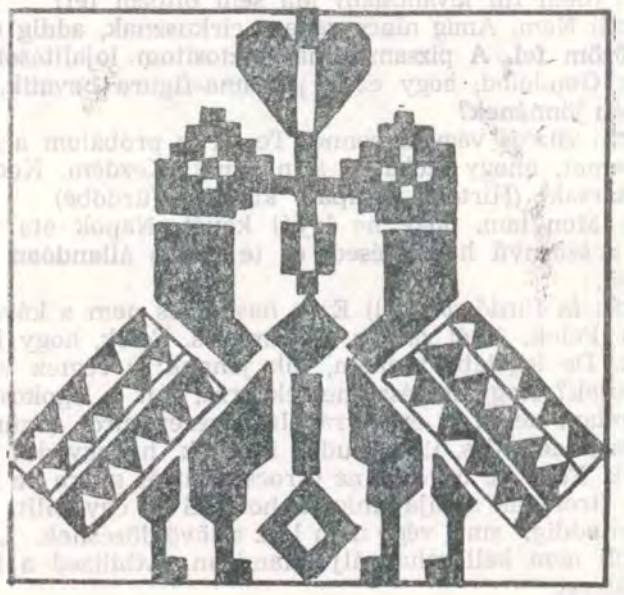

VALLOMÁS

Aprily Lajos versének egyik szakaszát rejti a vízszintes 1., 36., függőleges 35. és 15. számú sor.

VÍZSZINTES: **1. Az idézett versszak első sora** (zárt betűk: S, M, O, D, L, R). 15. Cselekvést kisebb, egymást gyorsan követő mozzanatokban végez. 16. Nyár, franciául. 17. Berde Mária regényalakja. 18. Római hatos. 20. Szovjet motorkerékpármárka. 22. Székelyudvarhely közelében levő falu lakója. 23. Étácska. 25. Német filmszínész (Willy). 28. LÓG. 30. Kidomborodó mintájú pamutszövet. 31. Lélegzik. 32. Falusi menyasszony. 33. Görög festő (i.e. 560—530 között működött), az athéni feketealakos vázafestészet kiváló mestere. 36. **A versszak második sora** (zárt betűk: N, K, G). 38. Rövid időre betér valahova. 39. A törzshangsor hatodik hangja. 40. -hoz,-...,-höz. 41. Temérdek. 42. Takarít. 43. Protaktínium és vanádium vegyjele. 44. Eszesek. 46. Erdélyi magyar történelemtudós, publicista (István). 47. ... de Vega: spanyol drámaíró. 48. Szemmel nem érzékelhető módon. 51. Kiváló nagybányai szobrászművész volt (Géza). 53. Brassói hetilap. 54. Görög bronzszobrász, Mürón fia és tanítványa (kb. i.e. 460—440 között működött). 56. Barom húzza. 57. Narkotizál. 58. Az ENSZ angol rövidítése. 59. Len kevert betűi. 60. Kétjegyű mássalhangzó. 61. Palota a Balkánfélszigeten. 64. Híres magyar építész betűjele. 65. Az ősmagyarokhoz csatlakozott és később a magyarságba beolvadt török nép. 66. Szervezeti egyed. 68. Amerikai mesefilm volt. 69. Bukaresti karikaturista. 74. Torino egynemű hangzói. 76. Érzékiség. 77. Referátum része! 78. 1898-ban fedezték fel az uránszurokércben. 81. Becézett szülő. 83. Magam. 84. Tartozás. 86 Amerikai Egyesült Államok. 88. A sziget című regény írója (Robert).

FÜGGŐLEGES: 2. Hozzatok létre épületet. 3. Numero. 4. Bibliai bárkás. 5. A közeli. 6. Fonetikus mássalhangzó. 7. Utazásra vonatkozó elgondolás. 8. Valamiből önkényesen elvett rész, hányad. 9. Mister. 10. Rágcsáló víziállat. 11. Rossz előjel. 12 Masszíroz. 13. Szerencsés. 14. Az élen vannak. 15. idézett versszak **utolsó sora** (zárt betűk: R, G, A). 19. Szaglószerv. 21. Németes!! 24. Azonos betűk. 25. Megmunkáltatja a földet. 26. Bizony a Halotti beszédben. 27. Téli takaró a földeken. 29. Hibázik. 30. Mesterkélt testtartás. 34. Téli csapadék. 35. **A versszak harmadik sora** (zárt betűk: A, L, Á, V, S, D). 37. Wagner-zenedráma nőalakja. 38. Női név. 39. Két oldala van. 42. Kifogástalan fellépésű, angolul. 43. A szalonkával rokon, barna tollazatú, hosszú csőrű madár. 45. Száraz páratlan betűi. 56 Borozgattak. 47. Folytonossági hiány, népiesen. 49. A szerelem ős szemita istennője. 50. Tolóka. 52. Ekképpen. 55. Ahhoz hasonló. 57. Vissza: óriáskígyó. 61. A sertés hímje. 62. Telefonérme. 63. Katonatiszti rendfokozat rövidítése. 65. Dél-amerikai keselyű. 66. Forró égöv. 67. Lóbiztató szó. 70. A török szultán rendelete. 71. Időegység. 72. Szovjet folyó. 73. Azonos magánhangzók. 75. Világhírű olasz színésznő (Eleonora, 1868—1924). 79. Időszámításunk szerint. 80. Ópiumtartalmú növény. 82. A magasba. 85. Félgömb! 87. Latin é. 88. Alkotás. 89. Radon vegyjele.

(Rámay Tibor)

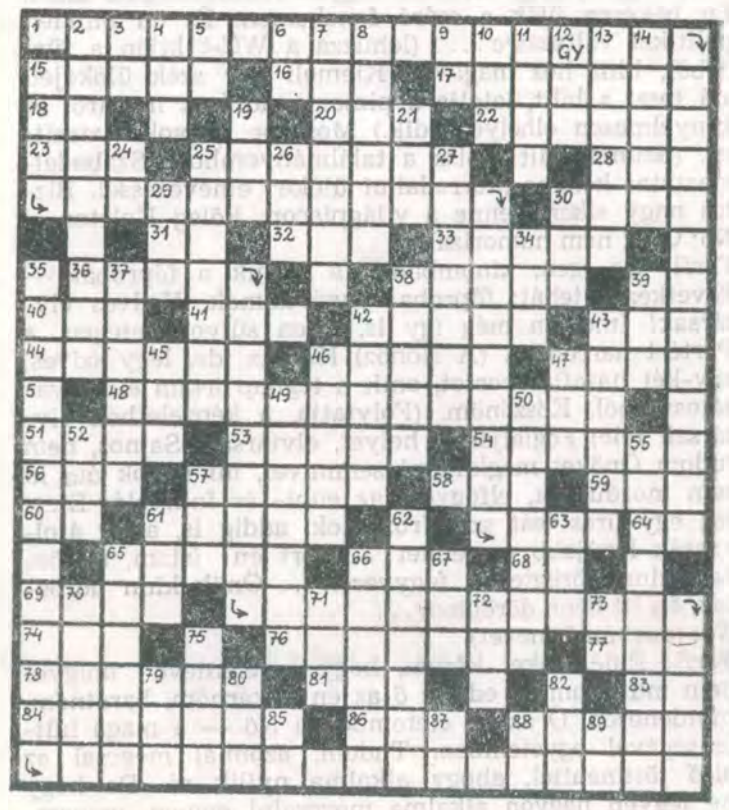

A HELIKON 33. számában közölt, **Itthon** című rejtvény megfejtése: Mint a madár a fészkére, / Szomju vándor hűvös érre, / Mint a gyermek anyaölbe: / Vágyom én e nyájas körbe.

A HELIKON A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGÉNEK KÖZPONTI HETILAPJA — MEGJELENIK MINDEN PÉNTEKEN

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztő-helyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Szerkesztők:
MÓZES ATTILA széppróza
K. JAKAB ANTAL vers, levélváltás
JAKABFFY TAMÁS kritika, esszé
SZABÓ GYULA kultúrtörténet, hagyomány
LÁSZLÓFFY ALADÁR világkultúra
MOLNOS LAJOS szemle
SZŐCS ISTVÁN társművészetek

A szerkesztőség címe: 3400 Cluj, Bulevardul Eroilor nr. 2.
Postafiók (Căsuță poștală) 245.
Telefon: 95/11 24 20

Nyomda: I. P. Cluj
40 440

„...Én nem tudhatom, lesznek-e boldogok..."

HELIKON 35

ÁRA 10 LEJ

SZÉPIRODALMI HETILAP

II. ÉVFOLYAM ● 35. (87.) SZÁM ● KOLOZSVÁR, 1991. AUGUSZTUS 30.

MAGYARI LAJOS

ERDÉLY

Énnékem mítosz volt, s az ma is,
hiába, hogy condráját vetközöm,
hánynám, letépném szakadt gönceit:
átverte szívemen tüskéit, szirmait,
szikkaszt — szomjúság, eláraszt — özön,
simogatnak, vagy megölnek itt.

Földje csikorog fogaim között,
sója, vize én ereimben árad,
a lélek néha oly iszonyún kifárad,
mint ki döngő hídra költözött,
s fut rajta az Idő: orjás villamos,
s halálhozóan felé dübörög . . .

De látom egét, számban sóskája íze,
fanyar, savanykás, akár a vér,
szívrögeimet oldja emberi beszéde,
e föld oly emberek földje mégis, íme,
kikben a hűség megszikkad, s visszatér,
mert titka, mint búváré, ki elérte,
tengerek titka: maga csoda, a Mély.

S míg egét nézem, mely épp sötét,
alattam a szíve nyugodtan dobog.
Én nem tudhatom, lesznek-e boldogok,
kik egyként birják Isten ez örökét?

50 FELÉ

Ároklik már a kedv, elszikkad az élet,
de mint felhőbe futó felhő
— s ez az egyetlen kímélet,
vigasz, mi újra s újra felnő —
áttűnik arcunk, átlényegül lényünk:
fiak és apák, apák és fiak,
hogy mindörökre éljünk.

A föld már én csontjaimnak része,
minden sójával átitat,
s nem kérdezem már, hogy mivégre
fog el valami körmös áhítat,
ha öreg falakban arcom látom:
a lét semmivel sem könnyebb,
mint lesz a halálom . . .

Valamit még tenni kéne, tényleg,
míg adnánk, megadnánk magunk,
bejelentvén, hogy most már végleg
magunk maradtunk, magunk,
rejtve a szürkület magány-köpönyébe
— alig hallani már a szót, a Jót —
ez a stációnk végső koldus-öltözéke,

s járunk benne, mint akiknek
már iratot cserélni is késő,
s ha kegyből még vissza-visszavisznek,
Istenek előtt leszünk jelenendő.
Kegyesen néz ránk vajon az égi Bíró?
Megbocsájtón vajon föl is oldoz?
Vagy kerülünk, mint a többi,
a semmit se lebíró,
miből vétettünk: a sárhoz és a porhoz?

PROFÁN ZSOLTÁR

Én hittem fél-hittel csupán hitemben,
s tudom, hogy megtévelyedtem.

A tévelyedésből csak éppen tévelyegtem,
ha lehet, mégis oldozz fel engem!

Bennem a hegyek nagy múltat idéztek,
a jelenek s voltak önhitté igéztek.

Azt hittem, lényem a Mindenség maga:
parány kis létezés, de Galaktika.

A Teremtésbe próbáltam én belenézni,
titkát érteni, nagy Gépét tettenérni,

ahogyan torlódnak-örlődnek milliárdok:
az átokra áldás, az áldásra átok.

Már értem én, mért is van kimérve
kinek-kinek a maga tette, része:

mit a végtelenség hordoz szüntelen —
csak Ő értheti át egészben: a Végtelen.

A Végtelenre bízd magad hát, önmegadva,
s tán kelely nélkül élhetsz, nem tagadva.

Baász Imre Kalevala-illusztráció

KIRÁLY LÁSZLÓ

Ime, a hangszerre hajló halhatatlan szándék, az idővel dacoló elszántság és akarat, amelyet oly bölcsen és mindörökre megértett a rajzoló.
A dalok néha nem is tűnnek szépnek mindnyájunk számára, de *néha* nem is azért születtek.
Egyszerűen az életünk függött tőlük, attól, hogy akár az idők végezetéig is hajlandók vagyunk egy darab fölhúrozott deszkadarab, fadoboz fölé görnyedni és mondani az éneket, akár dönnyögő monotonsággal is, a velünk egy-vérből-valóknak.
Mindörökre megértette ezt Baász Imre — mondom —, mert hihetetlen halála Őt is mintha mítoszi feneketlenségbe taszította volna; így ma már nem halnak meg civilizált világban.
Citera-készítő apám tűnik elém, míg ezt az arcot nézem, rovásírást rovó kezére emlékezem; *úgy* sem halnak meg, ahogyan Ő, aki hét nap alatt egyetlen fájdalomcsillapítót kapott agyvérzése után.
Sok az elszámolni valónk, és sok az elszámoltatni való embertársunk is — nem lehet őszinte, sajnos, az általános, feltétlen megbocsátás.
Imre Kalevala-rajzai élnek ebben a vibráló időben, és talán az ének is — újra, ki tudja hányadszor — megmenthet bennünket.

CS. GYÍMESI ÉVA

Himnusz a kisebbséghez

Csodálkozom azokon, akik lázadoznak — „Én nem akarok többé kisebbségi lenni!" —, és úgy képzelik, hogy a fogalom kiiktatásával megváltozik a helyzetünk. Ők meg azt nem értik, hol az én önérzetem, eltűröm ezt a minősítést, és nem támogatom a radírozó kampányt, amelynek keretében kitöröljük e szót az összes bel- és külföldi egyezményekből, okmányokból, és közzétesszük a kinyilatkoztatást, miszerint mától vagy holnaptól kezdve nem tekintjük magunkat nemzeti kisebbségnek. Viszonylag sokan vannak, ők az önérzetesek, gyakran teljesen nyilvánvaló, hogy kisebbségben vagyok közöttük (mellettük vagy alattuk), és ennek megfelelően érzem a számbeli fölényt és az elnyomatást, legalábbis ami a hangerőt illeti, mellyel elhallgattatják halk érveimet. Ez azonban nem zavar engem, egészen jól megvagyok kisebbségben a saját véleményemmel, és csak annyit kérek szépen, nyugodtan: számoljanak meg, és a jegyzőkönyvbe vegyenek fel egy (azaz: egy) ellenvéleményt. Engem ugyanis nem nyugtalanít, hogy nem vagyok többségben, s hogy eltérő véleményemmel ennyire alulmaradok, hiszen ez csupán számarány kérdése, s a létszámom kicsisége igazán nem aggaszt. Fő az, hogy véleményem mássága számontartassék. Hogy ez a másság egyszerű eltérés-e csupán, vagy esetleg több közöm van az igazsághoz, mint a másik véleménynek, az most nem számít, csupán a különbözőség. Ez az, amire kényes vagyok.

Persze, alulmaradni nagyon kellemetlen, sőt kínos, már-már tragikus helyzet, s mi több, időnként groteszk a szituáció. Egyenesen nevetséges. De hát a történelemben rendszeresen előfordult, hogy az alul maradt kevesek igazsága végül elismertetett.

Szóval, engem nem zavar, ha később derül ki: ami másság volt, az minőség is, fő az, hogy mindig tiszteletben tartassék a különbözőség. Ha egyetlen személyről van szó, akkor is. Mert itt kezdődik az emberi méltóság. Egyetlen személy minősége ugyanis nem kisebb, mint a sok emberé. Senkinek sincs joga feláldozni az egyént a közösség oltárán, feltéve, ha nem ő maga vállalja, önként. Ebből kiindulva számomra a kisebbségi helyzet is csupán számarány kérdése, külsőleges adottság, múló politikai körülmény, és nem minőségbeli kisebbrendűség. Az, hogy kisebbségben vagyunk, nem csorbíthatja igazságunk érvényét. Éppenséggel önérzetesebb vagyok tehát, mint akik oly méltatlannak tekintik a helyzetünket pontosan meghatározó nemzeti kisebbség kategóriát. Hogy miképpen nevezzük magunk, az másodlagos. Mert úgy vélem, nem a létszámunk, hanem a különbözőségünk az alapja annak, hogy emberi-nemzeti méltóságunk elismertessék.

Németh László, és nyomában sokan, a kisebbségi léttel együtt a minőségi különbséget is feltételezték: „A kisebbség joga az élethez az, hogy különb." Ez az imperatívusz véleményem szerint embertelen. Éppenséggel azért, mert emberfölötti erőfeszítésre kötelez. És tapasztalatból tudjuk, hogy a „kisebbségi humánum" ára mindig a szenvedés. De ha netán a kisebbség képes arra, hogy különb is legyen, ám legyen az. Ez az igény azonban nem lehet kötelező. „Csak" emberhez méltó élethez legyenek jogaink, mindenekelőtt ezt akarom. A belső mérce, amit az ember maga elé állít, amúgy is, ismét, csupán a kevesek mércéje lesz, s a kisebbség többsége által nehezen követhető.

A kivívandó jogokat pedig — kibontakozásunk kedvező feltételrendszerét — nem lehet erkölcsi erőfeszítésekkel helyettesíteni, sem illúziókkal, sem ráolvasással. Ezt mutatja hetvenéves kisebbségi létünk történelme, és ez az ellenvetésem a mostanában előrevetített társnemzeti státussal kapcsolatban is.

Csak a legyőzöttnek, a vesztesnek, a kisebbségben maradottnak érdeke az, hogy társa, partnere legyen annak, aki föléje kerekedett. Fordítva nem. Márpedig ez a valóság: alávetett, elnyomott, megcsúfolt kisebbség vagyunk. Egyelőre. Hát persze, hogy partnerek szeretnénk lenni, egyenjogúak. De nemcsak a szerelemben, a politikában sem működik az ilyen egyoldalúság.

Ha Európa ma csupa egyenlő státusú nemzet szövetsége lenne, az oly régen megálmodott Európai Egyesült Államok, akkor talán politikai tartalma is lenne a szónak. De egy ilyen föderáció kialakulása előtt, a dezintegrációnak ebben a sodrásában sem politikai, sem jogi tartalma nincs, csupán szómágia. Hogy így, ahogy van — társnemzet — erkölcsi tartalmat sugall, az viszont részünkről képmutatás. Mert ki akarna ma komolyan annak a társnemzete lenni, aki oly botrányosan és gyors iramban játszotta el erkölcsi tőkéjét, mint ez az önbálványozó „egységes román nemzet"? Én inkább megmaradok kisebbségi magyarnak, aki talán még nem játszotta el összes esélyét arra, hogy státusának ez a megjelölése, ami érvényben van, valóban csak egy számarány jelzése legyen annak a csorbulása nélkül, ami az igazi érdekünk: a nemzeti önrendelkezés. És társa csupán azoknak óhajtok lenni, akik a gőzös többségen belül egyelőre még ugyancsak kisebbségben vannak, és ezeké is csak akkor, ha úgy látom, valóban elfogadnak, bízhatom bennük. Mert ha nem jó a zsákbamacska, még kevésbé jó a zsákbatárs.

Azok, akikre nem is oly rég a politikában, kisebbségi kérdésben is ország-világ figyelt és hivatkozott — s ez így van egész Kelet-Európában —, nagyon kevesen vannak. A régi rendszerben ők voltak — minden további minősítés nélkül — a másként gondolkodók. Úgy tűnik, hogy átvették a hatalmat, holott ami uralkodik, az valójában az arctalan és arcátlan sokaság, mely a veszélyek múltán mindig kész a kevesek megszenvedett eszméit átvenni, kisajátítani. Ebben a tömegben ma már, kényszerűségből vagy önként, ismét gyülekeznek a másként gondolkodók. Bármilyen kényelmes lenne, nem vegyülnek el. S ha úgy adná a sors, igazuk tudatában újra vállalnák az őrszobát, a kihallgatást.

Mi tagadás, kitalálhatták, inkább közéjük tartoznék én, a kisebbséghez.

Tótfalusi Kis Miklós megkövetése (4-5. oldal)

SZILÁGYI ISTVÁN

RENEGÁTLÁSTALANUL 5.

„...hogy a múltat be kell vallani." 4.

Most, amint megkísérelnénk a „tegnapi" ún. *kultúráért felelős* pártirányítás mibenlétét végiggondolni, ahhoz, hogy a hatalom s művészetek négy és fél évtizedes honi kötélhúzás-szimpóziumából fölelevenítheassünk néhány mozzanatot, rá kell döbbennünk: bár csupán 20 hónap telt el e hálózat szétmállása óta, számos „sajátos vonás" máris érthetetlennek tűnik, holott (másrészt) ahhoz, hogy az egész intézménypolipra ráláthassunk s róla valamelyest is elfogulatlanul vélekedhessünk, ez az időtáv talán igen is rövid. Előbb egyhelyt azt mondtuk, a „pártirányító" a lapok tejhatalmú gazdájának tekintette magát stb. Most, újraböngészve az előző közlést, ez már-már naiv fölhorkanásnak tűnik, miután az régideje senki számára sem volt kétséges, hogy az egyes kommunista pártok apparátusai a Lajtától s a Berlini faltól keletre teljhatalmú gazdákként uralták a „létező szocializmus" mindenik országát, mert különben ma — visszamenőlegesen, ugye — miért emlegetnénk pártállam berendezkedést...

A „nagy egész" felől nézve tehát mi sem természetesebb, mint az, hogy például nálunk egy kultúrközpontnak számító középnagy város (mely egyben tartomány-, majd később megyeszékhely) illetékes pártinstruktorai a bábszínház kelléktárától az egyetemi polgárok szabadidejéig bármi fölött rendelkezhettek, a csasztuska műsoroktól a kihelyezett akadémiai fiók kutatási programjáig bármibe beleszólhattak. A hetvenes-nyolcvanas évek fordulójától ők döntötték el, ki nyújthatta be doktori disszertációját, de már jóval előbb is „bátorkodták" javallani, mondjuk, valamelyik főszínésznek, hogy megházasodjék, mert így direktorra menendő lehet, a karmesternek pedig, hogy ne váljék el a feleségétől, esetleg ugyanezért... No és a szörnyű dilemmák (mármint az elvtársakéi): a költő, merthogy nem ágyban párnák közt halt meg, fölravatalozható-e az Egyetemiek háza előcsarnokában? Ez ügyben háromszor kopog föl a központi bizottságba a megyei telex. Hogyne gazdáskodtak volna hát pont a lapok s folyóiratok felett. Esetleg körültekintőbben, hisz, ugye, *scripta manent*, s a nyomtatott szövegért később is elővehető valaki...

FORDÍTSUK MEG A KÉRDÉST

De mielőtt a folyóiratkultúra korabeli nyomorát előbolygatnánk, kockáztassunk meg néhány, talán igen is sokat markoló kérdést, melyek továbbra is az elmúlt évtizedek művelődési életének egészét illethetik. Mindenekelőtt: ha a mindenkori apparátus mindenhatósága a föntebb jelzett mértékben érvényesült, akkor ennek az országnak a tudományos, művészeti stb. szférában jeleskedő polgárai hogyan alkothatták, teremthették azt is (annyit is), amit (s amennyit) ma számbavehetünk. (Ezt a kérdést itt most fordítsuk a hatalom „irányába", „kifele"; az előzőkben ugyanis föltevődött már, s akkor, úgymond az alkotóművész *attitűdjére* kérdeztünk rá, láttuk az érték érdekében vállalt megalázó megalkuvás néhány változatát stb. — de egyféleképpen e megalkuvások *lehetőségét* is a hatalom biztosította, kínálta föl, vagy nézte el...) Az, hogy a párt propaganda-apparátusa (s ebbe beletartoztak a kultúráért „felelős" elvtársak is) „fölvigyázott" a *marxista ideológia* érvényesülésére, ezen eszmék, sőt kitenyésztett eszmények jegyében s nevében tiltott, engedélyezett vagy adott esetben „lesújtott", nos mindez *(a maga szempontjából)* érthető; ám éppen a korabeli tiltások utólag érthetetlenné teszik, hogy azt, amit elnéztek, engedélyeztek, azt minek „köszönhetően" hagyták futni?... Tehát ha tiltották, amit tiltottak, miért engedték, amit engedtek. A tiltások ugyanis sokszor „nem magyarázták" azt, ami más esetben megengedhetőnek bizonyult és fordítva. Másképpen: *az* volt, *olyan* és *annyi* volt az elmúlt rezsim kultúrája, aminek s amilyennek a hatalom gazdái szánták, elvárták, elképzelték? Olyan lett ez a kultúra, amilyennek akarták? Vagy csak azt tiltották, ami szembeszegült volna az ún. elvárásaikkal? Sok ezer éves közhely: a tiranniák a maguk képére akarják formálni az általuk uralt világot (vagyis hát olyanná, amilyennek a „maguk képét" képzelik, s ez rendszerint grandomán beteges fantazmagória); diktátorok s führerek megszállottjai az irracionális monumentalitásnak, égig érő kőrakások, betonszörnyűségek, szoborkolosszusok hivatottak „emlékművet állni", *nagyságot* örökíteni. Az a művészetekkel szemben támasztott igény is félreismerhetetlen stigmája a totalitárius hatalomnak, hogy kanonizálttá lesz az ábrázolt emberkép, sőt, a világlátásnak is normákhoz kell igazodnia. A múltból csak azokat a történeti mozzanatokat „méltatja figyelemre", melyekben saját szándékait, jellemzőit föllelheti, s melyekbe modellként vetítheti vissza önmagát. És így tovább. Igaz, közben a lazítás, az elernyedés késő óráiban, mikor rejtett függőkertjeiben tanyáz, nem utálja a pánsíp hangjait, a hárfa-pönögést. Sőt, néha ezt az örömöt, élvezetet is féltékenyen, csak magának szeretné kisajátítani.

Mindezen „jegyek" nyilván az elmúlt negyvenöt, sőt hetven esztendő létezett szocializmusaiban (mutatis mutandis) maradéktalanul föllelhetők. Akkor is, ha a tiltás-megtűrés skálán bálványimádástól diszkrét nyelvöltögetésig országonként és korszakonként rendkívül nagy eltérések volnának kimutathatók. Mert persze az idők folyamán az egyes szocialista országok „kultúrtájain" más-más mértékben talált rést, utat magának valamelyik művészeti ágazat. A nagy testvér honában például nemcsak a matematikus és a geológus, a balerina is szent állatnak számított a legkeményebb években is. Magyarországon a hatvanas évekre megugrott a filmművészet, Romániában a színház; a cseheknél, ha rövid pár évbe zsugorítva is, de mindenből akad egy kevés valódi; a lengyelek mindenik testvérnél bővebben termik a művészi értéket, míg a bolgároknál a kevés is valahova az operaszínpadra kucorodik. Persze, ha a hatalom valahol „kifejezetten" nem akart valamit: az máról holnapra többé nem létezett. (Lásd pszichológus-képzés vagy a vidéki rádióstúdiók sorsa a nyolcvanas évek Romániájában.) ... De igazából mindenhol az engedmények miértjei, hogyanjai — s ahol ez föltevődött —: céljai voltak az izgalmasak. Ezek a bizonyos tolerancia-ügyek ugyanis (mára egyre inkább így tűnik föl), a maguk korában ártalanoknak tetszők is (palackból kiszabaduló szellemek?), később „megbosszulhatták magukat". Egy, hatvanas évek derekán *tett* engedmény, lehet, tova a nyolcvanas évek végén harapott a kincstár kezébe, ha az a kéz akkor netán még simogatásra mozdult volna. Csak persze ezt nem láthatta előre az ideológiai fölvigyázó, amikor nyitás-látszatokkal kezdett szaladgálni külföldi kölcsönök után, netán kabaré-pódiummal kereste kedvét a dolgozónak, ahol az a rend rovására engedélyezett beolvasásoknak tapsolhatott; jól bemért jelzések: mi is tudjuk, amit most már nektek is „szabad tudnotok", hogy vannak még csökevényeink, na de ezért nincs mit haragudni, inkább kacsintsunk össze s röhögjünk rajtuk együtt cinkosul... Szabadságlátszatokkal — játszi perverziók. S ha már a bajok úgyis nyilvánvalók (merthogy a rendszer bensőjét marcangolják önnön ellentmondásai s ezek ideológiákkal egyre kevésbé földelhetők), engedjünk meg a művészetekben némi kis társadalombírálatot; ellenőrzött, pórázon vezetett ellenzékiséget (persze mérsékelt állami támogatással — másfajta ugyanis egyelőre nem létezik), hátha ez az őszinteség-kamu lecsapol s elvezet valamit a homályban dagadó valódiból (mármint a gyülemlő össznépi elégedetlenségből); no és nemsokára hozzánk látogat De Gaulle, majd Ford elnök meg a többiek, s az jól jön majd nekünk, ha két-három írót s főszínészt (koktél) partiképessé teszünk. (Ezek pedig a hatvanas évek végén kis időre meghonosodó romániai kultúrállapotok.) Na de hol volt az a kultúrkincstári madárjós, aki előre megmondhatta volna akkor, hogy itt a továbbiakban (újabb 20 esztendő) többé nem akad olyan igazán rangos, nagy tehetségű író, vagy költő, vagy akár képzőművész, aki művét valaha még hajlandó volna amakánonokhoz igazítani. Melyek aztán ugyancsak visszahonosodtak, sőt -dermedtek, csak éppen piti konjunktúralovagok s kiszolgáltatott pöttömségek számára — akik éltek a lehetőséggel, ám néhány cápa kivételtől eltekintve amúgy csak eléldegéltek (nem, ahajt Marci hevesen), hisz a hatalom — mind onthatta a diktátorportrét s a strófát a féltehetség — fogcsikorgatva az igaziaktól várta, leste volna az elógiumot. Ám ezek közül *a feladatra* azok sem vállalkoztak most már, akik kezdetben, az előző rendszerváltás után hittel szolgálták az akkor új rezsimet.

... Aki nem menetel velünk, az pusztuljon — aki nincs ellenünk, de amúgy nem kér belőlünk, azt megtűrjük (sőt, akár velünk is jöhet, blattoljon, csak el ne kapja a kalauz). A kommunista hatalom művészetekkel szembeni türelem-libikókáján ez a két véglet hintázik. Nehéz eldönteni, s tán untig volna vitatható: a hatalom milyen erőnlét-érzetéhez (vagy tudatához) mikor melyik változat igazítható. Vagyis a hatalom ereje teljében engedékenyebb, vagy a tolerancia éppen hogy a gyengeség jele. Úgy tűnik, a két ellentétpár aligha korellálható. Mert eleve: mikor tekintsük szilárdabbnak, konszolidáltabbnak a rendszert?... amikor a lakosság jelentős részét hívének tudhatja, ám a szerkezet még vézna, a „berendezés" foghíjas, vagy amikor az állami berendezkedésnek a társadalmi létezés minden szféráját befogó intézményrendszere feszesen az egypárt akarat igényei szerint működik ugyan, ám a lakosság elenyésző hányada (mely hovatovább az apparátusra és közvetlen körére zsugorodik) azonosul vele. A mi elemzéskísérletünk szempontjából ugyanakkor az sem közömbös, hogy a szélesebb néprétegek korszakonkénti közérzete korántsem mindig azonos az alkotó értelmiségiével, illetve e közérzet változásai (a társadalom céljainak vállalásában) nem mindig fedik egymást, mozdulnak egy irányban.

BÁLVÁNYIMÁD(TAT)ÁS — NE TOVÁBB!

Olvasataink alapján kétségtelennek látszik, hogy a második világháborút követő időkben, jó tíz esztendőn át az írót, művészt nem kellett kényszeríteni, sőt késztetni sem az új rendszer szolgálására, ezt ő — néha egymással versenyezve — úgymond, emelt fővel vállalta. Ezen az eltökéltségen mit sem változtatott a tény, hogy szeme láttára zajlottak a koncepciós perek, kulákdeportálás, szűkebb környezetünkben a Magyar Népi Szövetség fölszámolása, aktivistáinak bebörtönzése, majd a lebuktatók félreállítása — a klasszikus Sztálini-forgatókönyv-séma szerint. Tova '56 táján kezdődik el egyfajta letargiába taszító kijózanodás, mintha mindaz, ami a megelőző 7—8 évben történt volna, „természetes" velejárója lett volna az átmenetnek, ám az '56 méretű megrázkódtatásra a szocializmus addigi előéletében nyilván nem volt kádencia. Sem a retorzióhullámra, mely ezt követte. Persze, közölt írásban, műben kiábrándulásnak továbbra sincs nyoma, hisz az említett retorzióhullám, mint földrengést követő szeizmikus lökések, elgyűrűzik bő két esztendeig, mikor fiatal értelmiségieket, köztük ígéretes író- s művésztehetségeket hosszú évekre fognak bebörtönözni — szinte tömegesen. Ekkor már bizonyára az apparátusnak kell kipasszíroznia a lapokból a lelkesedést, kigyomroznia az íróból az '56-ot ellenforradalomnak bélyegző nyilatkozatot.(Vagyis hát ki tudhatná azt mára kideríteni, hogy kiben hogyan munkáltak az önszuggesztiós készségek, a lelkesedés-inercia még akkor is. Sőt esetleg tovább is, jó ideig.) Az viszont valószínűnek látszik, hogy ezektől az évektől kezdődően lesz nagyobb arányokban diagnosztizálható az a skizoid állapot, mely szerint egy a véleményem, s mert félek, mást írok, azt, amit kérnek, amire kényszerülök, mert a meggyőződésem nem vállalhatom. Mindez persze a korabeli folyóirat-közlésekből kódolható le ilyenformán — s ez, jól tudjuk, nem minden. Mert ezekre az évekre esnek a félrehúzódások, az önként-elhallgatások is. Na meg az írjunk-a-fióknak-mesék. Csakhogy — legalábbis a mi feltételezésünk szerint — ez a morális (szinte kollektív-) gerincsérülést okozó küszöbhelyzet kellett ahhoz is, hogy akinek a korabeli pályatársak közül a tehetsége (néha az idegrendszere) e traumát (sokkot?) „túlélte", az a '60-as évek végére azt tudja-mondja: *ne tovább!* ebből elég volt, kezdjük elölről, hátha hátra lévő éveinkbe belefér még néhány olyan alkotás is, melyben immár a tehetségünket nem csődöt mondott ideológiáknak s apparátus-elvárásoknak rendeljük alá. Erre az időszakra esik, — melyet előző folytatásunkban az értékmegáradás periódusaként jelöltünk meg — ugyanakkor olyan fiatal írók (egész rajok) indulása is, akik eleve nem szerződtek elvtársnak, s e szerencsés egybeesés végül is visszafordíthatatlanná tette azt az értékrendszerváltást (melyről már ugyancsak szóltunk), melyet kiiktatni vagy elmosni az utóbbi évtized elzordulása sem tudott. Ezért mertük azt állítani, hogy az írók most már — vagy újra elhallgattak, vagy az országot hagyták el, de — a bálványimád(tat)ásra jelentős alkotásban többé nem voltak hajlandók visszavaltani. Éppen azért a java irodalom s honi művészetek vételés-alakulásába ez a szomorú évtized immár aligha „szólhatott bele", sokkal inkább a folyóiratok s művelődési intézmények

L. Erdei Anna grafikája